T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEVİ-BEKTAŞİ ÖĞRETİSİNDE KADININ KONUMU

Adile BAŞARAN

Danışman
Prof. Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU

2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEVİ-BEKTAŞİ ÖĞRETİSİNDE KADININ KONUMU

Adile BAŞARAN

Danışman
Prof. Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU

İZMİR-2024

TEZ ONAY SAYFASI

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: ADİLE BAŞARAN
Öğrenci No	: 2012801899
Tez Başlığı	: Alevi-Bektaşi Öğretisinde Kadının Konumu
Savunma Tarihi	: 18/10/2024
Danışmanı	: Prof.Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Dr.Öğr.Üyesi Halil OCAK	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.İbrahim KAPLAN	-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	.....

ADİLE BAŞARAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği( ) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Asuman ALTAY
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Alevi-Bektaşi Öğretisinde Kadının Konumu" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/11/2024

Adile BAŞARAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Alevi-Bektaşi Öğretisinde Kadının Konumu

Adile BAŞARAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Alevi-Bektaşi öğretisi söylemde, gelenekte ve öğretide sahip olduğu özellikleri ve zenginlikleri ile birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda ibadet anlayışları, ritüelleri ve geleneksel yapısıyla dikkati çekmektedir.

Tezde Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının konumu merkeze alınarak geçmişten günümüze bu argümanın yansımaları incelenmiştir. Konu literatür taraması ile analiz ve süreç takibi yöntemi kullanılarak çalışılmıştır. Konu ile ilgili olarak pratikte ve öğretide farklı uygulamalarla karşılaşılmaktadır. Kadının öğretideki yerini doğru bir şekilde anlayabilmek adına pratikteki uygulamalara bakmak ya da sadece tek bir örneğe bakarak sonuca ulaşmaya çalışmak kişiyi yanıltabilmektedir. Bu yüzden pratikteki ya da gelenekteki yerinin değil kadının öğretideki yerinin araştırılması kişiyi doğru ve objektif sonuca ulaştıracaktır.

Tezde Alevi-Bektaşi öğretisine dair sözlü ve yazılı kaynaklardan faydalanılmış, yapılan alan çalışmaları da incelenerek kadının da erkeğin de "can" olduğu argümanı anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadının öğretideki konumu tüm yönleriyle bir bütünlük içinde tahlil edilmiştir. Kadının, kent hayatına geçişi, iş hayatına katılımı ve eğitimini devam ettirmesi ile değişen rolleri de incelenmiştir.

Tezde kutsal kabul edilen ve tarihsel kişilikleri ile de öne çıkan kadın önderlerden de bahsedilmiştir. Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının erkekler karşısında kaç-göç anlayışı ve uygulamasında olmadığı öyle ki kadınların Alevi-Bektaşi toplumuna önderlik yapabilecek otoriteye sahip oldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşilik, Kadın, Ana, Bacı, Fatıma, Kadıncık Ana.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Position of Women in Alevi-Bektashi Teaching

Adile BAŞARAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic İslamic Studies

Basic İslamic Studies Program

Alevi-Bektashi doctrine has been the subject of many studies with its features and richness in discourse, tradition and doctrine. In this context, it draws attention with its understanding of worship, rituals and traditional structure.

In this thesis, the position of women in Alevi-Bektashi teachings is taken as the center and the reflections of this argument from the past to the present are examined. The subject has been studied by using literature review, analysis and process follow-up method. Different practices are encountered in practice and teaching on the subject. In order to understand the place of women in the doctrine correctly, trying to reach a conclusion by looking at the practices in practice or by looking at only one example may mislead the person. For this reason, researching the place of women in the teachings, rather than their place in practice or tradition, will lead one to the correct and objective conclusion.

In this thesis, oral and written sources on Alevi-Bektashi teachings were utilized and field studies were analyzed to understand the argument that both men and women are "can". The position of women in the teachings was analyzed in its entirety. The changing roles of women with their transition to urban life, participation in business life and continuing their education were also examined. In the thesis, women leaders who are considered sacred and who stand out with their historical personalities are also mentioned. It is understood that in Alevi-Bektashi teachings, women do not have the understanding and practice of flight and migration against men, so much so that women have the authority to lead the Alevi-Bektashi society.

Keywords: Alevism-Bektashism, Woman, Mother, Sister, Fatima, Kadıncık Ana.

ALEVİ-BEKTAŞİ ÖĞRETİSİNDE KADININ KONUMU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ALEVİ-BEKTAŞİ ADAP VE ERKÂNINDA KADIN

1.1. TARİHÎ SEYİRDE "ANA" VE "BACI" KAVRAMLARI 16
1.2. AYİN-İ CEM'DE KADININ ROLÜ 24
1.2.1. Ritüeller Bağlamında Kadın Katılımı 28
1.2.2. On İki Hizmet 37
1.3. DİĞER UYGULAMALARDA KADININ ROLÜ 41
1.3.1. İkrar Verme 41
1.3.2. Musahiplik 43
1.3.3. Dara Çekme ve Düşkünlük 45
1.3.4. Dardan İnme 48
1.4. BAZI KUTSAL GÜN VE BAYRAMLARDA KADININ ROLÜ 49
1.4.1. Aşure 50
1.4.2. Sultan Nevruz 52
1.4.3. Hıdırellez 55

İKİNCİ BÖLÜM
ALEVİ-BEKTAŞİ EDEBİYATINDA KADIN

2.1. MUSİKİ 58
2.2. MANZUM METİNLER 63

2.2.1. Gülbanklar 64
2.2.2. Deyişler 66
2.3. KADIN ŞAİRLER 69
2.4. KADIN TASVİRLERİ 73
2.5. KADIN TİPLEMELERİ 80
2.6. EFSANE VE MASALLAR 88
2.7.VELAYETNAMELERDE KADIN 92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİ-BEKTAŞİ TOPLUMSAL HAYATINDA KADIN

3.1. DOĞUM VE EVLİLİK 99
3.2. HALK HEKİMLİĞİ 106
3.2. MİRAS 109
3.3. EĞİTİM VE SOSYAL STATÜ 111
3.4. GÜNDELİK YAŞAM VE TOPLUMDA CİNSİYET ALGISI 118
3.5. AKTÜEL TARTIŞMALAR 120

SONUÇ 128
KAYNAKÇA 131

GİRİŞ

Konu

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadınların ritüellerdeki ve sosyal yaşamdaki statülerinin anlaşılmasını amaçlayan tezimiz kadim Türk töresinden başlayarak günümüze kadar gelen süreçte İslam'ın bir Türk yorumu[1] olan Alevilik-Bektaşilik öğretisinin "kadın" bağlamında ele alınması konu edilmektedir.

Gerek dünya genelinde ve gerekse Anadolu'da çağlar boyunca kadının toplumdaki rolü ve konumu sürekli tartışılmıştır. Konu dinî ve bilimsel bağlamda sürekli olarak ele alınmış ve gündemde tutulmuştur. Dolayısıyla konu, Alevi-Bektaşi bağlamında da gerek toplumsal gerekse bilimsel boyutta sürekli olarak gündemi meşgul etmiştir. Bu tez de kadının hem Alevi-Bektaşi öğretisi içerisindeki konumunun çeşitli boyutları hem de öğretinin yanında hayata dair (edebiyat, halk hekimliği, gündelik hayat vb.) birçok alanda üstlendiği rolleri ele alınmaktadır.

Şehirleşme ile Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kadınların uygulama ve pratiklerde daha ön planda oldukları görülmektedir. Alevi-Bektaşi öğretisinde ve özellikle de cemde "kadın ve erkek yoktur 'can' kavramı vardır" söylemi mevcuttur. Bununla birlikte öğretiye dair son dönem yazarlarının kadınların dinî ve sosyal hayatta bir takım ayrımcılığa maruz kaldıklarını ileri süren eleştirileriyle de karşılaşılmaktadır. Bu söylemlerin günümüze yaklaştıkça arttığı görülmektedir. Bu tez kapsamında kadının öğretideki konumu etraflıca ele alınıp konu hakkında gerekli incelemelerde bulunulmuştur.

Amaç

Tezin amacı, Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının nasıl tanımlandığı, nasıl ve ne tür rollere sahip olduğu gibi konuları ortaya çıkarmak ve bunu tespit etmektir. İlgili amaç kapsamında ayin-i cem ve on iki hizmette kadın, "ana ve bacı" kavramları, ritüeller bağlamında kadın, kutsal gün ve bayramlarda kadının vazifeleri, edebiyatta kadının izleri, sosyal hayatın içinde kadına dair yaklaşımlar ve bunlara ek olarak kentleşme ile gelen değişimler detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Tezde, alanyazında ilgili konularda var olan bilgiler derlenip bir bütün olarak sunulmuştur.

[1] Bekir Şişman, Mehmet Şahin, Alevi-Bektaşi Kültürünün Türk Halk İnanışları ve Uygulamalarına Yansıması, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:92, 2019, ss. 61-63.

Öğretinin kökleri kadim Türk töresinden başlayarak Ahmet Yesevi'nin yetiştiği coğrafyada, Horasan'da devam eder ve Anadolu'ya kadar uzanır. Bundan dolayı Alevi-Bektaşi öğretisinin doğrudan doğruya Türk kültür ve medeniyetine ait olduğu ve aynı zamanda İslam inanç ve şuurunun da bir ürünü olduğu söylenebilir.

Bu tez Alevi-Bektaşi öğretisine dair farklı disiplinlerde, farklı konular üzerine yazılmış birçok eser ve makalenin incelenip ulaşılan bilgilerin analiz edilmesiyle oluşturulmuştur. "Süreç" önkoşuluyla, ilahiyatın yanı sıra Alevilik-Bektaşilik öğretisi üzerine yazılan farklı alanlarda (edebiyat, tarih, müzik, güzel sanatlar, sosyoloji vb.) birçok esere başvurulmuştur. Böylece multidisipliner bir bakış açısı yaklaşımıyla Alevilik-Bektaşilik öğretisinde kadın konusunun daha kapsamlı ve derinlikli irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan çalışmanın önemli olduğu ve alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Yöntem

Teolojik tarih üzerine çalışma yapan araştırmacı ve tarihçiler birçok yöntem ve yaklaşımı benimsemişlerdir. Kutlu, bunlardan altı tanesine yer vermiştir; fırkaları alfabetik olarak inceleyenler, coğrafi dağılıma göre o bölgede var olan mezhepleri inceleyenler, benimsenen mezhebi savunup muhalif mezhebi eleştiren savunmacı ve reddiyeci yöntemi uygulayanlar, eleştirel ve analitik yaklaşımı benimseyenler, analiz ve karşılaştırma yöntemini uygulayanlar, araştırmış oldukları din, mezhep ve düşünce sistemlerini eleştirmeden betimsel olarak yani objektif bakış açısı ile inceleyenler olarak belirtmektedir.[2] Bu tezde Kutlu'nun son maddede belirtmiş olduğu tarafsız bir şekilde betimsel ve tarihsel yöntem özellikleri takip edilmeye çalışılarak çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Fığlalı, mezhepler tarihi ve teolojik tarih alanında çalışma yapan kimselerin araştırılan bilginin "descriptive" yani betimleyici, tanımlayıcı ve belirtici olarak yazılmasının gerekli olduğunu, o dönemin şartlarını da göz önüne alarak araştırma yapılmasının sağlıklı olacağını belirtmektedir.[3] Bu bilgiler ışığında bu tezde "descriptive" bir çalışma yapılmıştır.

---

[2] Sönmez Kutlu, **Mezhepler Tarihine Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 118-120.

[3] Ethem Ruhi Fığlalı, **İtikadi İslam Mezheplerine Giriş**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2007, s. 39.

Mezhepler Tarihi üzerine yapılan araştırmalarda Kutlu ve Onat; öncelikle o mezhebin veya ekolün temel kabul ettiği kaynaklardan faydalanılmasının objektifliğin ve adaletin sağlanması yönüyle önemli olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte farklı görüş ve düşüncelerin olduğu kaynaklara yer verildiğinde ise bahsi geçen bu kaynakların bilimsel açıdan güvenilirliği sorgulanarak doğru bilgilere erişilmeye çalışılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedirler.[4] Burada geçen metot ve usuller göz önüne alınarak tezde nesnel bir yaklaşım gözetilmiştir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının konumunu detaylı bir şekilde incelemek için yöntem olarak literatür taraması, analiz ve süreç takibi metotları benimsenmiştir. Bu kapsamda kadının dinî ritüellerde ve günlük yaşamda yer aldığı her alan akademik olarak incelenmiş, objektif bakış açısıyla veriler elde edilmiştir.

Literatür taraması, analiz ve süreç takibi yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışma, araştırma konusuyla ilgili olarak daha önce yapılmış çalışmaları yeniden yorumlamaktadır. Yayımlanmış çalışmaların araştırılması, bulunması, incelenmesi, okunması, sınıflandırılması, özetlenmesi ve sentezlenmesi gibi süreçleri içermektedir.

Literatür taraması ve analizinin temel amacı, hâlihazırdaki literatürü analiz etmektir. Araştırma konusunun durumunu belirlemek, literatürdeki boşlukları ve eksiklikleri tespit etmek ve kendi çalışmamızın önceki literatürde nereye yerleştirilmesi gerektiğini belirlemektir.[5]

Alevi-Bektaşi öğretisi ile ilgili çalışmalarda bazı sınırlılıklar ile karşılaşılmaktadır. Yazılı kaynakların az olması, öğretinin daha çok sözlü kaynaklara dayanması araştırmacılar için en büyük sınırlılık faktörünü oluşturmaktadır. Çeşitli uygulama ve pratiklerdeki ocaklara ve yörelere göre değişen kuralların olması, araştırmacıların yaşamış oldukları diğer bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tez içerik olarak üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin temel sorunu, amacı, önemi, yöntemi üzerinde durularak eski Türklerde ve Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrasında kadın konusuna yer verilmiştir. Birinci bölümde Alevi-*Bektaşi Adap ve Erkânında Kadın,* ikinci bölümde *Alevi-Bektaşi Edebiyatında Kadın,* üçüncü bölümde *Alevi-Bektaşi Toplumsal Hayatında Kadın* konuları ele alınmıştır.

---

[4] Hasan Onat (Ed.), Sönmez Kutlu (Ed.), **İslam Mezhepleri Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss.26-28.

[5] Ali, Demirci, "Literatür Taraması", **Coğrafya Araştırma Yöntemleri**, 2014, s. 73.

Kaynaklar

Tez çalışmasında genel anlamda kaynak olarak öğretiye dair kaynak kitaplardan, makalelerden, akademik dergilerden, e-kitap ve dijital kütüphanelerden, akademik ve istatistiki çalışmalardan, sempozyum bildirilerinden ve röportajlardan faydalanılmıştır. Ayrıca Alevi-Bektaşi öğretisinde sözlü geleneğin baskın olması nedeniyle bu alanda yazılmış olan tez ve çalışmalardan da yararlanılmıştır. Bununla birlikte yazılı kaynak olmaları hasebiyle Hatayi Divan'ından, Hüsniye metninden, Buyruk'tan, saltıknameden, menakıpnamelerden, velâyetnamelerden, cenknâmelerden de faydalanılmış ve yer verilmiştir.

Birçok makale ve çalışmayı bünyesinde barındıran Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi ve Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi tezin araştırma aşamasında ve objektif bilgilere ulaşma adına yol gösterici oldular. Ayrıca Alevi-Bektaşi öğretisi üzerine çalışmaları olan İsmail Özmen'in *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi Ansiklopedisi*[6], İrene Melikoff'un Alevi-Bektaşi öğretisine dair yazılmış kırk yıllık bir çalışmanın eseri olması hasebiyle ayrı bir değere sahip *Uyur İdik Uyardılar*[7] adlı kitabı, İbrahim Bahadır'ın öğretideki kadının konumunu çok tanrılı dinlerden başlayarak yer veren *Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler*[8] ismiyle yayınlanan eseri, Nimet Okan'ın öğretideki kadının yerini pratikteki ve öğretideki uygulamalara da yer vererek anlatan *Canların Cinsiyeti* [9]isimli eseri, Bedri Noyan'ın öğretiye dair Türkiye'deki Bektaşi ve Alevilerin sosyal yaşamlarını geleneklerini ve biyografileri konu edinen *Bektaşilik Alevilik Nedir?*[10] adlı kitabından yararlandığımızı söylemeliyiz. Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı' nın *Oniki İmam*[11], *Vilayetname*[12] *ve Tasavvuftan Dilimize Geçen Atasözleri ve Deyimler*[13] kitabı alanında yetkin bilgiler içermektedir. Ali Yaman'ın *Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi*[14] kitabı, Yusuf Ziya Yörükan'ın *Anadolu'da*

[6] İsmail Özmen, **Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi**, T. C. Kültür Bakanlığı, 1998.
[7] İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, Demos Yayınları, İstanbul, 2011.
[8] İbrahim Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yayınevi, İstanbul, 2005.
[9] Nimet Okan, **Canların Cinsiyeti Alevilik ve Kadın**, İletişim Yayınlarım, İstanbul, 2018.
[10] Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir**, Ankara, 2.basım, 1987.
[11]Abdülbaki Gölpınarlı, **On iki İmam**, İstanbul, 1979.
[12] Abdulbaki Gölpınarlı, **Vilayetname Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990
[13] Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1976.
[14] Ali Yaman, **Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi**, Kalipso Yayınları, İstanbul.

Alevîler ve Tahtacılar[15] kitabı ve Ethem Ruhi Fığlalı'nın *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*[16] kitabı gibi adını sayamadığım birçok değerli yazar ve akademisyenin çalışmaları önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yusuf Ziya Yörükan, Ethem Ruhi Fığlalı ve Abdülbaki Gölpınarlı' nın mezhepler tarihi alanında geniş çaplı kitap ve makaleleleri olduğu için ve özellikle de Alevi-Bektaşi öğretisine dair çalışmalarının varlığından dolayı tez araştırmaları sırasındaki başvurulara kaynaklık etmişlerdir.

Teze kaynaklık teşkil eden İbrahim Bahadır kadının öğretideki yerini tespit etme adına yaptığı çalışmalarından dolayı, İrene Melikoff öğretiye dair yoğun çalışmalarının varlığından ötürü, Bedri Noyan alanında yetkin bir yazar, araştırmacı ve dedebaba konumunda olmasından dolayı, Nimet Okan ise konu ile ilgili yazan, son dönem yazarlarından olmasından ve bu alanda çalışmaları olmasından dolayı tezde öne çıkan yazarlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca içinde yer alan şiirler, deyişler ve biyografiler noktasında bilgi veren İsmail Özmen'e ait ansiklopedi de tezde kadına dair izlere ulaşma adına önemli bir yere sahiptir.

Kadını esas alan birçok akademik tez ve çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları Nimet Okan'ın Alevilik ve Kadın/ Alevilikte Kadın, Emine Yüksel'in Alevi Bektaşi Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri[17], Nazlı Gümüş'ün Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhındaki Kadınların 'Alevi Kadını' Algılayışı,[18] Velimert Koçer'in Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık",[19] gibi adını sayamadığımız pek çok tez mevcuttur. Kadına dair yapılan araştırmalarda saha çalışmaları ve saha çalışmalarının incelenmesi objektif bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Fakat söz konusu olan tezlerde özel anlamda kadın konusu irdelenirken toplumsal anlamda da kadının sosyolojik konumu, erkek karşısındaki durumu, Sünni kadın uygulamalarına göre karşılaştırma ve en önemlisi de yaşam pratiklerindeki kıymeti ele alınmaktadır. Bu şekilde yazılmış akademik çalışmalardan farklı olarak bu

[15] Yusuf Ziya Yörükan**, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
[16] Ethem Ruhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006,
[17] Emine Yüksel, **Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
[18] Nazlı Gümüş, **Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların Alevi Kadını Algılayışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya. 2011.
[19] Velimert Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık"**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2020.

tezde kadının öğretide olması gereken konumu ile hâlihazırda üstlenmiş olduğu roller arasında bağ kurulmaya çalışılmakta ve bu bağlamda değişen zaman ve mekâna göre kadının öğretideki dönüşümüne de değinilmektedir. Ayrıca Anadolu'da öğretiye mensup ocakların kadına dair yaklaşımları ve geneli kapsayan ortak uygulamaları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Eski Türklerde Kadın

Kadının toplumsal yaşamdaki konumu, algılanışı ve rolü, insanlık tarihi boyunca toplumların kendine özgü gelenek ve görenekleri bağlamında günümüze kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Özellikle geçmişten bu yana kadının toplumsal konumu, aile ve iş yaşamı, toplumda cinsiyet rollerine dair eşitsizlik gibi konular yoğun bir şekilde konuşulmuştur. Bu bağlamda eski Türklerde kadının toplumdaki konumunun ne olduğu ve hangi kavramlarla ifade edildiğinin belirlenmesi oldukça önemlidir.[20] Türklerin İslamiyet öncesi ve sonrası kadına dair yaklaşımlarını anlamak için eski Türk toplumlarındaki konumunun tespiti önem arz etmektedir.

Kadının geçmiş Türk toplumlarındaki yeri incelenerek dönüşen ve değişen kadın algısı görülmeye çalışılacaktır. Öncelikle Orhun Abidelerinde Türk kadınının konumuyla ilgili bilgileri incelemek ve burada zikretmek çalışmanın ehemmiyeti açısından değerlidir. Çünkü söz konusu bu anıtların Türklerle ilgili ulaşılabilecek en eski kaynaklar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla eski Türklerin devlet yönetimi, siyasi yaşamı, gelenekleri, din ve inançları hakkında kapsamlı bilgiler veren Orhun Anıtları, kadının siyasi ve sosyal yaşamdaki rolü, aile içindeki konumu hakanın eşi olan hatunların kutsal varlığı hakkında da önemli verilere ulaşılmasını sağlamaktadır. O dönemlerin Türk toplumunda kadının konumuna işaret eden kavram ve fikirler Orhun Yazıtları bağlamında incelendiğinde o yüzyılların Türk toplumunda kadının temel özellikleri şu şekilde tespit edilebilir: Göçebe yaşamın özellikleriyle uyumlu bir yapıya sahiptir. Dinsel-mitolojik özelliklere sahiptir. Devlet yönetiminde yeri ve söz hakkı vardır. Aile kurumunun aktif ve önemli bir parçasıdır.[21] Bu bağlamda toplumsal kurumların en temel ve önemli parçası olan aile kurumunun temelini kadınların

[20] Mahsun Atsız, "Köktürkçe ve Eski Uygurcada "Kadın" İle İlgili Kavramlar", **Uluslararası Filoloji Bengü**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2021, s. 88.
[21] Behiye Köksel, "Orhon Yazıtlarında Kadın", **e-Journal of New World Sciences Academy**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2010, ss. 331-334.

oluşturduğu söylenebilir. Eski Türklerden günümüze kadar gelen aile kurumunun son derece önemli hatta kutsal olduğunu ifade edebiliriz.

Eski Türklerde kadın, çocukların eğitimi ve ailenin mali işleriyle ilgilenmekte, çadır kurmakta, çorap örmekte, süt sağmakta, peynir ve tereyağı yapmakta ve giysi dikmektedir. Bunları yaparken aynı zamanda devlet yönetiminde de söz sahibi olduğunu kaynaklar bize bildirmektedir.[22] Dolayısıyla Türk devletlerinde kadınlar da söz sahibidir. Devlet başkanı olarak görev yapanlar, devlet politikasını şekillendirenler ve devleti "naib" olarak yönetenler bile vardır.[23] Göktürk kadınları, yabancı elçilerin kabulünde hazır bulunurlardı. Saray ve "emirlik" sahibi kadınlar da devlet meclislerine katılırlardı. Hatta Hun İmparatorluğu adına Çin ile ilk barış anlaşması kadınlar[24] tarafından imzalanmıştır.[25]

Kadın erkek eşitliği konusunda da eski Türklerde bir ayrımın olmadığını kaynaklar bize anlatmaktadır. Fermanların "Hakan ve Hatun buyurur ki..."[26] diye başladığı görülmektedir. Bazı yerlerde sadece "Hakan buyurur ki..."[27] diye başlayan fermanların hükümleri yerine getirilmemiştir.[28]

Dahası bu sosyal statü içinde Türk kadını, bazen adaleti sağlayan bir konumda, bazen savaşta askerleri yöneten bir durumda, bazen bir devlet başkanı, bazen de Türk vatanı ve Türk milleti için savaşan rütbesiz bir askerdir. Aynı asırlarda diğer milletlerde ikinci plana atılan, köleden bile aşağı olan, isim dahi verilmeyen kadınlardan çok farklı bir statüsü olan Türk kadını[29], İslamiyet'te ise şefkatle muamele edilmesi gereken ve bu şefkatli muameleyi Hz. Peygamberin "Cennet anaların ayakları altındadır."[30] hadisinde bulan güçlü ve değerli bir insan konumundadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında eski Türklerde kadının yerinin önemli olduğu görülmektedir. Kadının, sadece evde oturup ailesiyle ilgilenen bir karakter olmadığı, bununla birlikte askeriye dâhil olmak üzere toplumun her kademesinde etkili bir rol

[22] İ. Hami Danişmend, **Garb Membalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı**, İstanbul, 1982, s. 90.
[23] Cihangir Doğan, "Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları", **M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 8, 1996, ss. 77-81.
[24] Hun İmparatorluğu adına Çin ile yapılan ilk barış anlaşmasını Mete Hanın eşi imzalamıştır.
[25] Necdet Sevinç, Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı 8, s.74, İstanbul, 1980.
[26] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019, s. 161.
[27] Gökalp, s. 161.
[28] Gökalp, s. 161.
[29] İbrahim, Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015, s. 241
[30] Nesâî, Cihad, 6.

aldığı söylenebilir. Kadınların devlet yönetiminde de karar verici bir konumda olduğunu kaynaklar bize bildirmektedir.

Eski Türklerde kadının rolü bu şekilde iken günümüz toplumunda kadının rolünün özellikle Alevilik bağlamında nasıl şekillendiği bu çalışmada detaylı biçimde açıklanmıştır.

Eski Türklerin dinî inanç sistemlerini temelde Gök Tanrı inancı ve" kam"lık kültürü oluşturmaktadır. Bu inançlar çoğunlukla doğaya, gökyüzüne ve ruhani varlıklara tapınmayı içermektedir ve kadınlar da bu inançlarda önemli bir role sahiptir. Eski Türklerde kadınlar, kamların ve kâhinlerin saygın bir konumda olduğu boyların yaşamında dinî ritüellerde ve törenlerde aktif bir şekilde yer almıştır. Kadınlar; kamların asistanı, yardımcısı olarak veya kendileri de kamlık yaparak toplumun ruhani ihtiyaçlarına hizmet etmiştir. Özellikle doğurganlık ve bereketle ilgili ritüellerde kadınların önemi büyüktür. Kadınlar, doğurganlık ‘’Ulu Ruh’’ u Umay ya da diğer ‘’Ulu Ruh’’ lar adına dualar eder ve bu törenlerde lider pozisyonlarına da gelebilirdi. Doğum ritüelleri de kadınların başlıca sorumlulukları arasındaydı. Gök Tanrı inancına göre kadınlar, "ana" olarak kabul edilir ve doğurganlık, bereket ve hayatın kaynağı olarak saygı görürdü. Kadınların ailedeki ve toplumdaki rolü de oldukça önemliydi ve birçok kadın özellikle kabile liderleri tarafından saygı duyulan ve danışılan bir konumda olabilirdi. Ancak kadınların dinî hayattaki rolü zamanla değişime uğradı ve İslam'ın etkisiyle kadınların dinî hayattaki rolleri ve hakları farklı bir boyuta taşındı.[31]

Tarih boyunca kadınların kökenleri; kız evlat, çocuk, eş ve anne olarak statüleri; erkekler karşısındaki konumları, bireysel ve toplumsal yaşamdaki hak ve görevleri vb. konularda çok farklı düşünce ve uygulamalar ortaya atılmıştır. Bu durum sadece toplumsal yapıyla değil, aynı zamanda din ile yakından ilişkili bir konudur.[32] Konu eski Türkler perspektifinde değerlendirildiğinde Türk kızı, hayat arkadaşını seçme konusunda nispeten özgürdür. Türk kadını, yasal olarak bağımsızdır ve ekonomik özgürlüğe de sahiptir. Eşler arasında mal ayrılığı esastır ve evin hanımı mallarını uygun gördüğü şekilde tasarruf etme hakkına sahiptir. Ayrıca Doğu

[31] Fidan Kasımova, **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, Türk Mitolojik Metinlerinde, İlk İnançlarda Kadın, İstanbul,2016, ss. 81-86

[32] Ömer Faruk Harman, "İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, Cilt: 24, 2001, ss. 82-86.

Türkistan Türkleri arasında kadın inzivası yoktur ve kadın sadece evde değil ev dışında da hayat arkadaşının yardımcısıdır.[33]

Uygur Devleti'nin kuruluşu sırasında Hakan Alp İlteber'in annesi Uluğ Hatun, ülke içindeki anlaşmazlıkları çözmüştür. Ayrıca yasaları çiğneyenleri ağır bir şekilde cezalandırmak için yargı yetkisini kullanmıştır.[34]Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki kadın Türk toplumlarında devlet işlerinde ve adalet mekanizmasının yürütülmesinde aktif bir rol sahibidir.

Eski Türklerde kadına yüksek bir değer verildiği için ve kadınla erkekle eşit bir muameleye tabi tutulduğu için Türklerin İslamiyet'e geçmeleri ile Türk Müslüman toplumlarında da bu eşitliğin bunun tezahürleri görülmüştür. Türklerin yaşamında kültürel ve sosyal anlamda birçok değişiklik ve yenilik gerçekleşmiştir. Bu değişim süreç içerisinde kadının toplumsal yaşamdaki konumunu da etkilemiştir.

Selçuklu Devleti'nde devlet başkanı çeşitli nedenlerden dolayı tahtta olamadığı zamanlarda onun eşi olan ''hatun'' devlet işlerini yürütebilecek siyaset bilgisine sahip ve devlet işlerine hâkimdi. Bunun örneği Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun'da görülmektedir. Altuncan Hatun Tuğrul Bey'in hem yardımcısı hem de danışmanı konumunda devlet işlerinde ön planda yer almıştır.[35] Selçuklular döneminde kadın siyasi hayatta olduğu gibi sosyal hayatta da görünür durumdaydı. Hatunlar adına hanlar, hamamlar, kervansaraylar yapılmış hem sarayda hem toplumsal alanda kadınlar hak ettikleri yeri almışlardır. Fakat Selçukluların son dönemlerine doğru bu faaliyetlerde azalmalar görülmektedir.

Anadolu Selçuklu devleti hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, döneminde Ahiler ve Bacılar için sanayi sitesi inşa ettirmiştir.[36] Aynı dönemde Ahi Evran, ahlaklı esnaf ve sanatkârları bir çatı altında toplamıştır. Böylelikle esnafın hakkının ve çıkarlarının korunmuş olduğu bilinmektedir[37]. Ahi Evran tarafından kurulan sanayi

[33] Doğan, ss. 73-81.
[34] Gülşen Özgen, **Türk ve İslam Eserlerinde Kadının Yeri**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2022, ss. 1-4
[35] Ayşe Dudu Kuşcu, ''Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği'', **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, 2016, ss. 173-174.
[36] Mikail Bayram, Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2001, Sayı: 10, s. 1.
[37] Ahmet Vehbi Ecer, Ahmet Yesevî Dervişi Ahi Evran ve Kayseri'de Ahilik, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2001, s. 11.

sitesinde kadınlar da halı, kilim ve giysi üretiminde çalışmışlardır. Böylelikle Bacıyan-ı Rum ilk faaliyetlerine başlamış olmaktadır.[38]

Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet Döneminde Kadın

Osmanlı Devleti'nde ise Kuruluş döneminde kadınlar söz sahibi konumunda olsalar da özellikle 16.yy. dan itibaren gerek kıyafet gerekse de dışarıya özgürce çıkmaları hususunda kısıtlamalar getirildiği bilinmektedir.[39] Osmanlı Devleti'nin topraklarının genişlemesinin bir sonucu olarak farklı uygarlık ve kültürlerle tanışılması kadının konumunu olumsuz anlamda etkilemiş ve özgürlüğünde çeşitli kısıtlamaların olmasını beraberinde getirmiştir.

II. Mahmut döneminde kadın erkek eşitsizliğini giderme adına yasalar hazırlanmış ve Batı örnek alınarak kadının konumunun yükseltilmesi amaçlanmıştır. Tanzimat dönemi ile bu çalışmalar daha fazla artırılmıştır.[40]Sultan Abdülaziz döneminde ise ilk kız öğretmen okulu açılmıştır.[41] Bu gelişmelerden Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan kadın erkek herkes etkilendiği gibi Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kimseler de etkilenmişlerdir.

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kimselerin Osmanlı Devleti döneminde kendileri hakkında gelişen olumlu ya da olumsuz durumlara muhatap oldukları bilinmektedir. Bu yüzden tarihin bazı dönemlerinde inançlarını yaşamak noktasında sıkıntılarla karşılaştıkları tarih araştırmacılarının malumudur.[42]

Toplumun temel unsuru olan ve ilk çağlardan bu yana toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynayan kadınlar, özellikle ataerkil toplumlarda hak ve özgürlüklerle ilgili birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Geçmişte yaşanan sosyal ve siyasal olaylar ile toplumlarda oluşan inanç ve ön yargıların bu konuda etkili olduğu kanıtlanmıştır.[43]

---

[38] Mikail Bayram, **Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (**Anadolu Bacıları Teşkilatı), İstanbul: Nüve Kültür Merkezi yayınları,2008, ss. 66-68.
[39] Ömer Çaha, **Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Ankara, 1996, ss. 79-80.
[40] Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul, 1998, s. 66
[41] Ayşe Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, İstanbul, 1982, s. 88.
[42] Alaattin Aköz, H. Bahadırr Akın, ''Devletle İlişkileri Etrafında Bektaşilik: Doğuşu, Dönüşümü ve Krizi'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 100, 2021, ss. 540-543.
[43] Songül Sallan ve diğerleri, "Morçati ve Şefkat-Der Örneğinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü**", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 42, 2017, ss. 199-204.

Bu durum, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlıda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de vuku bulmuştur. Türkiye'de kadınların toplumsal ve siyasal yaşama katılmalarını sağlayan ulus-devlet inşası süreci önemli reformları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, kadınların toplumda var olma mücadelesi, Osmanlının son döneminde kadınların edebî ve örgütsel mücadeleleriyle başlayan süreçten bağımsız incelenemez. Osmanlı Devleti'ndeki kadın mücadelesine ilişkin bilgimiz, görece seçkin kadınlara ilişkin bilgilerle sınırlıdır ancak bu kadınların kadın haklarını elde etme çabaları, haleflerinin yaşamlarında önemli değişikliklerin başlamasına yol açacak kadar önemlidir. Edebî alan başta olmak üzere gösterdikleri çabalarla görücü usulü evliliği, Osmanlı aile kültürü ve kadının konumunu eleştirmekle başlamışlardır. Eğitimde yapılan reformlar sonucunda kadınların eğitim imkânlarından yararlanmaya başlaması eşitlik adına önemli bir gelişme olmuştur.[44]

Cumhuriyetin ilanı ile kadın erkek eşitliği konusu toplumun tüm alanlarında etkisini göstermeye başlamış ve böylece bu süreçten özellikle kadınlar temel hak ve özgürlüklerini elde etme adına olumlu yönde etkilenmişlerdir.

Cumhuriyetin ilanının, kadının hem sosyal hem idari hem de dinî rollerinde Alevilik bağlamında da birçok değişikliği beraberinde getirdiği bilinmektedir.

Sosyal yaşamın yapısının canlı bir organizma gibi olduğu herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla bu organizma canlı olması sebebiyle daima değişime ve gelişime açıktır. İnsanoğlunun dünyanın yaratılışından bu yana var olan değişimi, günümüzde son derece hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Bu değişim, Türk toplum yapısında da vuku bulmakta ve bunun özellikle kadının toplumdaki konumuna ciddi etkileri görülmektedir.[45]

Kadının toplumdaki rolü, özellikle sanayi devriminden bu yana en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu durum, Türk toplumunda Cumhuriyetin kurulması ile yeni bir evreye girmiştir. Tüm dünyada "kadın haklarının tanınması" konusu önemli bir yere sahip olmakla birlikte bu durum, Türkiye açısından da ciddi tartışmaları, değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların en önemli nedenlerinden biri, kadın olmanın ataerkil sistem ve onun içinde kurgulanan

[44] Nimet Okan, "Thoughts on The Rhetoricthat Women and Men are Equal in Alevi Belief and Practice (Alevilik) – to Songül", **National Identities**, Cilt: 20: Sayı: 1, 2018, (Alevilik), ss. 70-75.
[45] Ahmet Özkiraz ve Gül İşçi Baş, "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 46, 2016, ss. 87-88.

ve erkek egemenliğini meşrulaştıran toplumsal yapı içinde tanımlanıyor olması; çözümün de böylece bir kısır döngüye dönüşmüş olmasıdır.[46]

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte toplum değişmeye başlamış ve bu değişim siyasi yapıya da yansımıştır. Kırsal nüfus yapısı, 30 yıl öncesine kadar tarıma dayalı iken yıllar içinde yerini sanayi ve bürokrasiye dayalı kentsel bir yapıya bırakmıştır. Bu değişimlere günlük yaşamda kıyafet, görgü kuralları, dil ve toplumdaki cinsiyet rolleri gibi alanlardaki değişimler de eşlik etmiştir.[47] Cumhuriyet Dönemi'nde, kadınlar hak ve özgürlükler açısından erkeklerle eşit hâle gelmiş ve çalışma hayatında erkeklerle aynı yerde bulunma ve çalışma hakkını elde etmiştir.[48]

Toplumdaki cinsiyet rolleri bağlamında Atatürk, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması gerektiğine inanmakta ve bu düşüncesini kayırma mantığına değil, Türk kadınının bu eşitliğe hakkı olduğu gerçeğine dayandırmaktadır. Yapılacak yenilikler ve değişiklikler kadınların temel hak ve hürriyetlerini de kapsamaktadır.[49] Atatürk, bu meselenin çözümünde özellikle eğitimin önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Bundan dolayı sosyal ve siyasi yeniliklerin yanı sıra eğitimde de eşitliği sağlamak için önemli yenilikler getirmiştir. Kadınların toplumda kalıcı olarak yer alması için 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile tüm vatandaşlar için eğitimin zorunlu hâle gelmesi fikri ortaya atılmıştır.[50] Sonraki adımda ise tüm eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve okullarda kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmesi kararlaştırılmıştır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından herkes için ilköğretim zorunlu hâle getirilmiştir.[51] Bu değişiklikler, Alevi olan kesimleri etkilediği gibi tüm yurttaşları da etkilemiştir. Alevi-Bektaşi söylemine mensup kimseler özellikle kız çocuklarının okumasını, meslek sahibi olmasını, rahat bir gelecek kurmasını, ekonomik özgürlüğünü kazanmasını erkeklerden daha gerekli bulmaktadır.

---

[46] Abulvez Süleymanov, "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri", **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 17, 2009, ss. 8-9.
[47] Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 20, 2010, ss. 200-205.
[48] Özgen, s. 3.
[49] İhsan Şerif Kaymaz, "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı: 46, 2010, ss. 344-346.
[50] Vahap Sağ, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2/1 ,1999, s. 19.
[51] Emel Doğramacı, "Atatürk ve Kadın Hakları," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: 5, Sayı: 13, 1988, ss. 95-98.

Öğretide erkek ve kız çocukları arasında ayrım yapılmamaktadır. Bununla birlikte kız çocuklarının okutulmasının daha elzem olduğu görüşü mevcuttur.[52]

Kadınların siyasi haklarına yönelik de birçok değişiklik olmuştur. Buna göre 1930 yılında kadınlara yerel seçimlere katılma hakkı tanınmıştır. Köy Kanununun 20. ve 25. maddelerinde 1933 yılında yapılan değişiklikle kadınlara köy muhtarı ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1934 yılında yapılan değişikliklerle de kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.[53] Yapılan bu kanuni değişiklikler, Alevi kadınları da içinde olmak üzere tüm yurttaşları etkilemiştir. Türk toplumunda kadın, siyasi olarak nasıl söz hakkına sahip ise bu durum Alevilik bünyesinde de sürdürülmektedir.[54]

Alevi-Bektaşi Kavramı ve Tarihi Seyri

Alevilik kavramını bazı kaynaklar Ali'ye mensup olmayı ifade eden şeklinde "Hz. Ali soyundan gelen" anlamında kullanırken bazı kaynaklar ise "Hz. Ali taraftarı olan, onun yolundan giden" anlamında kullanır.[55] İlgili literatür incelendiğinde Alevilik kavramı ile ilgili yine benzer tanımlamaların olduğu görülmektedir. Örneğin Abidin Özgünay, "Alevi" kelimesinin Ali ismi ile eklendiği sözcüğe aitlik anlamı katan "î" ekinden oluştuğunu ifade etmiştir.[56]

Alevilik kelimesinin ilk kullanımı hakkında farklı görüşler vardır. Kaynaklara göre "Alevi" sıfatı, Sıffin Savaşı'ndan (657) sonra Hz. Ali'nin taraftarları için kullanılmıştır. Bununla birlikte kelimenin ilk kez 16. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlandığı da ifade edilmektedir. Geçmişte Alevilik kavramı yerine "Muhammed Ali Yolu" teriminin kullanıldığı da bazı kaynaklarda geçmektedir.[57]

Hacı Bektaş Veli, Aleviliğin Hz. Ali'den sonra öne çıkan önemli şahsiyetlerinden biridir. 13. yüzyılda bugünkü Nevşehir bölgesinde yaşamış, burada obasını kurarak hem Türkler hem de Hristiyanlar arasında İslamiyet'i yaymıştır. O

---

[52] Melahat Demirbilek, **Alevi kültüründe çocuk.** Toplum ve Sosyal Hizmet, 2007, 18/2, ss.70-72

[53] Servet Armağan, "Memleketimizde ilk Parlamento Seçimleri", **Kanuni Esasinin 100. Yılı Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976, ss. 43-44.

[54] Sabit Menteşe, "Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2014, ss. 84-88.

[55] Abdülbâki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Ata Kitabevleri, İstanbul, 1977, s. 72

[56] Abidin Özgünay, "A'dan Z'ye Alevilik", **Cem**, Cilt: 7, Sayı: 38, 1994, s. 63.

[57] Ahmet İshak Demir ve Yaşar Şanlı, "Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik Kavram", **Kaynak ve Tarihi, Mezhep Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 165-169.

dönemde Konya'da Mevlâna, Kırşehir'de Ahi Evran, Eskişehir'de ise Yunus Emre Moğol saldırıları altında ezilen Anadolu insanına tasavvuf yoluyla farklı bir din anlayışı sunmuşlardır. Üçünü de bir merkezde birleştiren ortak payda insandır. Alevilik de buna vurgu yapar ve insanı merkeze koyar. Aleviler Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'ya güvercin kılığında gelen bir bilge olarak kabul etmişlerdir.[58] Aleviliğin Anadolu topraklarına geliş seyri ile ilgili birbirinden farklı tarihler verilse ve olaylar anlatılsa da genel kanaat, Aleviliğin Hacı Bektaş Veli ile Anadolu topraklarına girdiği ve yayıldığı şeklindedir.

Türkiye'deki Alevi-Bektaşi öğretisine mensup kimseler için tarih boyunca birbirlerinden farklı ancak birbirleriyle ilişkili anlamlar içeren Kızılbaş ve Bektaşi gibi sıfatlar kullanılmıştır. Bu sıfatların bir kısmının Alevi kesimlerinin kendileri tarafından söylendiği bir kısmının da Alevi öğretisine mensup olmayanlar tarafından atfedildiği, kaynaklar tarafından aktarılmıştır.[59] Fığlalı, Bektaşilik ile Alevilik temel esaslarının aynı olduğunu aktarmaktadır.[60] Bununla ilgili olarak Yaman, tarihsel açıdan ve toplumsal geçmiş açısından Alevilik ve Bektaşilik isminin Anadolu ve Balkan toprakları adına tek kullanılmamasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.[61] Melikoff ise "Alevilik, Bektaşilikten ayırılamaz. Çünkü her iki deyim de aynı olguya, Türk halk İslamlığı olgusuna bağlıdır" şeklinde açıklamaktadır.[62] Bu nedenle Anadolu topraklarında yaşayan Alevi ve Bektaşi öğretisine mensup kimseler için ağırlıklı olarak Alevi-Bektaşi isminin kullanıldığı görülmektedir.

Kızılbaşlık, Anadolu Alevileri için kullanılan en eski ve tarihsel olarak en özgün ve Anadolu Alevileri için en yaygın kullanılan terimdir. Aynı zamanda Aleviler kendi aralarında da yaygın olarak bu adlandırmayı yapar. Bu ismin dinî ve sosyal bir grubu tanımlamak için ilk kez ne zaman kullanıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte, genellikle kullanımının XV. yüzyılın son çeyreğine kadar uzandığı düşünülmektedir. Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in babası Şeyh İsmail Haydar, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki Türkmen aşiretlerini

[58] Mehmet Toprak, "Anadolu Aleviliğinin Oluşumu", 2017, **http://www.hazardernegi.org/anadolu-aleviliginin-olusumu-i/**, 12.05.2023, s. 1.
[59] Şakir Keçeli., "**Bektâşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi",** UBAS I, Isparta 2005, s. 320-324
[60] Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, ss. 6-8.
[61] Yaman, ss.24-26.
[62] Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 29.

diğerlerinden ayırmak adına her biri için bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı başlık takmalarını söylemiş ve zamanla öğretiye mensup kimselerde Kızılbaş ismini kullanmış ve bu kitlelere Şeyh Haydar'dan sonra Kızılbaş adı verilmiştir.[63]

Anadolu'da yaşayan Alevi topluluklar için kullanılan bir diğer terim de "Bektaşi" dir. Bektaşilik, XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde oluşmaya başlayan ve XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş'ın öğretileri kapsamında yayılan bir tarikattır.[64] Bektaşilik, temel ilke ve söylemleri XIII. yüzyılda Hacı Bektaş Veli tarafından oluşturulan ve Balım Sultan tarafından kurumsallaştırılan kültürel, sosyolojik, entelektüel ve mistik bir örgütlenmedir.[65]

Alevi-Bektaşi öğretisindeki unsurlarla ilgili olarak Türkiye'deki Aleviler, Hazreti Muhammed'in kuzeni ve damadı İmam Ali'nin babasoylu torunları olan On İki İmam'a bağlılık gösterirler. Ancak Alevilik kesinlikle İran Şiiliğinin bir parçası olarak anlaşılmamalıdır. Alevilik, içinde hâlâ animizm ve şamanizm unsurları barındıran ve tarihinin bir noktasında yakın coğrafyalarda olması hasebiyle de ister istemez Şiilik 'ten etkilenerek aldığı bazı fikirleri bütünleştirmiş eski Türk inançlarına dayanan bir tür dinsel senkretizm veya yarı-senkretik bir dinî inançtır.[66] Her sosyal ve dinî grupta olduğu gibi Alevilik öğretisinde de kendine ait unsurlar mevcuttur.

Ortak sembollerin varlığı, farklı Alevi topluluklarını birbirine bağlamak için zemin oluşturur. Ancak bunlar Aleviler tarafından farklı şekillerde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır. Alevilerin kendilerini bir bütün olarak görmelerini sağlayan birleştirici bir sembol olarak tarihsel ve mitolojik bir kişilik olarak İmam Ali, Alevi kültürel kimliğinin en önemli sembolik işaretçisini belirlemek için en uygun başlangıç noktasıdır.[67]

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Alevi-Bektaşi öğretisine mensup birçok topluluğa rastlamamız mümkündür. Ortak noktaları olduğu gibi bazı ritüel ve gelenekler noktasında farklılıkları olan topluluklar da mevcuttur. Elbette ki bundaki en büyük sebep yorumlamadaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

---

[63] Mustafa Ekinci, **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 206.
[64] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşilik", **DİA**, İstanbul, 1992, s. 373.
[65] Filiz, Kılıç ve Coşkun Kökel, "Bektaşilik Üzerine Değerlendirmeler ve Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşi Kültürü", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 40, 2006, s. 18.
[66]Ayhan Erol, 'Change and Continuity in Alevi Musical Identity', **The Human World and Musical Diversity**, (Ed. R. Statelova vd.), Bulgarian Musicology Studies, Sofia, 2008, (Diversity), s. 109.
[67]Ayhan Erol, "Re-Imagining Identity: The Transformation of the Alevi Semah**", Middle Eastern Studies**, Cilt: 46, Sayı: 3, 2010, (Semah), ss. 375-379.

BİRİNCİ BÖLÜM
ALEVİ-BEKTAŞİ ADAP VE ERKÂNINDA KADIN

Araştırmanın bu başlığı altında sırasıyla tarihî seyirde ana ve bacı kavramları, ayin-i cemde, diğer uygulamalarda, kutsal gün ve bayramlarda kadının rolü konuları ele alınmıştır.

1.1. TARİHÎ SEYİRDE "ANA" VE "BACI" KAVRAMLARI

Kadının konumunu anlamlandırmada ana ve bacı kavramı çok önemli bir yere sahiptir. Öğretiye dair tüm vazifeleri yapan, soy temeli ile aktarılan dedelerin eşleri de "ana" olma görevini üstlenmiş olurlar. Her ne kadar cem yürütme yetkisine sahip olsalar da dedenin olmadığı durumlarda daha çok bu vazifeyi üstlenmişlerdir. Dedenin kızları için ise "bacı" tabiri kullanılır. [68] "Bacı" kavramı ayrıca cem törenlerinde ve toplumsal hayatta öğretiye mensup olan kadınlar için de kullanılmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde Alevi kadınlarına 'bacı' dedenin eşine ise 'ana' denildiği bilinmektedir.[69] Dede ve baba eşleri "Ana, Ana Bacı ve/veya Ana Sultan"; Dedebaba eşleri "Anabacı Sultan" ve öğretiye mensup diğer bütün kadınlar için ise "bacı" kavramının kullanıldığı görülmektedir.[70] Dedelerin eşlerine "ana" veya "taçlı bacı" şeklinde isimler verildiği de bilinmektedir.[71] Ana olan kimsenin vazifelerini daha iyi anlayabilmek adına dedenin öğretideki konumlandırılışını bilmek gerekmektedir.

Barkan, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında öğretiye mensup kadınların ön saflarda yeni kurulan devlete çok önemli katkıları olduğunu aktarmaktadır. Bu kadınlar bulundukları zaviyelerde "Ana" ve "Bacı" olmanın yanında yönetici konumunda da bulunmaktaydı. Bunlara örnek olarak Kız Bacı, Ahi Ana, Hacı Fatma zaviyeleri verilebilir.[72] Buradan anlaşılmaktadır ki öğretide kadının konumu yeni

---

[68] David, Shankland, **The Alevîs in Turkey**, N.Y., RoudledgeCurzon,2003, s. 97.
[69] Bedri, Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?** Ant/Can Yay., İstanbul, (Alevilik Nedir), 1987, s. 106.
[70] Hüseyin Bal, **Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar**, Ant Yayınları, 1997, İstanbul, s. 106.
[71] Nejat Birdoğan, **Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler**, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 268.
[72] Ömer Lütfü Barkan, **İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, İnsan ve İnsan,** Cilt: 2, No: 5, 2015, s. 35'ten aktaran Celal Güngördü, **Kırsal Alevi Topluluklarında Uyuşmazlık Çözümü,** Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021, s. 130.

anlaşılan bir değer değildir, aksine kadın geçmişten günümüze dek hep yüksekte yer almıştır.

Dede konumundaki kimse dedelik vazifesini gerçekleştirmesi için eşinden ya da bu vazifeyi yapabilecek ehil bir bacıdan bu görevi yapmasını isteyebilmektedir.[73] Buradan anlaşılacağı üzere kadın öğretide merkezde bir konumda yer almakta ve herhangi bir ayrımcılığa uğramamaktadır. Fakat insan yaşadığı toplum ve kültürden vareste değildir. Her ne kadar zaman zaman farklı uygulamalarla karşılaşılsa da öğretide kadına özel bir yer tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

Alevilikte ocak kavramı; dede, seyyid, pir, mürşit, rehber vb. olarak da bilinen, dinsel hizmetleri yerine getiren kişilerin ailelerini ifade etmektedir. Ocak onların soyunu nitelemek için kullanılan bir kavramdır.[74] Bu nedenle dedenin ailesinden olan eşi, kızları da ocağı temsil etmektedirler.

Alevi inanç sistemi veli kültü etrafında şekillenmiş ve bu soy temelli ocak sistemi, birbirleriyle olan bağlantıları üzerinden tüm dede ve talip topluluklarını kapsayarak sosyokültürel yapılanma özelliğini temsil etmiştir. Dolayısıyla bir düşünce sentezi olarak ocak kavramı, Alevi toplulukların inanç yapıları üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahiptir.[75] Bu yüzden kadınların öğretideki yerini tespit edebilme adına ocak kavramını ve bunun etrafında şekillenen inanç zenginliğini anlamak büyük bir önem arz etmektedir.

Yakın bir geçmişe kadar Fatma Ana'nın temsilcileri olarak bakılan tüm kadınlara "ana" tabiri kullanılıyordu.[76] Dedelerin hanımları ve kızları dede soylu olmaları nedeniyle "Ana" olarak isimlendirilmekte, dedeye gösterilen hürmet gibi onlara da hürmet gösterilmektedir. Hacı Kureyş Ocağı'na[77] mensup olan Emine Canpolat, dedenin kendisine mührü verip "Ana" olmasını ve vekillik yapmasını söylediğini belirtmektedir. Fakat Emine Canpolat bu vazifenin ağır bir sorumluluk

---

[73] Belkıs Temren, **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 131.

[74] Ali Yaman, "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt: 60, 2011, ss. 52-56.

[75] Begüm Kurt ve İlayda Cal, "Alevilikte Ocak Geleneği ve Ali Bircivan Ocağı**", Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly**, Cilt: 98, 2021, ss. 131-133.

[76] İbrahim Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 123.

[77] 13.yy. da Anadolu'ya göç eden Kureyş aşiretine mensup olan ve adı da Kureyş olan kimsenin ismine istinaden Kureyşan Ocağı olarak kaynaklarda yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bakınız: İlknur Gök, Kureyşan Ocağı, Hacı Bektaş Veli Dergisi, 2012, Sayı:63, ss. 423-426.

olduğunu, kendisinin bunu yapamayacağını ifade ettiğini aktarmaktadır.[78] Görüldüğü üzere kadına dedenin yaptığı görevleri yapması için teklif götürülmüş fakat söz konusu kimse bu görevin manevi ağırlığından ötürü bu vazifeyi yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir. Kadının öğretide ikinci planda değil aksine öğretinin tam da merkezinde olduğu bu örnekten de anlaşılmaktadır.

Malatya'da yapılan saha çalışmalarında kaynak kişiler dedenin kızının "post"a oturması için dede soyundan gelen birisiyle evlendiği taktirde posta oturabileceğini ifade etmiştir. Bazı yörelerde kadınların posta oturduğu kendilerinde ise oturmadıklarını belirtmişler, fakat oturmaları için bir engelden de bahsetmemişlerdir. Dedenin erkek çocuğu olmadığında kızının sorumlulukları yerine getirebileceğini ifade etmişlerdir.[79]

Kadının kısıtlanması ya da bazı görevlerin ona verilmemesi söz konusu değildir. Bu gibi vazifelerde ocaklar arası farklılıklarla karşılaşılması da mümkün olmaktadır. Öğretide kadının posta oturmasında keskin sınırlar çizilmemiş olduğu ve bu hususun kadının istek ve arzusuna göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Noyan, dervişin erkeklerden olduğu gibi kadınlardan da olabileceğini ifade etmektedir.[80] Temren; kadın dervişlerin erkeklerden farklı olmadığının bir emaresinin de saçlarını, erkek dervişlerin kazıttığı gibi saçlarını kazıtmaları olduğunu açıklamaktadır. Kadın erkek eşitliği konusuyla ilgili olarak Hacı Bektaş Veli şöyle demektedir:

"Erkek, dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde.
Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde.
Bizim nazarımızda, kadın erkek farkı yok,
Noksanlıkla eksiklik, senin görüşlerinde."[81]

[78] Hüseyin Boy, **Mürşid-i Kamilullah Hasan-ı Sani'den Hak ve Hakikat Yolu**. Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2018, s. 212.
[79] Ayşe Nur Köse, **Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşi Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, ss. 122-123.
[80] Bedri Noyan, ''Bektaşilikte Kullanılan Deyimler'', **Türk Folklar Araştırmaları Dergisi**, Cilt:17, 1977, s. 7874.
[81]. Belkıs Temren, **Alevi-Bektaşi Kültüründe Kadın**, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli sempozyum Bildirileri, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, ss. 320-321.

Hacı Bektaş Veli, bu dörtlükte öğretide kadın ve erkek arasında inanç hayatında ve sosyal hayatta ayrımın kesinlikle olmaması gerektiğini anlatmaktadır. Bağlıoğlu, Hacı Bektaş Veli'nin bu dizelerle ilgili olarak onun cinsiyetler arasında bir ayrım yapmadığını,[82] öğretisinin merkezinde insan sevgisi olduğunu aktarmaktadır.

Kökeni hakkında farklı görüşler bulunan ocaklar, Anadolu'da atalar kültünün bir tezahürü olarak soy anlamını içinde barındıran örgütlenmeler şeklinde görülmektedir. Alevi inancında dede, Ehl-i Beyt soyundan geldiğine inanılan, baba, şeyh, pir gibi isimlerle anılan, sosyal hayatı düzenlerken ait olduğu topluluğun dinî vecibelerini yerine getirmesini sağlayan ve toplumsal önderliği olan kişidir. Ocak, bu kişilerin soyunu vurgulayan bir terimdir.[83] Ocağın inanç önderlerinden pir ve ocağa mensup kimselerin onaylamaları durumunda analar da dedelerin yaptığı birçok hizmeti yapabilmektedir. Bu hususta Sultan Ana[84] örneği, Elif Ana Türbesi[85] ve Zöhre Ana[86] Dergâhı gibi örnekler mevcuttur.[87]

Alevi-Bektaşi geleneğine mensup ocaklarda oraya gelen herkes cinsiyet ya da yaş ayrımı yapılmadan eşit olarak değerlendirilmekte, kimse ötekileştirilmemektedir. Dede vefat ettiğinde onun eşine, verilen kıymetten ötürü, "Bacı Anne" lakabıyla seslenilmektedir.[88] Dedenin yaptığı dinî pratiklerin birçoğunun ocaklı kadınlar diye tarif edebileceğimiz "Analar" tarafından da yapıldığı görülmektedir.[89]

Şehirleşme ile dedelerin yanında analaların da inanç ritüellerinde önder olarak konumlandığı görülmektedir. Analık kurumu bağlı olunan ocak bağlamında farklı pratiklerle de karşımıza çıkabilmektedir. Burada tek tip bir uygulamadan bahsetmek söz konusu değildir.

---

[82] Ahmet Bağlıoğlu, Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım, **DEUİFD**, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı, 2021, ss. 396-397.
[83] Kurt ve Cal, ss. 131-133.
[84] 1956 yılında Amasya'da doğmuştur. Ocakzade kızıdır. Daha fazla bilgi için bakınız: Koçer, 2020, s. 129.
[85] Elif Ana türbesi, Pazarcık'da Mazlum Baba tepesindeki ziyaret yeridir. Daha fazla bilgi için bakınız: Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık"**, ss. 171-176.
[86] 1957 yılında Yozgat'ta doğdu.1971 yılında Ankara'ya taşındı. Öğretideki önemli kadın önderlerden biridir. Daha fazla bilgi için bakınız: Koçer, 2020, ss. 180-185.
[87] Velimert Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık"**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2020, s. 202.
[88] Aliye Uslu Üstten, "Türk Romanında Alevi ve Bektaşi Kadın Algısı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt: 71, 2014, ss. 198-199.
[89] Markus Dressler, **Dietary Law,** Dede, 2012, s. 121

Öğretide önemli konumda olan çeşitli ziyaret mekanları mevcuttur. Evlenmek isteyen kadınlar, çocuğu olmayanlar Gönül Bacı[90] ve Gelin Kaya[91] gibi ziyaret yerlerine dua etmeye ve gönüllerinden geçirdikleri hacetleri dilemeye gittikleri gibi, erkekler de bu ziyaret mekânlarına gidip hacetleri için gitmekte ve dua etmektedir.[92] Alevi-Bektaşi öğretisinde dedeler ne kadar önemli bir konuma sahipse aynı şekilde analarında aynı komuma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Dedenin olmadığı kimi zaman dilimlerinde dedenin eşi etkin konuma sahip olabilmektedir. Kadının dervişlik sürecine erişebilmesi, şiir, resim gibi faaliyetlerde de etkin olması, dedelik makamında oturabilmesi kadının çok önemli bir konumda olduğu sonucuna varılmasını sağlamaktadır.[93]

Günümüze bakıldığı zaman Alevi-Bektaşi toplumunda dede statüsünde "cem"i yürüten kadınların sayısının az olduğu görülmektedir. Alevi -Bektaşi öğretisine mensup kimselerin ibadet mekânı olan cem evlerinde cem törenleri, büyük bir oranla dedeler tarafından yürütüldüğü aktarılmaktadır. Dedenin ceme dâhil olamadığı durumlarda ya da ölümü durumunda cemi, dedenin eşi yürütmektedir. Ancak bu geleneksellik kazanmış bir husus değildir.[94]

Ersoy'un, Gani Pekşen ile yaptığı görüşmede elde ettiği bilgilerden Avrupa'da kadınlardan zâkirlik ve dedelik makamlarında görev alanların olduğu anlaşılmaktadır. Fransa'da Filiz Yalvaç'ın zâkirlik, Almanya'da Şenay Malkoç'un dedelik makamında görev aldığı aktarılmaktadır.[95] Göç edilen toplumun normlarıyla gelen modernleşme ve değişim, kadınların kırsal kesimden çıkıp eğitim hayatına daha çok katılmaları ile kendilerini daha fazla geliştirme fırsatı yakalamalarını sağlamıştır. Bu bilgilerden hareketle anlaşılmaktadır ki kendini geliştiren, dede olabilecek derecede bilgi sahibi

---

[90] Daha geniş bilgi için bakınız: Ali Selçuk, Anşa Bacı'nın Torunu, Kahraman Bir Kadın Ata: Gönül Bacı, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 11/15 Summer 2016, ss. 365-367.

[91] Beydili köyünde bulunmaktadır. Anşa Bacılılarda kutsal mekanlardandır. Daha geniş bilgi için bakınız: Ali Selçuk, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, ss. 365-367.

[92] Duygu Ulusoy Yılmaz ve diğerleri, "Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın", **İnsanbilim Derg,** Cilt: 2, Sayı: 2, 2013, s. 28.

[93] Nazlı Gümüş, **Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların Alevi Kadını Algılayışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011, s. 3.

[94] Cemal Şener, **Alevilik Olayı; Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Öyküsü**, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1988, ss. 165-166.

[95] İlhan Ersoy, "Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak 'Semah' ", **Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi**, 2019, Sayı: 14, s. 41.

olabilen öğretideki kadınlar için istedikleri hizmeti yapabilmeleri adına bir engel bulunmamaktadır.

Geçmişte bazı dönemlerde birçok kadın, tekkelerde üst idari görevleri üstlenmişlerdir. Kadıncık Ana[96] ve Kız Ana[97] bu konuda misal olarak verilebilir.[98]Ayrıca Kadıncık Ana'nın kardeşi Amine Hatun'un[99] da tekkelerde en üst konumda görev yaptığı nakledilen bilgiler arasında bulunmaktadır.[100]

Işık, kadının pir olması ile ilgili olarak kadının dişil enerjiye sahip olduğunu, pir olacak kimsede ise eril enerjinin olması gerektiğini, eril enerjinin ise erkekte mevcut olduğunu belirtmiştir. Pir makamı otoriteyi ve eril enerjiyi öne çıkardığı için dişil enerjiye sahip olan kadınların bu konuda ağır bir sorumluluk ile karşı karşıya kalacaklarını ifade etmiştir.[101]

Hacı Bektaş Veli'den sonra posta oturan Kadıncık Ana, Abdal Musa[102] ve Seyit Ali Sultan'ı[103] yetiştirmiştir. Kadıncık Ana'nın yanı sıra posta oturduğu söylenen başka kadın örnekleri de vardır. Bu konuda kaynaklarda altı farklı kadından bahsedilmektedir. Bunlar Kız Bacı[104], Ahi Ana[105], Sakari Hatun[106], Hacı Fatma[107], Hacı Bacı[108], Hindu Bacı Hatun[109] ve Süme Bacı'dır.[110] Bunların hepsi tekke şeyhidir. Dolayısıyla Alevilikte kadınlar sadece cemlere katılmakla kalmaz, gerektiğinde önderlik de yapabilir ve toplumda en çok öne çıkan, aranan kişiler arasında yer

---

[96] Kadıncık Ana: Hacı-Bektaş Veli'nin dini anlamda mirasçısı, Abdal Musa ile Alevi-Bektaşiliğin oluşumunda önemli katkıları olan dini önderlerden bir kimse. Daha geniş bilgi için bakınız: Fığlalı, 2006, ss. 125-127.

[97] Balkanlarda yaşamış ve posta oturmuş öğretideki kadın önderlerinden birisidir. Daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Bahadır, "Alevi-Bektaşi İnancına Göre Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Cilt:10, Sayı:32, 2004, ss. 18-23.

[98] İbrahim Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 42.

[99] Daha geniş bilgi için bakınız: Mikail Bayram, **Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm, Anadolu Bacılar Teşkilatı**, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.

[100] Mikail Bayram, **Şeyh Evhadü'din Hamid EI-Kirmani ve Evhadiyye tarikatı**, Konya 1993 s.50'den aktaran Bahadır, Alevi-Bektaşi İnanç Merkezlerindeki Kadın Dervişler, Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara, 2004, s. 240.

[101] Caner Işık, "Alevi İnancında Kadın**", Alevilik Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 8, 2014, s. 30.

[102] Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, s.95, 105, 106.

[103] Fığlalı**, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, ss. 162-163.

[104] Zaviye şeyhi vazifesini yerine getirmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, **Kolonizatör Türk dervişleri,** Hamle yayınları, İstanbul, 1993, ss. 51-53.

[105] Zaviye şeyhi vazifesini yerine getirmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 51-53.

[106] Zaviye şeyhi vazifesini yerine getirmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 51-53.

[107] Zaviye şeyhi vazifesini yerine getirmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 51-53.

[108] Tekke şeyhidir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 52-53.

[109] Tekke şeyhidir. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 52-53. Daha geniş bilgi için bakınız: Barkan, 1993, ss. 52-53.

[110] Bulunduğu zaviyeyi ihya etmiş tekke şeyhlerindendir. Hacıyan-ı Rumdan olduğu bilinmektedir.

alabilirler.[111]Abdal Musa'nın Kadıncık Ana'nın müridi olduğu bilgisi bu söylenenleri doğrular niteliktedir.[112]

Alevi-Bektaşi geleneğindeki ocak isimlerine baktığımız zaman kadın ismiyle de anılan ocakların olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazıları Anşa Bacı[113], Elif Ana[114], Zerban[115] ocaklarıdır.

Kadının posta oturmasına Anşa Bacı Ocağı'nda rastlamaktayız.[116] Burada posta oturan kişinin Anşa Bacı'nın torunu Gönül Bacı olduğu bilgisi mevcuttur. Yaşadığı müddetçe bazı köylerin görgü ritüellerini gerçekleştirmiştir.[117] Kadınların başlı başına genel olarak posta oturduklarını görmesek de bazı zaruri hâllerde bunun olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin ilan edildiği ilk yıllarda Sivas ilinin Çamşıh köyünde cem yönetip posta oturan kadınların olduğu görülmektedir. İsaf Ana[118] ve Ela Hatun[119]; Sultan Ana[120] eşinin ölümünden sonra posta oturmuşlar ve cem ritüellerinde yönetici konumunda olmuşlardır.[121]

Kahramanmaraş Sinemili Ocağı'na mensup Elif Ana[122], göstermiş olduğu kerametler vesilesiyle ocak soylu olmamasına rağmen Anadolu'daki ocaklar tarafından da saygı görmüş ve ziyaret edilmiştir. Elif Ana oğluna el vermiştir. Elif Ana vefat ettikten sonra oğluna "baba" olarak hürmet gösterilmektedir. Elif Anadan sonra oğlu, cem hizmetlerini yürütmüş ve posta oturmuştur.[123] Alevi-Bektaşi öğretisinde ocak soylu olmasa da kadının göstermiş olduğu bazı üstün özelliklerinden ötürü kadına değer verildiği, hürmet gösterildiği anlaşılmaktadır. Alevi-Bektaşi öğretisinde ana ve

---

[111] Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 2, 1942, ss. 327.
[112] Nejdet Öztürk, **Aşıkpaşazade Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s. 308
[113] Selçuk, 2012, ss. 172-177.
[114] Daha geniş bilgi için bakınız: Hamza Karaoğlan, Bir Ziyaret Yeri Olarak Elif Ana, **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2018, ss. 909- 918.
[115] Daha geniş bilgi için bakınız: Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık"**, s. 120.
[116] Nimet Okan, **Canların Cinsiyeti Alevilik ve Kadın**, İletişim Yayınlarım, İstanbul, 2018, (Canların Cinsiyeti), ss. 103-104.
[117] Ali Selçuk, **Anşa Bacılı Ocağı**, 1. Baskı, Çizgi Kitapevi. İstanbul, 2017, s. 367.
[118] Hüseyin Abdal Ocağı'na mensuptur. Daha geniş bilgi için bakınız: Bahadır, 2004, ss. 19-20.
[119] Hüseyin Abdal Ocağı'na mensuptur. Daha geniş bilgi için bakınız: Bahadır, 2004, s. 20.
[120] Denizli ilinin Uyanık köyündendir. Daha geniş bilgi için bakınız: Bahadır, 2004, s. 20.
[121] Esat Korkmaz, **Bütün yönleriyle Alevilik**, Demos Yayınları, İstanbul, 2015, s. 63.
[122] Daha geniş bilgi için bakınız: Karaoğlan, ss. 909- 918.
[123] Sema Özveren, "Bir Kadın Evliya Örneği: Elif Ana", **Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 2018. Çanakkale Bildiriler Kitabı, ss. 350-354.

bacıların pasif değil aktif konumlarda oldukları, kimi zaman dedenin konumunda önderlik yaptıkları anlaşılmaktadır.

Değirmenci, kadın ve erkeklerin ritüelleri beraberce yapmalarını "semavi vahdete" benzeterek her iki cinsin "can" olarak görüldüğünü ve kadın ve erkekler arasında ayrım yapılmadığını ifade etmektedir.[124] Kadını da erkeği de yaratan Allah, kullar arasında cinsiyetleri yönüyle bir ayrım yapmamıştır. Öğretide kadınlara saygı gösterilmekte, değer verilmekte ve kadınların kendilerini geliştirmeleri için her türlü destek sağlanmaktadır.[125] Melikoff, öğretide kadının çok önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Kadına arkadaş ve bacı olarak bakıldığını ve erkeklerle birlikte tüm ritüellere katıldığını aktarmaktadır. Kadınların yeri eski Türklerden beri erkeklerin yanı olduğunu ifade etmektedir[126]. Melikoff, kadınlara değer verildiğini, erkekler karşısında kadının yerinin ön planda olduğunu vurgulamaktadır.

Öğretide kadına verilen değeri anlatması açısından Pir Sultan Abdal'ın dörtlükleri büyük önem arz etmektedir:

"Gel benim ey servi çınarım
Yüreğime ateş düştü yanarım
Kıblem sensin, yüzüm sana dönerim
Mihrabımdır kaşlarının karası"[127]

Mihrap ve kıble inanan insan nazarında ne kadar değerliyse Pir Sultan Abdal kadını da o makama oturtmuştur. Böylelikle kadının öğretideki yeri daha iyi anlaşılmaktadır.

"Anamız Havva'dır, atamız Âdem
Anlardan ayrılmaz yüzümüz bir dem
Anamız Havva'ya hor bakan âdem
İzzet'in hışmından şaşı değil mi"[128]

Pir Sultan Abdal

---

[124] Tolga Kaan Değirmenci, **Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-İ Cem Örneği),** Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s. 63.
[125] Abdullah Bülent Ünal, **Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma**, İzmir 2008, s. 200.
[126] İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, Demos Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 49-50.
[127] Rıza Zelyut, **Öz Kaynaklarına Göre Alevilik**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay. İstanbul, 10. Baskı, 2002, s. 102.
[128] Sadettin Nüzhet Ergun**, Türk Musikisi Antolojisi**, 2. Cilt, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1943, s. 307

Pir Sultan Abdal, bu dizelerde Hz. Havva ve Hz. Adem'i beraberce zikrederek Alevi-Bektaşi geleneğinde erkek ve kadın ayrımının yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Erkek ve kadına eşit davranmayanların bakış açılarını değiştirmeleri gerektiğini salık vermektedir. Ayrıca kadın-erkek ayrımının yanlış olduğunu öğretide kadına verilen roller bakımından erkekle kadının eş değer olduğunu vurgulamaktadır.

1.2. AYİN-İ CEM'DE KADININ ROLÜ

Cem, "Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kimselerin topluca yaptığı ibadet" olarak ifade edilmektedir. Maddi dünyadan uzaklaşıp tevhidi anlamak ve yaşamaktır. Cem toplanma, bir olma ve beraberce hareket etme anlamlarını içermektedir.[129] Ayin-i Cem, Alevi-Bektaşi öğretisine mensup toplulukların kendi içlerinde yaptıkları toplantıları olarak da tanımlanabilir. Alevi inancına göre, ayine katılan herkesin birbiriyle barışık olmadan ibadet etmeleri yasaktır. Sözlü gelenek cem ritüellerinde merkezî öneme sahiptir. Aynı zamanda inancın bir ifadesi olarak algılanırlar. Dinî repertuar genellikle Hazreti Muhammed, İmam Ali, İmam Hüseyin, Hz. Fatıma ve diğer önemli şahsiyetler ile ilgili konulara dayanmaktadır.[130]

Alevilikte ten, Yaratan'a ulaşmak için bir araçtır; dolayısıyla öz, ruhtur. Yaşıyor olmanın somut örneği, cem ibadetidir. Cem ibadetinin yapıldığı yere insanlar, tüm benlik kavramlarından sıyrılıp hakikatle bütünleşmek için geldikleri için kadınlık veya erkeklik durumundan söz edilemeyeceği iddia edilir. Alevi inancında kadın ve erkeği bir bütün olarak gören eşitlikçi söylemde, onların pir olarak kabul ettikleri dinî liderlerin de etkisi vardır. Bilhassa on iki imamdan biri olan İmam Cafer'in "İnsan bir tarağın dişleri gibidir" [131]sözü buna bir örnektir.[132]

İnsana saygıda cinsiyet ayrımı yapılmayacağı düşüncesine sahip olan Türkler, İslamiyet'i seçtikten sonra da kadın erkek arasında bir ayrım yapmamışlardır. Bu eşitlik özellikle öğretide hala aynı şekilde değişime uğramadan uygulanmaya

---

[129] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yayınları, 1997, s. 195.
[130] Irene Melikoff, "Alevi Identity an Dexpressive Culture**,", The Garland Encyclopedia of World Music**, Cilt: 6, 2002, ss. 793-798.
[131] Ahmed Sabri Hamedanî, **Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık (a.s) Buyrukları**, Kevser Yayınları, İstanbul, 2014, s. 253.
[132] Hüseyin Özcan, "Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri", **Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi- ICANAS38**, Ankara, 2007, (Bakışın Temelleri), ss. 4-7.

çalışılmaktadır. Öğretiye mensup kadın ve erkekler beraberce cem merasimine katılmışlardır. Dünyayı sadece erkeklerin hakimiyetine bağlamak öğretide yanlış bir davranış olarak görülmüştür.[133]

Vorhoff' a göre öğretide Allah insanda tecelli ettiği için tüm insanlar cinsiyet, milliyet ve din ayrımı yapılmadan eşittir. Kadının da erkeğin de dinî ritüellerin gerçekleşebilmesi adına cem merasimlerine katılmaları gerekmektedir.[134]

"Kırklar Cemi"nde Hz. Fatma'nın da bulunmuş olmasından dolayı kadınlar gelmedikten sonra cem yapılmaya başlanmaz.[135] Cem evi ibadetin, dualaın, yapıldığı, sorgu ve karar yeri olan bir dar meydanıdır. Semahın ve Kırklar Ceminin yapıldığı, ikrarda er ve bacıların geldiği dinî ritüellerin yapıldığı özel bir mekandır.[136] Cem evine gelen öğretiye mensup olan herkes "can" olduğu için kadınlar ve erkekler cinsiyet kavramından uzaklaşıp ibadetlerine yoğunlaşırlar ve birlikte ikrarlarını verirler. Bu durum Âşık Atalay'a ait olan aşağıdaki dizelerde açıkça belirtilmektedir;

"Bizde hep bir kardeş bacı dediler
Yetmiş üç güruhta naci dediler" [137]

Âşık Atalay

Âşık Atalay, bu dizelerde öğretide kadın ve erkek taliplerin birbirlerini kardeş gibi gördüğünü, her iki cins arasında ayrım yapılmadığını açıklamaktadır.

Salman, "Kırklar Meydanı"nda oluşturulan halkada bazı köy uygulamalarında kadın ve erkeklerin ikiye ayrılarak oturduklarını, bazı köylerde ise oturma düzeninde kadınların eşlerinin yanına oturmayı tercih ettiklerini, bazı köylerde ise belli bir düzen dahilinde olmadan oturulduğunu ifade etmektedir. Cemdeki herkes öğretide eşit bir konumda olduğu için oturma düzeninde eşitsizliğin ya da üstünlüğün mevcut olmadığını belirtmektedir. Herkesin yaş, meslek, cinsiyet gibi değişkenlere rağmen eşit statüde olduklarını ve gelen tüm katılımcılara "can" olarak bakıldığını

[133] Fığlalı, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s. 308.
[134] Karin Vorhoff, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 256.
[135] İlhan Cem Erseven, **Alevilerde Semah**, Ürün yayınları, Ankara,1996, s. 110.
[136]Özcan Güngör, **Cemevi Konusuna Sosyolojik Bakış Denemesi, 2010,** Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, s. 128.
[137] Özmen, Cilt:5, s. 395

söylemektedir. “Cemde eşikteki de döşekteki de birdir.” düsturunun var olduğunu hatırlatmaktadır.[138]

Cem ritüellerinde oturma düzeni bağlamında tek bir uygulamanın olmadığı anlaşılmaktadır. Cem evlerine katılım ile ilgili olarak yapılan saha çalışmalarında kadınlar, herhangi bir ayrımcılığa uğramadıklarını, erkeklerle eşit konumda olduklarını fakat kimi zaman kendilerinden kaynaklanan sebeplerden ötürü cem evine gidemediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca nedensiz ve ocağın haberi olmadan eşini boşayan erkeklerin ceme katılamayacaklarını belirtmişlerdir.[139] Buradan hareketle anlaşılmaktadır ki kadına dinî yaşamda olduğu gibi sosyal yaşamda da yüksek bir değer verilmektedir.

Sözlü kültüre ait repertuarın öğrenilmesi yapılan ritüel ve ayinlerde okunacağı için önemli bir yere sahiptir. Anadolu'daki bazı Alevi topluluklarında dede ailelerinden genç erkeklerin önemli dinî rolleri nedeniyle bağlama çalmaları beklenmektedir. Bu nedenle birçok Alevi topluluğu arasında dedeler aynı zamanda zâkirdir.[140] Günümüze yaklaştıkça kadınların da bağlama çaldıkları ve sözlü kültürden de aktarımlar yaptıkları görülmektedir. Toplumsal hayatta kadının özgürleşmesinin dinî pratiklere de yansıdığı anlaşılmaktadır.

Cemlerde giyim çok önemli olsa da günümüzde kıyafet kullanımı olarak görebileceğimiz standart bir şekli yoktur. Buna rağmen cemlerde yörelere göre farklı kıyafetler giyilebilmektedir. Bu farklılıklar, kıyafet kullanımına da yansımaktadır. Alevi öğretisinde cemler için belirli bir kıyafet kuralı bulunmamaktadır. Genel kural, ceme temiz kıyafetlerle gidilmesi ve toplum ahlakına uygun davranmaktır. Ancak bazı bölgelerde geleneksel kıyafet giyme geleneği olduğu bilinmektedir. Örneğin Samsun Havza'nın Karga köyünde musahip olan kadın ve erkekler beyaz giyerler. Semah bu kıyafetlerle yapılır. Bu kıyafetler öldükten sonra kefen olarak giyilmek üzere

[138] Cemal Salman, **Göç ve Kentleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 472.
[139] Gül Avunduk, **Alevi-Bektaşi Kültüründe Cem Töreni**, Sivas Örneği, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, ss.32-33.
[140] Fahriye Dinçer, “Alevi Semahs in Historical Perspective”, **Dans Müzik, Kültür, Folklora Doğru**, 2000, ss. 34-39.

saklanır.[141] Öğretiye dair yapılan birçok ritüel ve pratiklerin bir yapılma sebebinin, bir dayanak noktasının olduğu görülmektedir.

Saya takma kuralı, özellikle kadınların ceme katılırken uyması gereken en önemli giyim kurallarından biridir. Tipik birer Türkmen giyim renkleri olan yeşil, sarı, turuncu, siyah, beyaz, kırmızı ve mavi, Anşabacı Ocağının[142] sayasında baskın renklerdir. Özenli bir çalışma sürecinin sonucu olan saya, titizlikle hazırlanan ve boncukların ince el işçiliğini içeren kadınlara has bir kıyafettir. Saya, birkaç ayrı parçadan oluşmaktadır. Dış saya, iç saya, işlemeli göynük, üçpeş, yaka, tuman, elmalı yazma, kasıntı, yağlık, boncuklu süs (bel bölgesine bağlanan kuşak tarzında bir band) ve kuşaktan oluşan çok ağır ve birçok rengi içinde barındıran bir giysidir. Bu kıyafeti tercih edip giyen kadınlar adeta gökkuşağı gibi renkli kıyafetlerle ritüellere katılır. Saya takmayan kadınlar genellikle koyu renk kıyafetler giyme eğilimindedir. Cem merasimi esnasında kadınların başörtüsü takması tavsiye edilir.[143] Geleneksel Alevi öğretisinde cem merasimi sırasında başörtüsü takılması beklenirken kentsel yaşamın olduğu kesimlerde ise böyle bir beklenti ve istek bulunmamaktadır.[144]

Saya giyimini tercih etmek istemeyen kadınların vücut hatlarını belli etmeyen, kapalı, dikkat çekmeyen bir şekilde gelmeleri uygun görülmüştür.[145] Kadınların çeşitli ritüeller haricinde, günlük hayatta başörtüsü takma hususu; kadının yaşına göre, okuduğu okul ve eğitiminin durumuna göre, mesleğe ve belki de yaşanılan yere göre değişmektedir. Fakat anlaşılan o ki ceme katılan kadınlara başörtüsü takması tavsiye edilmektedir.

Erkeklerin kıyafetlerinin tertipli, düzenli ve temiz olması tavsiye edilmiştir. Bunun dışında erkekler için bağlayıcı ya da belirgin bir giyim tarzı belirtilmemiştir. Sadece ayin-i cem icra edilirken şapka ya da terek takmak zorundadırlar. Erkeklerin

---

[141] Ebru Gökdağ ve Esen Poyraz, "Cem Törenleri ile Tiyatro Sanatının Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması", **Medeniyet Sanat Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2020, s. 16.

[142] Anşa Bacı Ocağı daha geniş bilgi için bakınız: Ali Selçuk, Merkezî Kurumsal Otoritenin Ötekileştirdiği Bir Topluluk: Anşa Bacılılar, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2012, Sayı: 61, ss. 172-177.

[143] Nimet, Okan, **Alevilik ve Kadın/Alevilikte Kadın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, (Alevilikte Kadın), s.152

[144] Ayşegül, Akdemir, "The Construction of Gender Identity in Alevi Organisations: Discourses, Practices and Gaps", **Ethnography**, 2020, (Gaps), s. 13.

[145] Emine Yüksel, **Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016, ss. 64-65.

cemde şapka takması "turaplık" (mütevazılık) ile ilişkilendirilirken kadınların başörtüsü takması "edep" ile ilişkilendirilir.[146]

Siyah renk Hz. Fatıma'nın oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin'in matemini sembolize ettiği için öğretiye mensup yörelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. "Kırsal kesimde yaşayan Alevi-Bektaşi kadın veya kızlarının başörtülerinin rengi de bu açıdan ayrı bir önem arz eder. Meselâ; yeşil baş örtüsü kadının ehlibeyt soyundan geldiğini işaret ederken, kırmızı baş örtüsü kadının evli olduğunu, siyah baş örtüsü ise yas ve olgunluğu simgeler."[147] Burada kadının hem kültürün hem de öğretinin yaşayan bir aktarıcısı rolünü de temsil ettiği anlaşılmaktadır.

Kadınlar[148], kurban kesme ve dedelik vazifesini yürütme dışında on iki hizmette de her görevi üstlenebilmektedir.[149] Kadınların ritüelleri gerçekleştirmede kent yaşamının da etkisiyle etkin olduğu görülebilmektedir. Ataerkil toplumun baskın olduğu coğrafyalarda kadın daha geri planda iken ataerkilliğin zayıf olduğu coğrafyalarda ise kadın daha ön plandadır. Buradan anlaşılmaktadır ki kadının ön planda ya da geri planda olması öğretiden kaynaklı değil insanın düşünce yapısından kaynaklanabilmektedir. Üstelik cem merasimlerinde erkeklerin vazifeleri olduğu gibi kadınların da yerine getirmeleri gereken vazifeleri olduğu ortadadır. Kadınların yaptığı diğer vazifelere tekrar olmaması adına gelecek sayfalarda yer verilecektir.

1.2.1. Ritüeller Bağlamında Kadın Katılımı

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın toplumsal alanda ve ritüellerde görev alma anlamında hiçbir sınırlamaya uğramadan özgürce her törende rol alabilmektedir.[150] Uğurlu, kadın katılımı ile ilgili olarak Ahmet Yesevi'nin hokkanın içine koyduğu pamuğun yanmamasını örnek göstermektedir. Nefsani arzulardan sıyrılmış, kemale

[146] Okan, **Alevilikte Kadın**, s. 152.
[147] Ahmet Günşen, Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış, **Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları,** Volume,2/2, Bahar, 2007, s. 346.
[148] İzmir Yamanlar Cem evi Örneğinde.
[149] Serap Akdeniz, **Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2011, s. 151.
[150] Ayhan Yalçınkaya, **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 62.

ermiş kimse için erkek ve kadının birlikte ritüellere katılmasının kesinlikle bir engel teşkil etmeyeceğini ifade etmektedir.[151]

Köprülü de bu keramet ile ilgili olarak kadın ve erkeklerin birlikte aynı mecliste ibadet edebilmelerini Allah'ın kullarının kalplerinden geçen iyi-kötü tüm duygularına hâkim olduğunun bir göstergesi olarak yorumlamaktadır.[152] Alevi-Bektaşi öğretisinde var olan her bir uygulamanın pratikte mutlaka bir olguya dayandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kadının erkeklerle ibadet ritüellerine katılması öğretideki "can" söyleminin uygulandığını görmek adına önemli bir husus olarak değerlendirilebilir.

Öğretide kadınlar için kaç-göç uygulamasının olmadığı erkek taliplerin, kadınları bacı olarak gördükleri, bu nedenle de haremlik selamlık gibi bir davranış biçiminin kesinlikle olmadığı aktarılmaktadır.[153]

Vorhoff, konu ile ilgili olarak öğretiye mensup olan kadının evine yabancı bir erkek geldiğinde kadınların gizlenme ya da saklanma ihtiyacında olmadıklarını, kaç-göç gibi bir olgunun gerçekleşmediğini ifade etmektedir.[154]

Aleviliğin temel kültünü oluşturan cemler, birçok tasavvufi anlama sahiptir ve bu anlam cem ritüeli sayesinde hayata geçirilir. Cemler, genel olarak Aleviliğin kimlik kodlarını taşıyan ana unsurlardır. Bir toplumdaki ibadet biçimi, o toplumun birikmiş tarihsel hafızasını okumak açısından da önemlidir. Geleneksel öğretilerinde inanç, biçimsel formlardan hakikate dönüşür. Bu anlamda Aleviliği özüne indirgemek isteyen Alevi inancı da cem ibadetinin ritüellerine çeşitli mistik anlamlar yüklemiştir. Ritüellerin içeriğine bağlı olarak bazı cemler, cemaatin tüm üyelerine açıkken musahiplik ceminde olduğu gibi bazıları sadece cemaatin belli bir kesimine açıktır.[155]

Alevi-Bektaşi öğretisinde cem ibadetine katılanların temiz ve tertipli olmaları istenir. Okan, kadınların cem ritüellerine katılmak istemelerinin lohusa ya da âdet dönemlerine rastlaması hâlinde o dönemlerde ibadetlere katılmamalarının daha güzel olacağını yapmış olduğu görüşme ve mülakatlar sonucunda aktarmıştır.[156]

---

[151] Ali Rıza Uğurlu, "Alevilik ve İbadet II", **Cem Dergisi**, sayı: 117, 2002, s. 21.
[152] Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, **DİB yayınları**, 3.Baskı, Ankara, 1976, s. 34.
[153] Muharrem Naci Orhan, Aleviliğin Esasları, **Cem Dergisi**, Sayı: 9, 1992, s. 13.
[154] Karin Vorhoff, **Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 256.
[155] Mehmet Dönmez ve Hasan Çelik, "Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları", **Milli Kültür Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2018, s. 1
[156]Okan, **Alevilikte Kadın**, s. 155.

Görüleceği üzere kadına mahsus özel durumlarda katılım kadının kendi özgür iradesine bırakılmaktadır. Buradan hareketle kadının kısıtlanmadığı, kadının tercihlerine saygı duyulduğu anlaşılmaktadır.

Alevi topluluğu içinde doğan bir kişinin Alevi olduğu varsayılır ve Alevi ibadet ritüellerine tabi tutulur ancak sorumluluk yaşına geldiğinde Alevi yolunu izleme isteğini doğrulaması beklenir. Alevilikte kadın ve erkek eşitliği, sürekli ön planda tutulan bir konudur.

Akdemir, kadınlar ve erkekler cem merasimini aynı ortamda yapabildikleri için bunu bir gurur vesilesi kabul etmektedir. Çünkü bunun öğretideki eşitlik söyleminin hâlâ devam ettiğinin, kadın ve erkeğin can olarak değerlendirildiğinin bir göstergesi olarak saymaktadır. Cem evlerinde her ne kadar yan yana oturmak yasak olmasa da katılımcılar aynı cinsiyette olduğu kimselerle oturmayı tercih ettiklerini ifade etmektedirler. Yapılan röportajlarda katılımcılar çocuk yaşlarda kırsalda yaşarken cemdeki oturma düzeninde farklı cinsiyetlerin yan yana oturduğunu ve aile gibi sıcak bir ortamın olduğunu belirtmişlerdir.[157]

Buradan hareketle kadınların oturma düzeni hususunun esnek bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Öğretide oturma düzeninin değiştirilemeyen ve katı kurallara göre tasarlanmamış olduğu görülmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın kimi zaman kutsal bir konumda ana, kardeş anlamında bacı, sözlü kültürün zâkiri, on iki hizmetin yürütücüsü, müzik repertuarının ozanı konumunda karşımıza çıkmaktadır. Kadın katılımı öğretiye dair birçok pratikte aktif hâle getirilmiştir. Kadın, bahsi geçen alanlarda bilgisi olduğu takdirde neredeyse her ritüelde görev alabilmektedir.

Semah, Alevi topluluklarının birlik, ahenk ve uyumunun maksimumda olduğu ve her birey tarafından yoğun bir şekilde hissedildiği bir bağlam üretir. Bu nedenle semah, "eşlik eden sözlü gelenek ve ritim ve ezginin etkisiyle bir Alevi topluluğunun tüm üyelerinin iş birliği yapıp, birlikte hareket edebildiği bir etkinlik" olarak tanımlanabilir. Kadın ve erkeklerin bağlama eşliğinde icra ettiği semah, cem ritüelinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle cem ritüeli içerisinde semah, şüphesiz belirli bir hareket sistemi olarak algılanır ancak yine de ayrı

[157] Ayşegül, Akdemir, "The Construction of Gender Identity in Alevi Organisations: Discourses, Practices and Gaps", **Ethnography**, 2020, (Gaps), ss. 10-11.

bir hizmet olayı değil bir 'ritüel hareket' sistemidir. O hâlde ritüel bağlamda semah, süpürme veya dedeyi selamlama gibi diğer birçok törensel hareketten sadece biri olarak algılanır. Kırsal/geleneksel cemlerde yardımcıdan biri olan gözcü tarafından yönlendirilen herkes, isterse gönüllü olarak semahlara katılabilir. Yani semahlara katılamayacak kadar hasta veya yaşlı değillerse gücü yeten bütün erkek ve kadınlar semah yapabilir. Semahın konar-göçer Alevi toplumlarının dinî ritüellerinde var olduğu belirtilmiştir. Alevi topluluklarında kadın ve erkek günlük faaliyetlerde ve dinî törenlerde eşit rol oynamaktadır.[158]

Alevi semahının özellikle Kırklar Semahı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Hikâyeye göre Hz. Muhammed, Miraç hadisesi dönüşünde 39 kişilik bir grubu ziyaret etmiştir. Toplantıda Hz. Muhammed'e bir üzüm ikram edilmiş ve onu 40 eşit parçaya ayırması istenmiştir. Mümkün değil, cevabını verdiğinde içlerinden biri üzümü sıkmış ve her birine birer damla ikram etmiştir. Orada bulunan herkes bu olaydan o kadar etkilenmiştir ki Peygamber de dâhil olmak üzere hepsi dönmeye başlamış ve daha sonra bu insanların gerçek evliya olduklarına karar vermişlerdir. Bu nedenle semahların, bu 40 kişinin orijinal dönüşünden kaynaklandığına inanılır. Dolayısıyla buna Kırklar Semahı da denir.[159] Aleviler, ayrıca semahların on üçüncü yüzyıldan beri Anadolu'da Alevi Türkmenler tarafından icra edildiğine inanmaktadır. Hacı Bektaş Veli, abdal arkadaşlarıyla bir dağa çıkar, dervişler ateş yakar, ateşin etrafında döner ve semah okurlardı.[160]

Semahın birçok yöresel çeşidinden en yaygın ve önemli olan 20 tanesi, simgesel yükseliş figürleriyle Kırklar semahı ve Turnalar semahıdır. Turnalar semahında uçmaya hazırlanan zarif turna (turna) imgesi hem İmam Ali'nin yükselen ruhunu hem de Orta Asya'da mucizeler yaratan şamanların kuşlara dönüşmesini simgeler. Kırklar semahında Hazreti Muhammed'in Miraç gecesi göğe yükselişi, onu 40 evliyanın toplanmasına götürmüştür. Alevi inancında temel olarak 40 evliyanın bir araya gelmesi, Hz. Peygamber'in göğe alındıktan sonra, hakikat-i ilahinin Ali'de tecelli ettiğini gördüğü anı ifade eder.[161]

---

[158]Arzu Öztürkmen, "Staging a Ritual Dance Out of its Context: The Role of an Individual Artist in Transforming the Alevi Semah", **Asian Folklore Studies**, Cilt: 64, 2005, ss. 253-257.
[159] İbrahim Arslanoğlu, ''Dede Ahmet Kuzukıran ile Söyleşi'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2000, ss.7-8
[160] Melikoff, **Alevi Identity an Dexpressive Culture**, ss. 793-798.
[161] Melikoff, **Alevi Identity an Dexpressive Culture**, ss. 793-798.

Melilkoff, semah uygulamasının ayrıntılarını Alevi toplulukları arasında büyük farklılıklar göstermekle birlikte, semah uygulamalarını ayakta tutan fikirlerin, Anadolu'da 16. yüzyıldan itibaren ortak bir Alevi inanç ve kültürü fonunda geliştirildiğini belirtmektedir. Kırklar semahı, Antalya ve Fethiye gibi Akdeniz bölgelerinde icra edilen semahların ile Tokat ve Amasya semahları gibi Orta Anadolu'da görülenlerden farklılıklar gösterebildiğini açıklamaktadır.[162]

Kırklar semahında[163] kadın katılımı ile ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Pervazcı hizmeti gören ve Kırklar semahında[164] görev alan kimseler hiç evlenmemiş kızlardan oluşmaktadır. Bunun nedeni olarak da yapılan görüşmelerde yaşı küçük, evlenmemiş bekâr olan kızların daha saf, temiz ve hayatın başlangıcında olmalarından ötürü bu şekilde bir tercihte bulunulduğu aktarılmıştır.[165] Kırklar semahında kadınlardan üç tanesi önce dedenin solundan başlayarak saat yönünün tersine kendi eksenleri etrafında olacak şekilde döner. Ardından bu semaha erkekler de katılır.[166] Kırklar semahında genel olarak erkek ve kadın sayısının yarı yarıya olduğu bilinmektedir. Yani toplamda on iki kişi bu semahı yapmaktadır.[167] Buradaki eşitlik kadın erkek arasında bir ayrımın olmadığı sonucuna varılmasını sağlamaktadır.

Alevi inancı ve kültürü ile ilişkilendirilen semahların, Mevlevi semasının versiyonları olmadığı aktarılmıştır. Aruz olarak bilinen klasik formda yazılan Mevlevi şiirlerine geleneksel Türk sanat müziği çalgıları, Alevi müzik türleri ve semah ezgilerine ise özellikle Türk halk müziği çalgılarından özellikle bağlama eşlik eder. Mevlevi seması ile Alevi semahı arasında benzerliğin olmadığı ifade edilmektedir. Alevi semahının pek çok yöresel çeşidi vardır ve Mevlevi törenlerinin müziğin eşlik ettiği bir parçası olan Mevlevi seması son derece disiplinli hareketlerle icra edilmektedir.[168]

Anadolu'da semahların organizasyonu çok çeşitlidir. Alevi semahlarının en önemli ortak özelliklerinden biri de çoklu hareket yapısıdır. Genellikle semahlar,

---

[162] Melikoff, **Alevi Identity an Dexpressive Culture**, ss. 793-798.
[163] Daha geniş bilgi için bakınız: Gamze Coşkun, ''Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Sayı: 103, 2022, ss.197-200.
[164] Sivas'ın Beydili köyünde.
[165] Ulusoy Yılmaz ve diğerleri, s. 31
[166] Peter Andrews, ''Hubyar'', **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2010, ss. 302-303
[167] Mehmet Yaman, **Alevîlik: İnanç-Edep-Erkan**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 2001, s. 218.
[168] Erol, **Alevi Semah**, ss. 378-380.

ağırlama, yürütme ve yeldirme olarak adlandırılan, bir duadan (ağırlama) sonra yavaşça başlayan, sonra bir daire oluşturup çeşitli kol hareketleri ve adımlarla etrafında hareket eden (yürütme) ve son olarak zirveye ulaşan üç bölümden (hızlanma) oluşur. Kırsal gelenekte semahların temel koreografik kalıpları yoktur. Her birinin kendine özgü farklı müzikal özellikleri vardır. Bunlar bölgesel/yerel, kültürel/sözel özelliklere dayalıdır ve sonuç olarak her biri farklı şekillerde icra edilir. Akdeniz ve Ege Bölgesi Alevileri, müzik repertuarlarında asimetrik çeşitleri kullanırken Trakya Bektaşileri ve Orta Anadolu'daki birçok Alevi topluluğu, genellikle üçlü vuruşlar kullanır. Asimetrik veya düzensiz ritimler, iki ve üç eşit darbeli grupları birleştiren kalıplardan oluşur. Doğu Asya'da veya Avrupa'nın çoğunda bulunmamakla birlikte aksak (topallayarak) olarak adlandırılan düzensiz veya asimetrik ritimler Türkiye'de çok yaygındır.[169]

Semahta er ve bacılar beraberce döner. Çünkü semah da bir ibadet ritüelidir. İbadet sırasında er ve bacı ayrımı kesinlikle yapılmaz. Her ikisi de "can" dır. Kur'an-ı Kerim'de[170] de geçtiği üzere yerde ve gökte Allah'ı zikredenlerle bütünleşmek gerekir.[171]

Alevi-Bektaşi öğretisinde bacı, semah yapacak erkeğin yanına gider ve niyaz yapmak için biraz eğilir. Daha sonra er de bacıya niyaz eder. Semah ibadeti yapılırken er ve bacılar birbirlerine fiziksel olarak temas etmezler.[172]

İki kişinin yaptığı semahlara da rastlanmaktadır. Sadece erkeklerin icra ettiği semah çok fazla görülmemekte fakat sadece bacıların yaptığı semaha çok defa rastlanmaktadır. Eğer semah ibadeti yapılırken erkekler de varsa semaha katılan erkek ve kadın sayısının eşit olmasına dikkat edilir. Ayrıca bazı semah türlerinin sadece bacılar tarafından yapılmasının bir gelenek hâline geldiğini görmekteyiz.[173] Gökçen Çatlı Özen'in yapmış olduğu saha araştırmalarında sadece kadınların yapmış olduğu semahların da mevcut olduğunu fotoğraflarla aktarmaktadır.[174] Buradan hareketle

[169] İlhan Ersoy, Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak "Semah", **Eurasian Journal of Music and Dance,** 2019, ss. 54-55.
[170] Haşr Suresi 24.ayet.
[171] Alper Çağlayan, "Alevilikte Semah Olgusu", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 14, 2000, ss. 31-42
[172] Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, 4. Cilt, Ardıç Yayınları, Ankara, 2001, (Bütün Yönleriyle), s. 707.
[173] Fuat Bozkurt, **Semahlar**, 1. baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, ss.7- 11.
[174] Gökçen Çatlı Özen, "Cem Evlerinde Alevi Kadını Kimliği**" Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset**, (Derleyen; Zeynep Banu Dalaman), İstanbul, 2015, s. 119.

öğretide sadece kadınların yapmış olduğu semahların olduğu, erkek taliplerin katılımıyla yapılan semahlarda ise erkek ve kadın sayısının yarı yarıya olduğu ortaya çıkmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde yapılan semahlarda giyim kuşam yönüyle şehir ya da bölge açısından kimi zaman farklılıklar görülebilmektedir. Doğu bölgelerindeki semahlara bakıldığında başı açık bir şekilde semahın yapılmadığı görülür. Erkekler ise şapka hariç olmak üzere o yöreye ait geleneksel olan malzemeyi kullanırlar.[175] Cem sırasında kadınlar başörtüsü takmak zorunda değillerdir.[176] On iki hizmet sırasında ise saçlarını toparlamak amacıyla başlarını örttüklerini ifade etmişlerdir.[177] Bu bilgiden hareketle denilebilir ki kadınların cem ritüeli esnasında başlarını örtmesi mecburi değildir, kendi tercihlerine bırakılmıştır.

Cem merasimi sırasında kadınlar meydanın sol tarafında bulunurlar. Bunun sembolik bir anlamı vardır. Yüksel; Havva, Adem'in sol kaburga kemiğinden yaratıldığı için kadının konumunun da bu yüzden cemde ve dara durma pratiğinde erkeğin solunda olduğu yorumunda bulunmaktadır.[178]

Daha önce de belirtildiği gibi kadın ve erkeğin cemdeki eşit rolü, kadın erkek eşitliği söyleminin dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Okan, bu konu ile ilgili olarak, ancak cemlerde kadın ve erkeklerin eşit olarak bulunmasına rağmen, cinsiyetler arasındaki bir hiyerarşinin simgesi olarak sağ ve sol olmak üzere iki gruba ayrıldığı yorumunu yapmaktadır. On iki hizmetin yerine getirildiği cem alanında (meydan) erkekler sağda, kadınlar solda yer alır. Cemaatin üyeleri meydanda iki daireye bölünmüştür ve cemi yöneten görevlilerden oluşan daire içteki daireyi oluşturur. Bu iç çember, sadece dinî liderlerden ve köyün yöneticisi olan erkeklerden, örneğin muhtardan, oluşur. Dış çemberde kadınlar iç çemberin soluna, erkekler sağına yerleştirilmiştir. Dış çember, iç çemberde oturan erkeklerin eşleri ile semahı takip eden taliplerden oluşur. Semah töreni, kadın ve erkekten oluşan üç çift tarafından yapılmaktadır. On iki hizmetten lokmanın ve sofranın hazırlanması ve süpürme vazifesi gibi bazı görevler kadınlara aittir. Kadınlardan vazifeli olanlar süpürgeciliği (cem meydanını süpürme) sembolik olarak yapar. İkincisi ile ilgili olarak süpürme,

[175] Bozkurt, **Semahlar**, ss. 7- 11.
[176] İzmir Yamanlar Cemevi örneği.
[177] Akdeniz, s. 151.
[178] Yüksel, ss. 58-59.

nefsin arınmasının bir simgesidir ve bu sembolik fiil, 'günahlardan kurtulma' ve 'kusurları süpürme' anlamına gelir. Mutfakta lokmanın hazırlanmasına kadınlar da eşit derecede yardımcı olmaktadır. Lokma dağıtımı öncesi kadınlar iç çemberdeki erkeklerin önüne sofra örtülerini sermekle görevliyken cemlerde lokma dağıtma görevini erkekler üstlenir. Lokmaları kadınlar yapıp cemlere getirirken nasıl dağıtılacağına ise erkekler karar verir.[179] Okan, hizmetlerin dağılımında cinsiyete dayalı bir iş bölümünün olduğu yorumunda bulunmuştur. Bu bilgiler ışığında kadının cemdeki görevlerinin belli hizmetler üzerinde yoğunlaştığı ve bir iş bölümünün olduğu yorumunu yapmaktadır. Esasında öğretide yapılan hiçbir görevin diğer görevden üst ya da ast konumda olmadığı anlaşılmakta dolayısıyla önemli olanın yapılan iş değil ritüellerde vazifelerin yerine getirilmesi olduğu düşünülmektedir.

Dede postunun bir tarafına erkekler bir tarafına ise kadınlar oturur.[180] Bunun nedenini ise kadınlar, kendi cinslerinden birinin yanında oturduklarında daha rahat olduklarını, bu şekildeki bir oturma şekli ile ilgili olarak da hiçbir baskı görmediklerini bunu kendilerinin tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.[181]

Alevi-Bektaşi öğretisi incelendiğinde ibadetler sırasında iki cins ayrımının yapılmadığı ve ceme katılan herkesin ‘can’ olarak görüldüğü anlaşılacaktır. Yapılan vazifelere dair kadın ve erkeklerin hizmetleri beraberce, iş bölümü yoluyla gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Kadınlar erkeklerle aynı sorumluluk ve yaptırımlara sahiptir. Kadınların da erkeklerin de ikrar ve görgüde meydana gelebildikleri görülmektedir. Ocakların birçoğunda erkek ve kadınların beraberce oturdukları aktarılmaktadır.

Cem ritüellerinde kadınların daha çok süpürgeci, kandilleri yakan çerağcı ve ibrikçi olarak görev aldığı görülmektedir. Kadınlar bu vazifelerin yanında lokma dağıtımında da görev almaktadır. Kadıncık Ana’nın tekkede misafir ağırlaması ve yemek yapmasından ötürü Sarıbal Ocağı’nda[182] kurbancı ritüeli esnasında duayı almaya gelen bir kadın vardır.[183]

---

[179] Okan, **Alevilikte Kadın**, s. 76.
[180] İzmir Yamanlar Cemevi örneği.
[181] Akdeniz, s. 151.
[182] Daha geniş bilgi için bakınız: Ayhan Aydın, “Gümüşhane”, http://www.yenikoy.org/Page1.aspx, (04.07.2024).
[183] Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, s. 119,129.

Zaza Alevileri[184] içinde dedenin olmadığı durumlarda ailede bulunan yaşı küçük bir erkeği yanlarına alarak cem yürüttükleri bilgisine ulaşılmaktadır. Alevi-Bektaşi öğretisinde bu kadınlar için "Ana" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu kadınlar zaman zaman cem de yürütmüşlerdir.[185]

Adıyaman-Malatya'da yapılan cemlerden Üryan ceminde[186] katılanların sadece ikrarlı olmaları yeterli gelmemekte başka şartlar da istenmektedir. Bu cemlerde kadınlar ve erkekler on iki hizmeti karışık bir şekilde yapmakta, cemi yürütme hususunda ise talipler arasında cinsiyet ayrımı yapılmamaktadır.[187]

Alevi-Bektaşi geleneğinde kadın evliya ve erenlerine de rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları Alkız[188], Bacım Sultan[189], Çalı[190], Ebe Kayası[191] 'dır. Bu anlamda kadınların dinî ritüellerden dışlanmadığı, değer gördüğü sonucuna varılmaktadır.[192]

Alevi-Bektaşi öğretisinde talipler cinsiyetlerine göre değil tasavvuf yolundaki çaba ve gayretlerine göre değerlendirilmektedir.[193] Öğretide ritüellerden sorumlu olma bakımından iki cins arasında eşitliğin olduğu sonucuna varılmaktadır. On iki hizmette bazı görevlerin iki cins olarak paylaşıldığı görülür. Cem uygulamasında ise kadının cem yürütmesine açıkça ve tamamen karşı çıkılmamıştır. Günümüze yaklaştıkça kadınların cem evlerine dair yapılacak etkinlik ve işlerde daha etkin olduğu, çeşitli toplantılarda görev aldıkları görülmektedir. Şehirleşme ile öğretide değişim ve dönüşüm gerçekleşmiş, kadınların görev alma anlamında daha görünür olduğu anlaşılmıştır.

---

[184] Bahadır, **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, ss. 204-208.
[185] Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık**", ss. 73-75.
[186] Malatya ve Adıyaman'da yapılmaktadır. Öğretiye mensup herkes katılamamaktadır. Dört kapı, kırk makamı gerçek anlamda yapabilen ister erkek ister kadın dini anlamda statü farkı olmadan bu cemin içindeki tüm ritüeller yürütülebilmektedir. Daha geniş bilgi için bakınız: Bahadır, 2005, s.115.
[187] Bahadır, Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler, ss. 114-116.
[188] Erzincan, Çayırlı, Şebge köyü kadın erenlerinden.
[189] Ankara, Nallıhan Tekke köyü kadın erenlerinden.
[190] Hatay'ın Reyhanlı ilçesindeki kadın erenlerinden.
[191] Amasya'da bulunan kadın erenlerden.
[192] Gülenay Pınarbaşı**, Anadolu'nun Ermiş Kadınları, Okur Kitaplığı Yayınları**, İstanbul, 2011, s. 25.
[193] Esat Korkmaz, **Kitap yol rehberi, Gülbanklar erkanlar**, Demos Yayınları, İstanbul, 2009, s. 28.

1.2.2. On İki Hizmet

Alevi ibadetinin bir biçimi olan cemde 12 tane hizmet gerçekleştirilir. Bu 12 görevli, cem hizmeti sırasında görevlerini yerine getirirler. Bu hizmetlerin varlığı, isimleri ve sayısı bölgeden bölgeye değişmektedir.

Cem, Alevilikte en önemli dinsel törenin adıdır. Cem, Âyin-i cem (Cem ritüeli), Ali cemi, Görgü cemi olarak da adlandırılır. Cemde on iki hizmet ve bu hizmetlerin farklı sahipleri vardır. Her Alevi yılda bir kez görgüden geçer, hâl ve gidişinin hesabını verir, ikrarını yeniler ve sorumlu olduğu topluma hesap verir. Kendilerine karşı olanların şikâyetleri haklıysa şikâyet edilenler onlara boyun eğmek zorundadır. Kimseye kırgın, küskün ve kavgacı kalamazlar. Birine haksızlık etmişlerse veya bir başkası onlara haksızlık etmişse onlarla hesaplaşmalı ve af dilemelidirler. Uzlaşmadıkları sürece onurlandırılamazlar. Eğer borçları varsa görgüden önce bunları ödemelidirler. Aynı zamanda yıllık görgüden geçen bireyler, daha önce yaptıkları hatayı tekrarlamamak için tövbe ederler. Yıllık görgüden geçtikten sonra ruhsal olarak arınırlar. Ancak o zaman ceme katılanlar, görgü-sorgudan arınmış olanların kurban yemeğini yiyebilir.[194]

Cem, "Dede" yönetiminde on iki hizmet sahibi tarafından belirli bir düzen içinde yürütülür. Bu on iki hizmet, Hz. Ali'nin soyundan gelen on iki imamı temsil eder ve cemlere getirilir. Bu hizmetler yerine getirilmeden önce yenen ve içilen şeylerin helal olmadığına inanılır. Bu on iki hizmet aşağıdaki gibidir:

Dede: Sercem olarak da bilinir. Topluluğa liderlik eder.

Rehber: Görgü ritüelini eda etmiş olanlara ve cemde olanlara yardım eder. Dikme, yol-eri, mürebbi, baba olarak da adlandırılır. Dede olmadığı zaman cemleri o yönetir.

Gözcü: Cemde düzeni ve huzuru sağlar. Geleneklere aykırı davranışların olmamasını sağlar.

Çerağcı: Çerağın uyandırılmasından (aydınlatılmasından) ve mekânın aydınlatılmasından sorumludur.

[194] Gülbahar Odabaşı, **Alevi Geleneğinde Cem İbadeti**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, ss. 42-47

Sazandar: Zâkir olarak da adlandırılır. Deyiş, duvaz ve miraçlama söyler. Semahı yönetir.

Ferraş: Carcı veya süpürgeci olarak da bilinir. Selman hizmeti olarak adlandırılır. Gerekirse lidere yardım eder.

Sakka: İbrikdâr da denir. Suyu dağıtır. Kendisine dolucu da denir.

Sofra hizmetçisi: Kurbancı olarak da adlandırılır. Adaklarla ve yemeklerle ilgilenir.

Pervâne: Semahçılar olarak da adlandırılır. Semahı icra eden kişilerdir.

Peyik: Komşuları tören hakkında bilgilendirir. Bazı yerlerde ayakçı, davetçi, okucu da denir.

İznikçi: Cemin temizliği ile ilgilenir.

Bekçi: Kapıcı olarak da adlandırılır. Cemevinin kapısında bekler ve gelen gideni kontrol eder.

Yöreden yöreye ufak farklılıklar olsa da ritüel genel olarak şu şekilde gerçekleştirilir:

Akşam cem yapılacak yere gelen kadın ve erkekler yanlarında getirdikleri çörek, kuruyemiş, meyve gibi yiyecekleri cemden sorumlu görevliye verdikten sonra iki el göğüs üzerinde veya sağ el göğüs üzerinde sol el aşağı sarkık, sağ ayak başparmağı sol ayak üzerinde ve vücut hafif öne eğik olarak yan yana dururlar. Buna "dâra durmak" da denir. Dede, "Allah! Allah! Lokmalar kabul ola. Muradlar hâsıl ola. Hak-Muhammed-Ali kabul eyleye. İmam Hasan, Şah Hüseyin, Hünkâr Hacı Bektaş Veli defterine kaydola. Nûr-ı Nebi, Kerem-i Ali, pîrimiz, hünkârımız Hacı Bektaş Velî. Gerçek erenlerin demine hû" diye dua eder. Törene katılanlar diz çökerek meydana gelir ve eğilirler. Sonra erkekler dedeye doğru dönerler. Ortada geniş bir boşluk bırakarak daire şeklinde otururlar. Cemaat, seyirci sayısına bağlı olarak bu halka üç, beş veya daha fazla sıradan oluşabilir. Burada herkes birbirlerine bakar. Bacılar, erkeklerin oluşturduğu dairenin arka tarafında uygun bir yere yerleştirilir.[195]

Öğreti cemleri[196] herkese açık olarak yapılmaktadır. Bu cemlerde post vazifesini bir bacı ve bir erkek yapmakla görevlidir. Dede post duasını yaptıktan sonra kadın ve erkek taliplerden birer kişi ibriktar hizmetini gerçekleştirir. Erkek talip

[195] Muammer Cengil, "Cem Ayini'nin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2003, ss. 132-137.
[196] Cem Vakfı Sivas Şubesi Alibaba Cemevinde düzenli aralıklarla olarak yapılan cem ritüeli.

elindeki ibrikten kadın talibin elindeki leğene dualar eşliğinde su aktarır. Kadın talip omzunda havlu varken erkek talip ile ibrik ve leğenle dualar ederek meydana gelirler. Bu sırada katılımcılar salavat getirirler. Önce erkek kadının eline su döker daha sonra da kadın, erkek talibin eline suyu döker. Dedenin huzuruna geldiklerinde onun da eline su dökerler ve havlu tutarlar. Ardından dara durup dua okunur. Yine bu cemde süpürgeci vazifesini yapmak üzere üç genç kız çıkar ve sembolik olarak ellerindeki çalı süpürgeleri ile meydanı süpürürler. Ardından dedenin huzuruna gelip dua ederler. Miraçlama duası[197] esnasında ise "Şimdi senden el tutalım" sözü söylendiğinde ritüele katılan tüm talipler el ele tutuşur. "Muhammed, ayağa durduğu zaman" sözü geçtiğinde de kadınların elleri göğsünde, ayakları bağlı konuma geçerler. "Muhammed oturdu." cümlesinden sonra ayaktaki kadın ve erkekler dua ederek oturur konuma geçerler. Post hizmetini yapmak için kadın ve erkek talipten birer kişi gelir. "Ya Allah ya Muhammed ya Ali" diyerek postu toplayıp dedenin huzurunda dara dururlar.[198] Kadınlar miraçlama, tevhit ve düvaz imam okunurken Hz. Fatıma'ya saygının gereği olarak ayağa kalkar.[199]

Kadınların bu ritüellerde ayağa kalkması tüm ocaklar için geçerli bir durum değildir. Farklı uygulamaların yapıldığı ocaklara da rastlanılmaktadır.

Kadınların da zâkirlik yaptığı cem evleri mevcuttur[200]. Yamanlar Dedesinin[201] kadın ile erkek eğer eşit ise zâkirliği kadınların da yapabilmesi gerektiğini söylediği Akdeniz'in yapmış olduğu görüşmeden öğrenilmektedir. Kadınların bağlama çalmasının ve zâkirlik yapmasının normal karşılanması gerektiği belirtilmiştir.[202]

Cem ritüeline katılım önemli olduğu gibi kimin nereye oturacağının da belli kuralları vardır. Bunun en önemli sebebi, On İki İmamı sembolize edenler, on iki hizmetli olan erkekler olarak otururlar. Çünkü gerçekte On İki İmam da erkeklerden oluşmaktadır. Yine bu hizmetler gerçekleştirilirken karışıklığın önüne geçebilmek, on iki hizmetlinin meydana giriş çıkışlarını kolaylaştırmak adına belli kimselere belli

[197] Miracdan bahseden manzum formda olan zakirlerin okudukları Mihraclamadan sonra Dede tarafından okunan duaya Miraclama duası denir. Daha geniş bilgi çin bakınız: Fığlalı, 2006, ss. 290-293.
[198] Avunduk, ss. 85-96.
[199] Akdeniz. s. 87.
[200] İzmir Yamanlar Cem evi.
[201] Hamza Takmaz, 1961 Tunceli doğumludur. Daha geniş bilgi için bakınız: Akdeniz, 2011, s. 91.
[202] Akdeniz, s. 151.

görevlerin dağıtılması daha sağlıklı olacaktır.[203] Buradan hareketle öğretideki görev dağılımlarında cinsiyet ayrımından ziyade yapılan hizmetler bağlamında önemli kişileri sembolize ettiği anlaşılmaktadır.

Cem ritüelinde kadınların yapmış oldukları diğer bir inanç pratiği ise hizmet gören görevli kadınların sır suyu[204] isimli sudan birer yudum alınmak üzere dededen başlamak üzere ikram etmesidir. Katılan herkes suyu içtikten sonra dua edilir. Bu hizmetin piri ise Kadıncık Ana ve Fatma Ana olarak bilinmektedir.[205]

Alevi-Bektaşi öğretisinde tüm görevler aynı öneme sahiptir. Çünkü Alevilikte kutsal olan bir görev, diğer görevden daha önemsiz değildir. Ritüele dair yapılan tüm görevler eşittir, aralarında alt üst ilişkisi bulunmamaktadır.[206] Bazı yazı ve makalelerde kadının su dağıtımı ve lokma hazırlaması ile ilgili olarak eleştiriler mevcut olsa da bu durumun sebebinin farklı bakış açısından gözlem yapılarak getirilen yorumlar olduğu düşünülmektedir.

Ersoy, esasında cem ritüelleri esnasında yapılan hizmetlerin genellikle erkek taliplere verilmesinin bir sebebinin esasında kadınlara karşı olan bir saygının göstergesi olarak bir anlamda pozitif ayrımcılık olarak görülebileceğini ifade etmektedir.[207] Bu bilgiden hareketle öğretide esasında kadınlara verilen yüksek değerin bir sonucu olarak bu türlü uygulamaların olduğu sonucuna varılmaktadır. Anlaşılacağı üzere burada toplumsal bir cinsiyetçilikten ziyade yapılacak olan ibadetlerin belli bir intizam içerisinde yapılması amaçlanmıştır. Söz konusu olan eril bir söylem değil esas olan ritüellerin öğretinin ruhuna uygun olarak yerine getirilmesidir.

Öğretideki kadın erkek eşitliğinin ortaya çıkmasını sağlayan yaşanılan bazı hususlar vardır. Bunlardan öne çıkanları, yaşanılan coğrafya başta olmak üzere tüm dünyada yükselen insani değerler, eşitlik ve kadın haklarının ön plana alınması, kadınların iş ve eğitim hayatına katılmasıdır. Böylece kadının görünürlüğü artmış ve kadınlar kendini ifade edebilme olanağına kavuşmuştur.

---

[203] Çatlı Özen, s. 120.
[204] Meydana, gelen kadın talibin dededen başlayarak cem halkasında oturanlara ikram ettiği suya'' sır suyu'' denir.
[205] Mehmet Ersal, Serpil Ersöz. ''Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2013, Cilt: 65, s. 77.
[206] Çatlı Özen, s. 121.
[207] Ersoy**, Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak Semah**, s. 42.

Yukarıda geçen bilgiler dışında ceme katılan erkek ve kadınların aynı mekânda ceme katıldıkları bilgisine de ulaşılmaktadır. Posta kadınların da oturduğu ve bunun kentleşme ile daha fazla arttığı, kadınların oturma düzeni ile ilgili olarak bağlı bulunan ocak, değişen zaman ve yaşanılan mekân gibi değişkenlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu hususta katı bir düzenlemenin mevcut olmadığı öğretinin değişime ve gelişime açık bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

1.3. DİĞER RİTÜELLERDE KADININ ROLÜ

1.3.1. İkrar Verme

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kimselerin katıldığı cemlerden biri de ikrar cemidir. İkrar cemi, kişinin öğretiye dahil olması için yapılan bir merasim olarak tanımlanabilir. Yeniden doğuşu simgeleyen ikrar, bilhassa kadına dair özelliklerden biri olan temizleme ve dönüştürme özelliğine dair yansımalar oluşturarak bu cemin temelinde kadının olduğu bilgisini kişiye hatırlatmaktadır. Koç, ilk doğuşun anneden, ikinci doğuşun ise öğretiye girildiğinde yani ikrarda gerçekleştiğini ifade etmektedir.[208]

Alevi-Bektaşi öğretisine göre yaşayıp, dinî ritüellere katılmaya ve yapılması gereken emirleri yerine getirmeye söz vererek, bunlara uygun yaşamaya ikrar denir. İkrarın dedeye verilmesi gerekir. İkrar ritüelinde horoz ya da daha büyük bir hayvan kesilmesi hizmeti gerekmektedir.[209]

İkrar vermek aslında bir anlamda nasip almak anlamını taşımaktadır. Buna yeni bir yaşamın başlangıcı olarak bakıldığı görülmektedir. Nasip almak isteyen kişinin mutlaka on sekiz yaşını bitirmiş olması ve kendi iradesi ve isteğiyle ceme gelmesi gerekmektedir. Ahlaki ve zihinsel açıdan bir probleminin olmaması da gerekli olan şartlardandır. Eğer nasip almak isteyen kişi bir kadınsa ve evli ise eşinden, değilse ondan sorumlu olan kişiden izin alması gerekmektedir. Kişi nasip almadan önce mutlaka "rehber" 'den bununla ilgili bilgi almalıdır.[210] Geleneksel Aleviliğin

[208] Âdem Koç, **Güruh-ı Naci'nin Saçlı Bacıları: Alevi-Bektaşi İnanç Sisteminde Kadın Olmak**, Halk Kültüründe Kadın Uluslararası Sempozyumu, Harran Üniversitesi, 2015, ss. 126-128.
[209] İbrahim Arslanoğlu, "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 20, 2001, ss. 44-49.
[210] İlyas Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, 6. baskı, TDV, İstanbul. 2009, s. 158.

yaşandığı bölgelerde ise kişinin ikrar verebilmesi adına evli olma şartı aranmaktaydı.[211] Kentleşme ve değişim ile bu şartların da değiştiği görülmektedir.

Kadınların ikrar vermesi için öğretiye mensup kimselerle evlenmesi gerekmektedir. Çünkü evleneceği kimse Alevi-Bektaşi olmadığı taktirde kadının ikrarı yapılamamaktadır.[212] Bunun nedeni olarak öğretiye mensup olmayan bir kimse ile evlendiği taktirde ikrarın gereklerini yapamama, belki de eşinin razı olmaması ihtimalinden ötürü kadının bir anlamda sorumluluğunu azaltma anlamında olduğu düşünülmektedir.

Cem ritüellerinde on iki hizmeti yapacak kadınların ikrarlı olmaları şartı aranmaktadır. İkrar vesilesi ile cemde kadın ve erkeğin hem birbirlerine karşı hem de mensup oldukları öğretiye dair nikâhları tazelenmiş olmaktadır. Her yıl yapılan görgü ceminde bu ritüel tekrarlanmaktadır. İkrar verme sırasında orada bulunan kadın erkek herkes helalleşir ve böylelikle temizlenme ve arınma gerçekleşmiş olur.[213] İkrar ile ilgili olarak Buyruk'ta erkeğin ikrarı ve kızın ikrarı ayrı bölümler halinde anlatılmış ve her iki cinsin yapması gereken ritüel ve hizmetlere de yer verilmiştir. Kızların ikrarının ayrı ayrı alınacağından bahsederken, erkeklerin ise tümünün birden ikrarının alınacağından bahsedilmiştir.[214]

İkrarda kadının konumuna bakılacak olursa bazı bilgilere genel anlamda yer verilecektir. İkrar verecek kadın ve erkek talipler dedenin huzuruna gelir ve dedenin nasihatlerini dinler. İkrar verebilmeleri için rehber seçmeleri istenir. Rehber onları dışarı çıkarıp konuşur ve abdest almalarını söyler. Dedenin huzuruna gelirler ve onlara Kevser suyu niyetiyle şerbet içirilir. Kadın dedenin sol tarafında erkek ise sağ tarafında durur. Üzerlerine çarşaf örtülüp dualar okunur. Örtü kaldırılır ve dede 'mübarek olsun' der. İkrar veren herkes bu şekilde sırayla gelirler. Katılan kadın ve erkeklerden rızalık alınarak eşlerin de rızalığı alınmış olur. Bebek anne karnında nasıl anneye bağlıysa her yıl yapılan bu ikrarda anne ve bebek misali talipleri öğretiye bağlar ve ikrarın sonunda kişiler yeniden doğmuş gibi arınmış olurlar.[215]

---

[211] Mustafa Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevilik-Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler**-Elâzığ Örneği, Özgün Ofset Yayınları, İstanbul, 2009, s. 108.
[212] Mehmet Can Bilge, **İnançlar ve Gelenekler Çerçevesinde Anadolu'da Yaşayan Alevilik: Batı Ege Tahtacıları**, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 2021, s. 96.
[213] Koç, ss. 138-139.
[214] Sefer Aytekin, **Buyruk**, Emek Yayınevi, Ankara, 1958, s.53-55.
[215] Koç, ss. 140-143.

Bu bilgilerden hareketle ikrara katılan erkek ya da kadın talipler arasında cinsiyet anlamında bir ayrımın olmadığı görülmektedir.

1.3.2. Musahiplik

Alevi inanç sisteminin temel kurumlarından biri olan musahiplik, kelime anlamı olarak dünya ve ahiret kardeşliği anlamına gelmektedir.[216] Alevi toplumunda musahiplik, sözlü gelenek içinde gelişen ve tanımlanan, kuralları ve yaptırım gücü olan kurumsallaşmış bir yapı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.[217]

Musahipliğin bir diğer adı da "Ahiret Kardeşliği" dir. Alevi inancında bu "mala mal, cana can katmak" olarak açıklanır. Bununla kastedilen, musahiplerin kederde ve tasada, zenginlikte ve yoksullukta, sağlıkta ve hastalıkta birbirlerine destek olmalarıdır. Birbirlerine kendi kardeşlerinden daha yakın olmaları ve birbirlerini desteklemeleri önemlidir. Birinin başı derde girdiğinde diğeri hemen onun yardımına koşar. Bunu inanç ve geleneğe dayalı bir görev olarak, isteyerek yaparlar. Musahiplik kurumu hem sosyal hem de dinî açıdan insanlar için faydalı bir uygulamadır. Yoğun kitleler arasında uzun süre devam edebilecek olası bir kan davası ya da benzeri bir düşmanlığın önüne geçerek insanları barış, hoşgörü ve dayanışma içinde tutan musahiplik kurumu, dün olduğu gibi bugün de insanlara faydalı olan bir uygulamadır. Toplumsal anlamda musahiplik dayanışmanın temelidir çünkü dayanışma musahiplerin el ele vermesi ve birbirlerine destek olmasıyla önem kazanır ve somutlaşarak büyür.[218]

Musahiplik kurumuna giren erkeklere “kardeş”, kadınlara ise “bacı” denir ve kardeş aileler arasında namus dışında her şey ortak kabul edilir. Musahiplik ömürde bir kez yapılır ve musahip olan tarafların hayatları boyunca ve hatta ölümlerinden sonra da birbirlerine destek olacaklarına inanılır. Musahip olacak kişilerin evli olması ve eşlerin rızasının olması önemlidir. Maddi ve manevi sorunlarda birbirlerine destek

---

[216] Türk Dil Kurumuna göre musahiplik kelimesinin manası; bir kişi veya toplulukla arkadaşlık veya dostluk ilişkisi içinde olan kişiyi ifade eder. Musahiplik, genellikle karşılıklı saygı, anlayış ve dayanışmayı içeren bir ilişkiyi ifade eder.

[217] Hüseyin Dedekarginoğlu, “Dede Garkın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği**”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 78, 2016, ss. 93-98.

[218] Halil İbrahim Bulut, “Alevi-Bektaşi Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak ‘Musahiplik’**,” Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt: 65, 2013, ss. 103-108.

olan ailelerden oluşan bu toplumsal düzen, Alevi örgütlenmesinin en önemli kurumlarından biridir. Musahiplik kurumu, Alevi bireylere biyolojik kardeşliğin ötesinde hak ve görevler vermektedir. İki ailenin musahip olması, maddi ve manevi konularda birbirlerine destek olmalarını gerektirir. Bireylerin değil ailelerin musahip olabilmesi, Alevi toplum düzeninde ailenin merkezde olduğunu gösterir. Musahip olan kişiler, birbirlerinin anne ve babalarını kendi anne ve babaları gibi ve musahip ailenin çocukları da birbirlerini kardeş gibi görmektedir. Yerel farklılıklara rağmen birbirlerinin ebeveynleri için "anne" ve "baba" terimlerini kullanırlar. İki aile arasında evlilik ilişkisi yoktur. Çocuklarıyla maddi ve manevi olarak ilgilenirler. Bir görüşmeciye göre musahiplik ilişkisi "kalın bir iple birbirine bağlı insanların ilişkisi" olarak tanımlanırken arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri "ince bir iple birbirine bağlı olmak" şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman ve mekân ötesi bu dayanışmayı tanımlamak için Sünnilerin ensar-muhacir ilişkisine atıfta bulunanlar da olmuştur. Alevilikte musahipliğin yokluğu yalnızlık anlamına gelir ve bu kişiler her alanda daha fazla zorluk yaşama ve hata yapma potansiyeline sahiptir. Bu kişilerin dünyalarını ve ahiretlerini kaybetme ihtimallerinin daha yüksek olduğu düşünülür. Musahiplikte taraflardan birinin suç işlemesi durumunda diğer tarafın da aynı cezayı alacak olması, bu özel ilişkide sorumluluğun hafife alınamayacağını göstermektedir. Musahiplik mekanizması aracılığıyla Alevi aileler birbirlerine tutunmakta, Alevi toplumunun onayını kazanmakta ve toplumsal meşruiyetlerini güvence altına almaktadırlar.[219] Musahiplik için iki tarafın da aile olması gerekse de saha çalışmalarında bunun da istisnaları ile karşılaşılmıştır. [220]

Koç, musahiplik kurumunda sadece karşılıklı iki ailedeki erkeklerin anlaşmasının yeterli olmadığını ifade etmekte, iki ailenin hanımlarının da birbirleri ile anlaşmaları gerektiğini belirtmektedir. Musahiplikte kadının dul kalması durumunda bu bağın koptuğuna inanıldığını, bu yüzden bağın tekrar sağlanabilmesi için kadının evlenmeye teşvik edildiğini açıklamaktadır. Kadının sistemin içerisinde yer alması istenildiği için kadının dul kaldığı durumda yeniden evlenmesinin önemli bir yere

[219] Nigâr Tuğsuz, "Kentleşme ve Teknolojinin Değiştirdiği Alevi Kurumları: Musahiplik ve Dedelik, Çekmece**" İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi/Cekmece IZU Journal of SocialSciences**, Cilt: 9, Sayı: 18, 2021, ss. 14-17.
[220] Çatlı Özen, ss. 122-123.

sahip olduğunu aktarmaktadır. Bununla birlikte kadının yeniden evliliği ile ona karşı olumsuz hâl ve tavırların engellenmesinin de sağlanmış olduğunu ifade etmektedir. [221]

Musahip olan kimselerin ikrarlı olması gerekmektedir. Musahip olacak kadın ve erkek talipler ikrar verme ritüelinde geçen aşamaların hepsini aynı şekilde yaparak erkanı gerçekleştirirler.[222]

Musahiplik kurumunda kadını, erkeklerden cinsiyet bağlamında öne geçiren ya da geriye götüren bir konumunun olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kentleşme ile musahiplik kurumunda da değişimlerin, dönüşümlerin ve azalmaların olduğu bilgisi aktarılmaktadır.[223]

1.3.3. Dara Çekme ve Düşkünlük

Kişi bir suç ya da hata işlediği takdirde meydan odasında kendini ifade eder. Eğer ceza verilmesi ya da bir müeyyide uygulanması gerekiyorsa bunun yerine getirilmesi "dara çekmek" anlamına gelmektedir. Alevi-Bektaşi geleneğinde hata işleyen kişi hangi hizmeti yaptığına bakılmaksızın dara çekmeye muhatap olur. [224]

Alevi-Bektaşi öğretisinde dört türlü dar karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; Dar-ı Mansur' dur. Ene'l Hak düşüncesine sahip olmasından ötürü çeşitli eziyetlere maruz kalan fakat yine de bu düşüncesinden vazgeçmeyen Hüseyin b. Mansur'un teslimiyetini temsil eder. Mansur gibi pirin huzurunda da Hak yolunda olmaya teslim olmaktır. Dar-ı Fazlı, Hurufiliğin önderi Fazlullah Esterabâdi'nin "Âşk ola!" kelamını işittiğinde secdeye varmasını ve ardından gelen şehadetini temsil eder. Burada talip, Fazlı'nın yaşadığı duyguları hissederek dara durur. Dar-ı Nesimi, Fazlullah'ın Hurufiliğini şiirleriyle Anadolu'da yayan halifelerinden İmadeddin Nesimi'ye atfen bu isimle anılmıştır. Düşüncelerinden ötürü Nesimi derisi yüzülmek suretiyle fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Dar-ı Nesimi, rükünlere dikkat ederek adaba uymanın adıdır.[225]

---

[221] Koç, s. 138.
[222] Koç, ss. 140-141.
[223] Harun Yıldız, ''Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller'', **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2019, s. 143.
[224] Mehmet Dönmez ve diğerleri, "Alevilik-Bektaşilikte Dâr."-Bektaşilikte Dar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi**, 2018, ss. 185-189.
[225] Doğan Kaplan, **Buyruklara Göre Kızılbaşlık**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 162.

Dar-ı Fatıma; Dar-ı Hüseyin olarak da adlandırılmaktadır. Bir gün Hz. Peygamber Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın olduğu bir anda su ister. İki kardeş bu isteği duyar duymaz koşarlar. Fakat Hz. Hüseyin daha çabuk davranmak isterken sol ayağı taşa takılır ve parmağı kanamaya başlar. Hz. Peygamber'e suyu uzatır fakat kanayan ayak parmağını görmesini istemediği için sağ ayağını sol ayağının üstüne koyar. Hz. Peygamber'e göstermiş olduğu bu edebin ve saygının temsili olması için öğretideki talipler de bu davranışı" ayak mühürlemek" şeklinde yerine getirmektedirler. Bu şekilde yapılan dara da Dar-ı Fatıma denilmektedir.[226] Görüldüğü üzere burada Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın yaşamış olduğu bu hadise annelerinin ismiyle öğretide anılmaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki bacılar, Alevi-Bektaşi geleneğinin birçok ritüelinde aktif bir biçimde mevcuttur. Öğretiye dair birçok konunun bağlamında kadının olduğu görülmektedir.

Aleviler hak ve adaleti sağlamak için belli kurallar koymuşlardır. Bu kurallara uymayanlar veya ihlallerde bulunanlar cezalandırılır ve bu cezaya da düşkünlük denir. İki tür düşkünlük vardır: Bunlar pir gözündeki düşkünlük ve yol düşkünlüğüdür. Pirin "Sen düşkünsün" dediği kişi toplum içinde toplumla birlikte yaşamını sürdürür ama ceme gelemez. Yol düşkünleri ise bulundukları ortamda selamlanmaz, selamı alınmaz, düğün ve bayramlarda bile topluma dâhil edilmez, malı mala eklenmez, cenazesi olsa bile gidilmez. Dedesi gelene kadar toplumdan dışlanır. Toplumdan dışlanmanın cezası bir ile on iki yıl arasındadır. Ceza yılı bittiğinde dedelerine gidip düşkünlükten ayrılmaları gerekir. Kurtuluş için dedeye danışırlar. Dede, önde gelen canları toplar ve canlar uygun görürse "düşkün cemi" organize edilir.[227]

Köse, kadının da düşkün ilan edilebildiğini cinsiyetten ötürü herhangi bir ayrımcılığa gidilmediğini ve ardından kadının da dara gitmek durumunda kaldığını aktarmaktadır. Kadının hırsızlık yapması, zina yapması, dedikodu yapması gibi durumlarda kadının da düşkün kabul edilip dara çekildiğini belirtmektedir.[228]

İnanç, kültür mozaiğinin en önemli unsurlarından biridir. Coğrafi, sosyal ve siyasal nedenlerle merkezî yönetimlerle her zaman sorun yaşayan göçebe unsurlar, sorunlarını ve davalarını kendi içlerinde çözmeye çalışmışlardır. Bu şekilde kendi

[226] Mehmet Dönmez ve diğerleri, "Alevilik-Bektaşilikte Dâr."-Bektaşilikte Dar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi**, 2018, ss. 185-189.
[227] Zülfikar Özbilgin, "Alevilikte Düşkünlük**", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 60, 2011, ss. 411-413.
[228] Köse, ss.129-130.

aralarında hem hızlı ve pratik hem de caydırıcı bir düzen oluşturmuşlar. Bu iç yargı süreci Alevilerin gelenek ve göreneklerine bağlı kalmalarını sağlamıştır. Alevi toplulukların hukuk sistemi olarak da kabul edilen düşkünlük, resmî hukukun dışında ortaya çıkan ve geleneksel olarak nesilden nesle aktarılan bir örf ve âdet hukukudur.[229]

Kişinin eşinden ayrılması ya da başka kadına gitmesi düşkünlük sebebidir. Uğurlu, düşkünlük kurumunun öğretiye mensup kimseler için bir denetim mekanizması olduğunu belirtmektedir. Öğretinin koymuş olduğu bazı kural ve yasaklara uyulmadığı taktirde kişinin dar-ı Mansur'a gitmesine sebep olabilmektedir.[230] Bu açıklamalar ışığında Alevilikte düşkünlüğün, resmî ve yazılı olmayan bir iç hukuk mekanizması olduğu söylenebilir. Bu mekanizmayla kadın ve erkek taliplerin kurallara ve kaidelere uymaları sağlanmaktadır.

Kişi, düşkün olduğunda ailesi ve musahibi de bundan etkilenir. Onlar da düşkün konumunda değerlendirilir. Bu kimselerle alışveriş yapılmadığı gibi yiyecek de verilmez ve birlikte yenmez.[231] Düşkünlük ile ilgili olarak ister er olsun ister bacı Tahtacılarda her ikisine de "Dede" makamında olan kişi "yüzün kara olsun" der ve bu Alevi-Bektaşi öğretisindeki kimselere bildirilir.[232] Buradan hareketle öğretide kadına ya da erkeğe özel muamele yapılmadığı, adaletli bir yaklaşım biçiminin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Alevi-Bektaşi geleneğine sahip bazı bölgelerde ise işlenen kusurlar için bazı kurallar konulmuştur. Buna göre, karısını boşamak, sözlü olan kızının sözü devam ettiği hâlde kızını başka biriyle sözlemek, boşanmamış ve hâlen evli olan bir hanımı almak, sözlü ya da fiili olarak hanımları rahatsız etmek suçtur.[233] Yine öğretide bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi durumunda erkek düşkün ilan edilmekte, düşkünlük cezalarıyla karşılaşmaya mecbur olmaktadır.[234] Ayrıca kadına uygulanan şiddet de düşkün ilan edilmenin sebeplerinden biri olarak aktarılmıştır.[235]

---

[229] Irmak Yılmaz ve Handan Hamarat, "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 8 Sayı:15, 2018, s. 2014.
[230] Ali Rıza Uğurlu**, Aşk-ı Muhabbet**, Seçil Ofset, İstanbul, 2009, ss. 293-295.
[231] Rıza Yıldırım, **Geleneksel Alevilik**, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, (Geleneksel Alevilik), s. 272.
[232] Turhan Yörükan**, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, (Hazırlayan; Turhan Yörükhan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 80.
[233] Nejat Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 151-156.
[234] Belkıs Menemencioğlu, "Bektaşi ve Alevi Kültüründe Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, Sayı: 60, ss. 131-132.
[235] Köse, ss. 147-148.

Öğretide özellikle kadınların haklarının korunması amacıyla düşkün ilan edilmenin ve düşkünlük durumundaki yaptırımlara uymanın şart olduğu bilinmektedir. Bu durum özellikle erkeğin keyfî olarak karısını boşamasının önüne geçmektedir. Düşkünlük kurumunun ailenin dağılmasının önlenmesi ve öğretideki taliplerin edep ve erkana riayet etmelerinin sağlanması adına çok önemli bir yaptırım gücü olduğu görülmekte, bu uygulamanın ayrıca aile kurumunu koruduğu ve toplumsal saygıyı da önemli oranda gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

1.3.4. Dardan İnme

Alevi-Bektaşi öğretisinde “dardan inme" terimi, kişinin doğumundan itibaren sahip olduğu inançlara, geleneklere ve değerlere sadık kalmasını ifade etmektedir. Bu terim, Alevilikte "cem evi" adı verilen ibadet yerlerinde öğretilen ve uygulanan bir kavramdır. Vefat etmiş kişinin ardından “helalleşme darı” yapılır ve maddi duruma uygun olarak ikramlarda bulunulur.

"Dardan inme", Alevilikte "dar" adı verilen bir öğreti yolunu takip etmek anlamına gelir. Bu yol, Hz. Ali'nin öğretileri ve Alevi inançlarına dayanır. Darda olan kişi, doğumundan itibaren Alevi bir aileden gelir ve bu öğreti yolunu benimser. Bu nedenle dardan inme terimi, Alevi inancının ve geleneklerinin doğuştan gelerek nesiller arası aktarımını ifade eder.

Noyan’ın belirttiğine göre, indirme darında lokmalar her kişinin kendine özel olarak getirdiği kaşıklarla yenilmektedir. Pir, birer lokma olacak şekilde pişirilen pilavdan dualar eşliğinde ikram ettiği için bu darın “lokma töreni, lokma erkânı” ismiyle de anıldığı aktarılmaktadır.[236]

Dardan indirme erkanı gerçekleştirilirken kadınların başında örtü olması gerekmektedir. Erkeklerin ise başları bu dar erkanında açıktır. Dara duracak kimseler bu merasime bellerinde bir kuşakla ve yalın ayak olacak şekilde katılırlar.[237]

Öğretide “dar hizmetinin” Fatma Ana’ dan geldiğine dair bilgiler mevcuttur. Rivayete göre Fatma Ana çocuklarının rüyasına girer ve sağlığında birisinden iğne aldığını fakat bu iğneyi kimden aldığını hatırlamadığını söyler. Bundan dolayı

[236] Noyan, 1995, ss. 345-346.
[237] Fevzi Rençber, Alevî –Bektaşî Geleneğinde “Dârdan İndirme Erkânı”: Adıyaman Örneği, **GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, 2020, s. 36.

üzüntüsünü ve rahatsızlığını ifade eder. Bu olayla ilgili olarak bir kimse vefat ettikten sonra helalleşme amacıyla dardan indirme cemi yapılmaya başlanmıştır.[238]

Fatma Ana'nın dara duruşu ile ilgili Şah Hayati'nin beyitleri mevcuttur.

"Atası Muhammed kızı Fatima
Görün Fatma Ana dârdan indi mi?

Onların çektiği musahip cevri
Görün Fatma Ana dârdan indi mi?" [239]

Şah Hatayi

Öğretide Fatma Ana çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Hem Hz. Ali' nin eşi hem Hz. Hüseyin'in annesi hem de Peygamber kızı olması hasebiyle kadınları temsil eden ve taliplere yol gösteren bir kıymete sahiptir. Bu yüzden dardan indirme cemi de ona olan saygının ve onun yolundan gitmenin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dardan indirme ritüeli gerçekleştirilirken vefat eden kimsenin ailesi, akrabaları ve onu tanıyan kimseler gelir. Eğer bu dünyadan irtihal eden kişi erkek ise erkekler ön kısma kadınlar arka kısma geçerler. Eğer vefat kadın ise bu durumda da kadınlar ön tarafta erkekler ise arka tarafta olmak üzere konumlanırlar. Ardından rızalık ve helallik alınır.[240] Dardan indirme ritüeli bağlamında kadın erkek ayrımını ya da eşitsizliğini ifade eden, gösteren bir durumla karşılaşılmadığı anlaşılmaktadır.

1.4. BAZI KUTSAL GÜN VE BAYRAMLARDA KADININ ROLÜ

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup topluluklarda bayramlara çok değer verilir. Anadolu Aleviliği açısından değerlendirilecek olursa burada özel günlerden en çok bilinenler Aşure günü, Sultan Nevruz ve Hıdırellez'dir.

[238] Hüseyin Dedekargınoğlu, Alevîlerde Dâr' dan İndirme Cemi, Dede Garkın Süreği Örneği, **4.Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu**, Ankara, 2018, s. 329.
[239] Dedekargınoğlu, Süreği Örneği, ss. 329-330.
[240] İskender Korkmaz, **Gaziantep Alevi Kültürü İmam Musa Kazım Ocağı**, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2022, ss.124-127.

1.4.1. Aşure

Tüm din ve inançlarda bazı günler, geceler kutsal kabul edilmiş ve o zaman dilimine rastlayan günlerde özel kutlamalar, anmalar icra edilmiştir. Aşure günü de bunlardan birisidir. Aşure, muharrem ayının 10. gününe rastlar ve Arapçada onuncu gün anlamına gelen "aşere" kökünden gelir.

Aşure gününün birçok peygamberin yaşamış olduğu sıkıntılardan kurtulduğu ortak bir gün olduğuna inanıldığı için Muharrem ayının 10. günü olan bu zaman diliminde çeşitli etkinlikler ve ibadetler yapılır.[241] Alevi-Bektaşi öğretisinde ise aşure günü Hz. Hüseyin'in şehit edildiği gün olduğu için matem havasında çeşitli ritüeller yapılır.[242]

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup topluluklarda Muharrem ayında aşureden önceki 12 gün boyunca oruç tutulur.[243] Erkekler bu orucu 12 gün tutarken kadınlar Hz. Fatıma'yı anmak için aşure günü yani 13. gün öğle vaktine kadar tutar. Bu oruç 12 yıl boyunca tutulur. Varto'da ritüelleri bilme ve uygulama noktasında kadınların erkeklerden daha ileri bir seviyede oldukları gözlemlenmiştir.[244] Yine benzer şekilde Pazarcık Kılıçlı köyünde de kadınların bu orucu ve ritüeldeki diğer oruçları tutma konusunda daha dikkatli oldukları belirtilmiştir.[245] Doğanşehir'de ise yakın bir geçmişte kadınların oruçlu oldukları bu dönemde siyah renkli matem elbisesi giydikleri anlatılmıştır.[246] Bu bilgilerden hareketle kadınların ritüelleri yerine getirme konusunda erkeklere nazaran daha dikkatli oldukları anlaşılmaktadır.

Muharrem ayı içerisinde tutulan oruçlar açılırken Hz. Hüseyin'in yasını tutmak niyetiyle su içilmesi tercih edilmez, onun yerine sıvı olan gıda maddelerinden az miktarda tüketilir. Hz. Hüseyin kılıç ile şehit edildiği için Muharrem günlerinde bıçağın kullanılmasını gerektiren durumlardan uzak durmaya çalışılır. Soğan ve

---

[241] Metin Bozkuş, "Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas'ta Aşûre", **İlahiyat Fak. Dergisi**, 2008, ss. 35-40.
[242] İhsan Ünlü, "Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan'da Aşure Etkinlikleri", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2020, ss. 30-33.
[243] Varto örneği.
[244] Fırat Taş, **Varto Alevîlerinde İnanç, Folklor ve Dönüşümler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2021, s. 188.
[245] Bahtiyar Murat Aras, **Pazarcık Türkmen Alevileri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2017, ss. 192-193.
[246] Hasan Çelik ve Serkan Balcı, "Doğanşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetleriNe Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgâhlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, 2015, ss. 73-75.

ekmek bu yüzden o günler boyunca el kullanılarak parçalara ayrılır.[247] Yılda bir kez Muharrem ayının onuncu gününde yapılan ceme "Muharrem cemi" denir. Bazen de Aşure gününde kurban da kesilir.[248] Öğretide Muharrem ayına özel uygulanan çeşitli ritüel ve sembollerin olduğu görülmektedir.

İzmir Yamanlarda; Muharrem ayında on iki gün Muharrem sohbetleri gerçekleştirilir. On iki hizmetin bir kısmının icra edildiği cem ritüeli yapılır. Devamında ise semahlar yapılıp Kerbela'yı anlatan mersiyeler okunur.[249]

Erzincan'da ise aşure pişirilirken dedenin yaptığı "Bism-i Şah Allah Allah… Es'selamu aleyke Ya Muhammed Mustafa. Es'selamu aleyke Ya İmam Aliye'l Mürteza. Es'selamu aleyke Ya Haticetü'l Kübra. Es'selamu aleyke Ya Fatimetü'z Zehra..." şeklindeki[250] duada görüleceği üzere Hz. Hatice ve Hz.Fatıma'nın da ismi anılır. Yapılan duaların çoğunda bu anılan isimlere de yer verilmektedir.

Fethiye'de ise kadınlar, aşure kazanı ocağa konulurken 'Benim elim değil, Fatıma annenin eli' diyerek dualar eşliğinde aşureyi pişirmeye başlarlar.[251] Tunceli'de yapılan mülakatta görüşmeci, aşure ile ilgili olarak kızı olan ailelerin iktisadi açıdan sıkıntıda olsalar da aşureyi pişirip dağıtmalarının gerekli olduğunu ifade etmiştir.[252] Aşure gününde Yamanlar Cem Evi'nde aşure etkinliği yapılır. O güne deyişlerle başlanır, sonrasında semahlar yapılır ve dede gülbank okur.[253] Bu bilgilerden hareketle kadınların öğretiye dair birçok uygulama ve pratiklerde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Kadınların aşure günü öncesinde ve sonrasında üstlendikleri roller, öğretinin hayata geçirilebilmesinde kolaylaştırıcı etkilerinin olduğunu ve yadsınamaz katkılarının bulunduğunu göstermektedir.

---

[247] Cenksu Üçer, "Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2015, s. 74.
[248] Akdeniz, s. 15.
[249] Akdeniz, ss. 71 -72
[250] İhsan Ünlü, "Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan'da Aşure Etkinlikleri", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2020, ss. 35-40.
[251] Sibel Turhan Tuna, "Birliğin, Beraberliğin, Huzurun Aşı Aşure", **International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, Cilt: 7, Sayı: 51, 2021, ss. 2582-2587.
[252] Erdal Yıldırım, "Tunceli Yöresi Alevilerinde Muharrem Ayı'nın Önemi ve Aşure Geleneği", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2011, s. 81.
[253] Akdeniz, s. 102.

1.4.2. Sultan Nevruz

Nevruz kelimesinin Farsça kökenli olduğu ve "yeni gün" anlamına geldiği, Türk halkları arasında da nevruz için "yeni gün" veya "ilk yaz" ifadelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Nevruz, Türk toplum ve devletleri arasında geçmişten günümüze kutlanmaya devam etmektedir.

Tahtacı Türkmenlerinde nevruz, baharın ilk günüdür ve "Sultan Nevruz" ismiyle de anılmaktadır.[254] Alevi-Bektaşi toplulukları arasında kutlanan tüm bayramların sultanı konumunda olduğu için Sultan Nevruz ismini almıştır. Ve bu kıymetinden dolayı Sultan Nevruz'da kimi yörelerde kurbanlar kesilmektedir.[255] Günümüzde daha çok nevruz ismiyle anılan Sultan Nevruz'da çeşitli şenlikler yapılmakta ve baharın gelişi kutlanmaktadır.

Nevruz kavram olarak eşitliği, birliği ve beraberliği simgeler. Alevi-Bektaşi öğretisine mensup tüm topluluklarda kimi zaman aynı canlılıkla kutlanamadığı görülmektedir. Nevruzun bayram olarak kutlanmasını bazı nedenlere bağlamaktadırlar. Bunlar arasında Hz. Ali'nin doğum gününün 21 Mart olması, Alevi-Bektaşi inancına göre Hz. Ali'nin halife olarak seçildiği gün olması, gece ve gündüzün eşit olduğu gün olması, Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma'nın izdivacının gerçekleştiği gün olması, baharın başladığı gün olması, Kerbela olayının gerçekleştiği gün olması gibi sebeplerden ötürü bugüne ayrı bir değer verilmiştir.[256] Bundan da anlaşılıyor ki Sultan Nevruz birçok önemli olayın yaşandığı zaman dilimini hatırlatmaktadır.

Nevruza Kırklar Bayramı da denilmektedir. Nevruz gece ve gündüzün arasındaki farkın ortadan kalkıp eşitlendiği bir gündür. Kırklar meclisinde de farklılıkların ortadan kalktığı, herkesin bir olduğuna inanıldığı için nevruz günü Kırklar Bayramı ismiyle de anılmaktadır.[257] Nevruzun özellikle eşitlik, sevgi ve saygı gibi ulvi değerlerin daha fazla hissedildiği bir gün olarak kutlandığı anlaşılmaktadır.

---

[254] Abdullah, Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 26, 2008, ss. 64-68.
[255] Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı'da Kızılbaş Algısı", **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, 2.Cilt, 2014, s. 116
[256] Piri Er, "Anadolu Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz ve Isparta- Gönen- Gümüşgün (Baladız) Köyü Örneğinde Nevruz Cemi", Uluslararası **Nevruz Sempozyumu Bildirileri**, HAGEM Folklor Araştırmacısı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, ss. 40-43.
[257] Er, ss. 40-41.

Nevruz gününde mürşit, dualar ve nevruziyeler[258] okur. Bugüne özel beyaz yiyecekler[259] ağırlıklı olarak yenir. Ayrıca yine bugüne özel olmak üzere nevruz cemleri icra edilir. Nevruz günü yapılan cemlerde çeşitli topluluklar arasında küçük farklılıklar olsa da genel anlamda Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edildiğinden dolayı o gün yapılan cemlerde mutluluk ve sevinç hâkimdir.[260] Buradan hareketle nevruz gününe özel kıyafet tercihinde bulunulduğu ve Hz. Ali'nin doğum günü olması hasebiyle sevincin hâkim olduğu bir zaman dilimi olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Nevruz baharın başladığı gün olarak kabul edildiği için çiçekler toplanır ve cemin yapıldığı mekâna getirilir. Isparta'nın Gümüşgün köyünde nevruz günü bayramlarda olduğu gibi herkes temiz ve ütülü kıyafetlerini giyer. Kadınlar ise yaptıkları yiyecekler ile Tez Mehmet Dede Türbesi[261]'ne giderler. Nevruz cemi hazırlıkları kurbanın kesilmesi ile başlar. Nevruz cemlerinde iki defa sofra kurulur. Sofralardan ilkini eline alan, hizmet eden bacının elindeki tepsi dualanır. Bu dualama ritüelinden sonra diğer sofraların serilme işlemi gerçekleştirilir. Kaldırılan tepsiler hizmeti gerçekleştirenlerin elindeyken baba tarafından duaları okunur. Sofralar kaldırıldıktan sonra saki ellerin yıkanması için su dağıtır. Bir anlamda abdesti sembolize eder. Babanın nevruz hakkında konuşmasından sonra ceme hazırlık yapılır. Niyaz ve tövbe ile ceme başlanır. Çerağ uyandırılıp Fatma Ana'nın tahtını sembolize eden ocağa kaldırılır. Halka namazı[262] kılınır. Bu namazdan sonra ikinci defa yemekler yenir. Bu sırada kadınların oturduğu sofralarda kadınlara doluyu[263] kadınlar getirir. Bu doluların tek seferde içilmesi gerekmektedir. Dolular içildikten sonra ağza tat vermesi anlamında tuz dağıtılır. Sonrasında baba konuşma yapar ve nevruziyeler, deyişler okunur ve semah yapılır. Semahı baba, rehber ve eşleri yapar. Eşler baba ve rehberin kuşaklarını açarlar. Cemin sonunda zâkir, çerağcı ve elinde su olan bacı dara durup dualarını alırlar. Dua okunan sudan ceme katılan herkes içer. Artan su orada bulunan

[258] Nevruz için yazılan şiirlere denir.
[259] Süt, yumurta, yoğurt, peynir…vb.
[260] Er, ss. 40-42.
[261] Isparta'nın Baladız köyünde türbesi bulunan erenlerden birisidir.
[262] Cem ritüellerinde hilal biçiminde yüz yüze bakacak halde oturan kişilerin ortasında halka şeklinde olan yerde kılınan namazdır.
[263] Dolu: Hz. Peygamber'in, Selman-ı Farisi'nin getirdiği üzüm taneciğinin suyunu içip orada bulunan kırklara verilmesini temsil eden içecek. Daha geniş bilgi için bakınız: Mehmet Ersal, ''Alevi İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Sayı:77, 2016.

insanlara doğru saçılır. Baba duayı yapar ve cemi birleyip bitirir.[264] 16. yy' da yaşamış olan Pir Sultan Abdal'a ait bir nevruziyyeden alıntılanan şu kıta nevruzun Alevi-Bektaşi toplumundaki önemini anlamak açısından örneklik teşkil edebilecektir:

"Sultan nevrûz günü cemdir erenler
Gönülleri şaz oldu ehl-i imanın
Cemal yârı görüp doğru bilenler
Himmeti erince Nevrûz Sultan'ın"[265]

Nevruzun tüm Türk halkları arasında kutlandığı bilinmektedir. Nevruz, Anadolu'da her bölgeye özel yapılan farklı etkinliklerle karşılanmaktadır.[266] "Edirne'de nevruzdan bir gün önce kadınlar ve genç kızlar o yıl buğdayların taneleri kırmızı olsun diye ellerine kınalar yakar. 22 Mart günü yapılan "Sultan Nevruz" eğlencelerinde ise, eski hasırlar yakılıp, kadınlar ve çocuklar "Mart içeri, pire dışarı" diye üzerinden atlarlar."[267]Sultan Nevruz'da kadınların ve çocukların da çeşitli etkinliklere katıldığı ve o günü bayram havasında geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Kılıçlı köyü Pınarhüyük'te kız çocuklarına Navruz isminin konulduğu orada yaşayan Alevi vatandaşlar tarafından ifade edilmiştir.[268] Isparta da ise nevruz ceminin yapılacağı gün kurulan sofralarda mutlaka kadınlar yaprak sarması yapıp koyarlar. Bunun sebebi, nevruzun baharı temsil ettiği gibi yaprak sarmasının da yeşili temsil etmesidir. Yapımının uzun sürmesi sebebiyle başka bölgelerde bu türlü bir göreve rastlanmadığı belirtilmiştir.[269] Sultan Nevruz'da, öğretiye mensup olan kadınların bayramın daha güzel geçirilebilmesi ve nevruza dair sembollerin yaşatılması adına çeşitli vazifelerde yer aldıkları görülmektedir.

Onar köyünde Nevruz günü genç kız ve erkeklerin de katılımıyla mâni, ezgi, vb. sözlü kültür öğeleriyle halay çekip eğlenilir. O güne özel söylenen türkülerden bir kıta şu şekildedir;

---

[264] Er, ss. 44-46.
[265] Tarıman Cenikoğlu, "Halk Şiirimizde Nevrûz", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Bildiri Sayı: 8, 2003, ss. 1-3.
[266] Şengül, ss. 60-62.
[267] Emin Kalay, "Edirne'de Nevruz ve Hıdırellez", **Millî Folklor Dergisi**, Sayı: 29-30, 1996'dan aktaran Şengül, ss. 68-70.
[268] Aras, s. 567.
[269] Mehmet Ersal ve Ezgi Deyiş Görgülü, "Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 16, 2017, ss. 180-181.

"Gıza dedim al beni de,
Git dedi babamdan iste,
Babam vermez ise beni,
Elin kaldır Hakk'tan iste"[270]

Hediye Akhan

Nevruz günü yapılan birçok etkinlik vardır. Bunlardan birisi de şudur: Kars'ta genç kızlar un, tuz ve yoğurttan oluşan "kılik" adını verdikleri bir ekmek pişirirler. Bunu evin yüksek noktalarından bir yere koyarlar. Ekmeği almaya gelen kargalar hangi yöne giderse evlenecek olan kızın o yöndeki bir yöreden evleneceğine inanılır. Ayrıca nevruz gecesi doğum yapan kadınların evinin çatısında uzun saatler boyunca sönmeyecek bir ateş yakarlar.[271] Bu tür ritüel ve semboller kültürel kodların gelecek nesillere aktarılması adına ve toplumsal bağların devam etmesi adına çok önemli bir işleve sahiptir. Burada bu kültür kodlarının aktarımında kadınların da çok önemli bir konuma sahip oldukları görülmektedir.

Sivas Beyyurdu köyünde genç kız ve erkekler sabah erkenden kalkıp çeşme başına gidip dilek tutarlar. Dileklerinin sayısı kadar taşı toplayıp oraya bırakırlar. Nevruz sabahı kadın erkek herkes abdest alıp dedenin evine gider. Dede gelenlere namaz kıldırır. Sonrasında dua edilir ve kurban kesilir.[272]

Öğretide kadın ve erkeklerin özel gün ve bayramları beraberce kutladıkları görülmektedir. Kadın ritüellerin ve etkinliklerin dışında değil merkezinde yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle örneklerden de anlaşılacağı üzere Sultan Nevruz bir bayram havasında yaşanmaktadır.

1.4.3. Hıdırellez

Hıdırellez, özellikle Türk dünyasında her yıl 5-10 Mayıs arasındaki bir günde bahar bayramı olarak kutlana gelmiştir. Hıdırellez günü, baharın gelişini müjdeleyen Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiği gün olarak kabul edildiğinden Hıdırellez ismiyle anılmaktadır. O güne özel çeşitli etkinlik ve uygulamalar gerçekleştirilir.

---

[270] İsmail Onarlı, Nevruz Bayramı, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:25, 2003, s. 59.
[271] Erkan Aslan ve M. Öcal Oğuz, **Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Kutlamalar**, Ankara, 2020, s. 35.
[272] Aslan ve Oğuz, s. 35.

Halk arasında Hızır kimsesizlerin yardımcısı, zorda kalan kimselerin yoldaşıdır. Geniş bir coğrafyada Hızır ile ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur. Hızır'a olağanüstü özellikler atfedilmektedir. Alevi-Bektaşi öğretisinde Hızır; sabrı, ümidi temsil eder ve Hızır ile ilgili birçok ritüele rastlamak mümkündür (Hızır orucu[273], Hızır cemi[274], Hızır kurbanı[275], Hızır lokması[276] gibi).[277] Hacı Bektaş Veli'nin Hızır ile konuştuğundan, eserlerinde Hızır'ın insanlara yardım etmesinden ve bir anda meydana çıkıp daha sonra bir anda kaybolmasından bahsedilir.[278] Bu yüzden Alevi-Bektaşi öğretisinde de Hıdırellez çok önemli bir yere sahiptir.

Samsun'un Avut köyünde Hıdırellez günü doğadaki yeşilliklerden birinin bilerek ya da bilmeyerek kopartılmasının kişi üzerinde meydana getireceği olumsuzluklardan bahsedilir. Bununla ilgili bir anlatıda o köyde yaşayan bir kadın, Hıdırellez günü tarlasına gider ve tarlasındaki ürünlerden toplar. Fakat işi bitip de köye döneceği sırada her zaman geçtiği yolu kullanmasına rağmen tarla etrafını saran çitlerden biri kırılıp ayağına saplanır ve köylüler kadını hastaneye götürürler. Sonucunda büyük bir operasyon gerçekleştirilir. Bu olay neticesinde köylüler bu durumu Hıdırellez günü tarladan toplanan ürünlere bağlar.[279]

Hıdırellez için yapılan hazırlıkları genel olarak beden ve ev temizliği için yapılan hazırlıklar ile dua ve ritüellere yönelik hazırlıklar olmak üzere gruplandırmak mümkündür. Bu hazırlıklar özelinde bölgeler arasında değişiklik içerebilmektedir.[280]

Hıdırellez günü, bir bayram havasında geçirilir. Kıyafet seçimleri, yapılan ev içi temizlik ve hazırlanan yiyecekler hususunda özenli davranılır. Hıdırellez'in kutlanacağı bölge yeşilliğin en fazla olduğu, organizasyonun en güzel yapılabileceği, en uygun ortam olmalıdır. O gün birçok bölgede kurbanlar kesilir. Geçmişte yaygın olmakla birlikte özellikle evlenmek isteyen kızlar ve erkekler için birbirlerini görme

[273] Hızır orucu: Hızır günlerinde tutulan oruca denir.
[274] Hızır cemi: Hızır orucu tutulduktan sonra yapılan ceme denir.
[275] Hızır Kurbanı: Hızır orucunun tamamlandığı gün kesilen kurbana denir.
[276] Hızır Lokması: Hızır ceminin ardından pişirilip hazırlanan yiyeceklere denir.
[277] Ali Abbas Çınar, "Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri", **Millî Folklor**, Cilt: 126, 2020, ss. 68-70.
[278] Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1976, ss. 67-72.
[279] Ali Osman Aktaş, "Yaşatıla gelen Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyü'nde Hıdrellez Gelenekleri", **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı**, 1. Cilt, 2009, ss. 645-646
[280] Sema Aktürk, **Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014, s. 53.

ve tanışma fırsatlarının oluştuğu bir ortam gerçekleşir.[281] Kıyafetlerin seçiminde, evin temizliğinde, yiyeceklerin hazırlanmasında ve Hıdırellez dair birçok uygulamada kadınların rol aldıkları anlaşılmaktadır.

Sivas ilinde bazı yörelerde Hıdırellez günü kadınlar o güne özel oyunlar oynar. Bu oyunları oynarken mâni ve sözlü kültür öğelerini de kimi zaman söylemektedirler. Hıdırellez'de tüm bireyler beyaz elbise giyer. Dualar edilir, günahlardan arınmaya vesile olsun diye ateşin üzerinden atlanır. Iğdır ilinin bazı bölgelerinde ise yaşlı kadınlar, Hıdırellez akşamı bir miktar buğdayı kavurur ve bu tabağın içine kaşık bırakırlar. Gece Hızır'ın gelip kaşıkla buğdayı karıştıracağına inandıkları için ekim zamanı geldiği zaman tabaktaki kavrulmuş olan buğdayı mahsulün bereketli olması için mahsulün arasına koyarlar.[282] Hıdırellez ve nevruz günlerinde genç kızlar maniler söylemektedirler.[283]

Hıdırellez günü yapılan gelenek ve ritüellere bakıldığı zaman kadınların bu tür etkinliklerde bedendeki ruh, baharda açan çiçek, bulunduğu yerde yüzlere yansıyan tebessümün mimarı gibi değerli vasıflarla adlandırıldığı görülmektedir. Alevi-Bektaşi öğretisinde kadınların ritüellerde, sosyal yaşamda ve hayatın her alanında aktif bir şekilde erkeklerin yanında, hiçbir ayrıma uğramadan yer aldıkları görülmektedir.

Kadın esasında yaşadığı tüm toplumlarda zaman ve mekân fark etmeksizin adı bilinsin ya da bilinmesin baş aktör konumundadır. Elbette ki konumunu daha fazla yükseltebilmek için de değişen zamanın gerisinde kalmayıp kadının kendisini geliştirmesi ve yetiştirdiği nesillere kadınlara verilmesi gereken değeri anlatması çok önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

---

[281] Aktürk, s. 55.

[282] Vildan Karataş, "Sivas Ali Baba Mahallesi'nde Hıdırellez İnancı ve Bu İnanca Bağlı İnanışlar", **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi International Journal of Socialand Economic Sciences**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, ss. 43-46.

[283] Ceren Erol, **Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Bağlamında Alevi Kadının Yeri ve Ritüelleri: Malatya Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021, ss. 126-128.

İKİNCİ BÖLÜM
ALEVİ-BEKTAŞİ EDEBİYATINDA KADIN

2.1. MUSİKİ

Alevi-Bektaşi öğretisine ait müzikal oluşumlara bakıldığında ritüellere ve kültürel kimliğe dair bilgilere ulaşılması mümkün olacaktır. Müzik, kültürlere dair aktarımın ve bunların yansıtılmanın en belirgin oluşumlarından biridir. Alevi-Bektaşi öğretisinde Allah'a ulaşmanın, Allah ile bütünleşmenin bir şekli olan müziğin ibadetlerde çok önemli bir yeri vardır. Belirli bir inanışa sahip insanlar kendilerini yansıtan özelliklere ait bir kültür geliştirirler. Alevi-Bektaşi öğretisinde bunlar müzikal pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır.[284]

Öğretide kadınların yazmış olduğu birçok sözlü kültür öğeleri mevcuttur. Kimi zaman mahlas kullanarak kimi zaman ise kendi isimleri ile karşımıza çıkmışlardır. Kadınlar kimi zaman cemdeki sözlü kültürü seslendiren, kimi zaman cemi yürüten kimi zaman da zâkirlik yapan kişi olarak görülmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde inanç ve kültürle müziğin yadsınamaz bir ilişkisi vardır. Sözlü kültürü gelecek nesillere iletmenin en kolay ve güzel yolu müzik ile sağlanmaktadır. Sözlü kültür, inanca dair bilgilerin taşınmasında önemli bir yere sahiptir. Sözlü kültür nefes, deyiş, duvaz gibi formlarla karşımıza çıkar.[285] Öğretide sözlü kültür öğelerinin çok önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Heterojen bir yapıya sahip olan Alevi-Bektaşi öğretisinde birleştirici konumda olan en önemli unsur, bulunulan yöreye ait müzik ögeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı bölgelerde farklı müzik aletleri ve ritimler kullanılsa da sözler ortaktır.[286] Öğretide kadın ve erkek talipler bağlama ile semah ritüelini beraberce gerçekleştirirler. Allah'ın adını anarak yapılan semahlarla ilahi aşka ulaşılmaya çalışılıp manevi olarak gönüller bu müzik öğeleri ile doyar.[287]

Alevi-Bektaşi öğretisinde Hz. Ali çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Hz. Ali'nin ismi birçok yerde geçmektedir. Hz. Ali'nin tarihte isminin geçtiği çeşitli sözlü

[284] Akdeniz, s. 45
[285] Akdeniz, s 78.
[286] Akdeniz, s. 87.
[287] Hüseyin Kargınoğlu, "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, Sayı: 56, s. 342.

kültür ve anlatım yöntemlerine rastlamaktayız. Sözlü kültürün nesiller üzerinde etkili olması müzik sayesinde olmuştur.[288]

Alevi-Bektaşi geleneğinde müzik, ritüel içi müzik kültürü (cem törenleri ve ibadet esnasında) ve ritüel dışı müzik kültürü (cem törenleri ve ibadetler dışında yapılan sözlü kültür) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu müzik türlerinin deyiş, duvaz, gülbank, mersiye gibi formları vardır. Cem ve diğer ritüeller esnasında kadına artık cinsiyet bağlamında değil "can" olarak bakılmakta, kadın ve erkek talipler çeşitli ritüellerde zâkire eşlik edebilmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde sözlü kültürün, sazın ve semahın çok güçlü ve etkileyici bir yönünün olduğu bilinmektedir. Çeşitli zamanlarda inançları noktasında sıkıntı çekmiş olsalar da kendi içlerinde bu üç unsurla insanlara güzel duygu ve düşünceleri öğütleyerek dinleyicilerini iyiye ve güzele yöneltmişlerdir.[289] Ersoy'un, Gani Pekşen ile yaptığı görüşmede bazı yörelerde sadece kadınlardan oluşan semahların da olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Evlenmemiş bekar genç bir kızın tek başına yaptığı Tokat Pervaz semahı, Ankara'nın Çubuk ilçesinde dedenin etrafında sadece kadınların yaptığı Kerbela semahı, Bacılar semahı ve Şeyh Hasan Ağırlaması semahı (Elâzığ-Baskil) gibi örnekler mevcuttur.[290] Öğretide sadece kadınlardan oluşan semahlara karşı çıkılmamış olduğu ve kadınlara özel semahların kendine bir yer bulabildiği anlaşılmaktadır.

Öğretide yaklaşık olarak 115 çeşit semah mevcuttur. Bursa'nın Şehitler köyüne özel yapılmakta olan bir semah çeşidi vardır. Bu semah beş kadın bir erkekten oluşur ve "Şıh semahı" adıyla bilinmektedir. Bu semahta semahın yürütücüsü kadınlardan oluşmaktadır. Şehitler köyünde kadınların cem töreni içinde bu kadınlar nefes de okumaktadır.[291]Genellikle bir erkek, bir kadın ya da iki kadının yaptığı semahlara ise "Tekeleme semahı" denir. Bu semah çeşidi sadedir. Semahın ilk bölümü olan ağırlama bölümü mevcut değildir.[292] Geçmiş dönemler incelendiği takdirde sözlü kültürün

---

[288] Ali Keleş, **Alevi Müzik Uyanışının Eğitim Bileşeni Şahkulu Dergâhı ve Erdal Erzincan Müzik Merkezi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2016, s. 98.

[289] Rıza Algül, **Aleviliğin Sosyal Mücadeledeki Yeri**, Pencere Yayınları İstanbul, 1996, s. 39.

[290] Ersoy,2019, s. 41.

[291] Ersen Varlı, Turgay Yıldırım, Alevi ve Bektaşi İnancında Müzik Aktarımında Kadının Rolü: Bursa-Şehitler Köyü Örneği, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Bahar, 2021, Sayı: 97, ss. 200-203.

[292] Esat Korkmaz, **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yayınları, İstanbul, 1994, s. 351.

unutulmaması adına zaman zaman farklı formların kullanılmış olduğu anlaşılacaktır. Alevi-Bektaşi geleneğinde ise sözlü kültürün aktarılmasında erkekler kadar kadınların da rol aldığı görülmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde bağlama birçok dinsel ritüel esnasında kullanıldığı için kutsal olarak değerlendirilir. Evlerde baş uçlarında bulundurulan bağlama niyaz edilerek çalınmaya başlanır. Bağlama çalınırken söylenen sözler dinsel içerik taşıdığından kimi Alevi-Bektaşi öğretisine sahip kimseler bağlamaya ayrı bir kutsiyet atfetmektedir.[293]

Alevi-Bektaşi öğretisinde sözlü kültür kendi içerisinde türlere ayrılmaktadır. Bunlardan bazıları nefes, deyiş, duvaz, semah, miraçlama, tevhid, devriye mersiyedir. Bu türlerden bazısına aşağıda yer verilecektir:

Düvaz: Alevi-Bektaşi öğretisinde bir tür şiirsel, sözlü kültür unsurudur. İmamların duası anlamına gelmektedir. Düvazlarda 12 imamın adı geçmekte ve on iki İmama duyulan sevgi, saygı ve bağlılıktan bahsedilmektedir.[294] Düvazların bir tür nefes ve deyiş olarak da adlandırılması mümkündür. Ancak nefes ve deyişten ayrılan belli yönleri vardır.

Düvazlarda, Fatma Ana'nın, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ve diğer gelen imamların annesi konumunda olması nedeniyle isminden çokça söz edilmiştir. Düvazlarda Hz. Fatıma'nın isminin geçtiği bir dörtlüğe örnek;

"Âdem de kubbe-i cennet içinde
Fatma Ana'yı gördüm ziynet içinde
Bir hutbe on iki âyet içinde
Hutbe-i düvâzda imam yazıldı." [295]

Kul Himmet

Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman ve Şanlıurfa'nın bazı yörelerinde Delil (Çerağ) düvazları okunurken kadınların ayakta durduğu aktarılmaktadır.[296]

---

[293] Neşe Ayışıt Onatça, **Alevi-Bektâşi Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 55.
[294] Yasin İpek ve diğerleri, **Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik**, Bizim Kitaplar Yayınları, 2010, İstanbul, s. 320.
[295] İbrahim Arslanoğlu, **Kul Himmet**, Ekin Yayınlar, İstanbul, 1997, s. 51.
[296] Armağan Coşkun Elçi, Duvazlar/ Duvazimamlar Üzerine Müzikal Bir Çerçeve, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, sayı: 57, s. 135.

Miraçlama: Hz. Muhammed'i, Cebrail (as)'in yeşil kandile götürmesini anlatan bir sözlü kültür unsurudur. Miraçlama semahında Miraç olayı betimlenerek anlatılmaya çalışılır. Miraç olayına dair okunan sözler farklılık arz edebilmektedir.[297]

Öğretide ilk cem olarak bilinen Kırklar cemine kadınlardan on yedi kişinin katıldığı bilinmektedir. [298] Kırklar ceminin Miraç olayı gününde gerçekleştiğine inanıldığı için bu olaya özel şiirsel formda eserler yazılmıştır. Bu hadise cemin ve Kırklar semahının başlangıcı olarak görüldüğü için kadınlar ve erkekler ritüellere beraberce katılır ve çeşitli hizmetlerde bulunurlar. Kadının ritüellere katılımı açısından bu ilk yapılan Kırklar semahının ayrı bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Mersiye: Alevi-Bektaşi öğretisinde Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin'i anlatan içi hüzün ve gözyaşı dolu olan bir tür nefese denir.[299] Mersiyelerde ölenler için duyulan üzüntüden, şehitlik makamından, Hz. Hüseyin'e duyulan muhabbetten, dünyanın faniliğinden ve sabırdan bahsedilir.[300] Mersiyelerde Ehl-i Beyt'e mensup olan kadın ve erkeklerden de söz edilmektedir. Çünkü mersiyeler konu olarak doğrudan Ehl-i Beyt'i etkileyen hadiseleri konu edinmektedir.

Aşağıda Alevi-Bektaşi geleneğine ait olan sözlü kültürde kadının geçtiği iki örneğe yer verilmiştir:

Ağlar Hüseyin Aşkına

"...

Fadime, Sakine, Zeynep saçlarını yoldular hep
Atası Ali Muhammed ağlar Hüseyin aşkına
İmam Hasan içti ağu Yusufu sakladı kuyu
Akıp giden Fırat suyu ağlar Hüseyin aşkına
Fatıma Ana döker yaşı kesildi Hüseyin'in başı
Kerbela' nın kurdu kuşu ağlar Hüseyin aşkına"[301]

Âşık Gülabi

---

[297] Banu Dönmez Mustan, "Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesi'nin Şiir-Müzik-Dans ile İlişkisi", **The Journal of International Social Research**, Cilt: 3, Sayı: 14, 2010, ss. 194-199.
[298] Esat Korkmaz, Yorumlu İmam Cafer Buyruğu, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 4. Basım, İstanbul, 2013, ss. 15-19.
[299] Atınç Emnalar**, Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1998, s. 399.
[300] Murat Arslan ve Mehmet Erdoğan**, Kerbelâ Mersiyeleri**, Tunceli Üniversitesi Alevilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Tunceli, 2009, s. 54.
[301] Fazıl Arslan, "Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)", **Kerbela Türküleri**, 3. Cilt, (Ed. Alim Yıldız), T.C. Başbakanlık ~ Kültür ve Turizm Tanıtma Bakanlığı, Sivas, 2010, s. 314.

Mersiye şeklinde yazılmış olan bu türküde görüldüğü üzere Kerbela'da Hz. Hüseyin'in şehit edilişi anlatılmıştır. Burada Alevi-Bektaşi öğretisinde çok önemli bir yere sahip olan Hz. Hüseyin'in annesi Hz. Fatma'nın, kız kardeşi Zeynep'in ve kızı Sakine'nin ismine de yer verilmektedir. Burada kadınların isminin tek tek alınması her birinin öğretideki ve yaşamdaki yerinin ve kıymetinin anlaşılması adına büyük önem arz etmektedir. Böylelikle hem kadına verilen değeri hem de erkek-kadın ayrımının olmadığını sözlü kültürde de aynı şekilde eşitliğin olduğunu anlamaktayız. Alevi-Bektaşiliğe dair birçok pratiklere bakıldığında bu durum görülmektedir. Öğretide kadınlarla erkekler arasında bir ayrımın ya da kaç-göç ilişkisinin olmadığı bilinmektedir.

Fatma Ana'nın Saç Bağı

...
Bektaşi Velinin İsmi Dildedir
Muhammed'in Hub Cemali Güldedir
Fatma Ananın İki Gözü Yoldadır
La İlahe İllallahdır Yazıldı
La İlahe İllallah Hu Yazıldı
Hasan Bahçesinin Gülü Açıldı
Şah Hüseyin Tazelendi Saçıldı
Şehit Düşenlere Hülle Biçildi
...
Fatma'nın Saç Bağının Ucuna
La İlahe İlllahdır Yazıldı

La İlahe İllalah Hu Yazıldı[302]

Kul Himmet

Fatma Ana'nın Saç Bağı isimli bu türkü de mersiye türünde yazılmış bir eserdir. Fatma Ana'nın içinin yandığından bahsedilerek okuyanları empati yapmaya sevk etmekte, bir kadının evlatları için ne kadar üzüldüğü resmedilmektedir. Özellikle

[302] Döndü Can, **Mersin Abdalları Halkbilimi Araştırması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Mersin, 2010, s. 476.

mersiyelere bakıldığı zaman şehit edilen Hz. Hüseyin'den bahsedildiğinde Fatma Ana'ya da yer verildiği bilinmektedir. Görüldüğü üzere Alevi-Bektaşi geleneğinde birçok defa karşımıza çıkan, değer atfedilen isimlerin arasında Fatma Ana da yine burada da görülmektedir. Başlık olarak da içerik olarak da çok defa Fatma Ana'dan bahsedilerek Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın erkek ayrımının olmadığı, tüm canların Hak katında bir olduğu sonucuna varılmaktadır.

Alevi-Bektaşi sözlü kültürüne ait kimi nefes, deyiş vb. türlerin bazı kadın sanatçılar tarafından da seslendirildiğine şahit olunmaktadır. Söz gelimi; Sabahat Akkiraz, "Medet Allah Ya Muhammet Ya Ali" ve "Kudret Kandilinde Balkıyıp Duran/ Muhammet Ali'nin Nurudur Billâh" düvaz tarzında yazılmış bu eserleri seslendirmiş; Hülya Süer, "Bugün Ben Pirimi Gördüm" deyiş olarak yazılmış olan bu eseri seslendirmiş; Pınar Sağ, "Yoruldum Yorgunum Fazla Gidemem" yine bu eser de deyiş olarak yazılmış ve seslendirilmiştir. Güler Duman, "Şu Yalan Dünyaya Geldim Geleli" isimli deyişi okumuş, Zara ise "Gitme Turnam Gitme" isimli Kırklar semahını seslendirmiştir.[303] Söylenen bu eserlerin dinî ve kültürel kodları taşıması hasebiyle gençlerin bu şekilde öğretiye dair bilgileri öğrenmesine vesile olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca buradan hareketle sözlü kültüre dair eserlerin kadınlar tarafından seslendirilmesine dair bir kısıtlama ya da engellemenin olmadığı sonucuna varılmaktadır.

2.2. MANZUM METİNLER

Alevi-Bektaşi geleneğinde dikkatimizi çeken en önemli unsurlardan biri de sözlü kültürdür. Karşımıza çıkan nefes, söz, gülbank ve deyişle birçok yerde ve kaynakta karşılaşmaktayız. Bu şekilde devamlı tekrar edilmesi, hafızalardan silinmemesi adına çok önemli bir işlev arz etmektedir. Sözlü kültür çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır.

Sözlü kültür öğelerinden şairliği ile öne çıkanlar arasında Şeref Bacı (ö.1909), Gülsüm Bacı (ö.1928), İkbal Bacı (Mızıkalı Derviş Tevfik haremi), Şebribânû Bacı (Üskib post-nişini Süleyman Baba eşi) gibi isimler vardır.[304]

[303] Mustan, **Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesi'nin Şiir-Müzik-Dans ile İlişkisi**, ss. 176-179.
[304] Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir**, Ankara, 2.basım, 1987, s. 92.

Sözlü kültüre ait eserlerde kadınların izlerine rastlanmaktadır. Bahsi geçen bu eserleri yazan ya da okuyan kadın figürlerine de rastlamak mümkündür. Ayrıca içeriğinde kadının konu edildiği eserler de mevcuttur. Öğretide kadının sözlü kültürde, inanç pratiklerinde ve sosyal hayatta merkezi konumda olduğu anlaşılmaktadır. Globalleşen dünya ile öğretideki kadının konumunun korunmasındaki en büyük görev erkek taliplere düşmektedir.

Kültürel kodların aktarımı bağlamında kadınların geçmişten günümüze her toplumda çok büyük katkıları ve rolleri olmuştur. Alevi-Bektaşi inanç esaslarını anlayabilmek ve kadının öğretideki izini sürebilmek için sözlü kültüre dair formların bir kısmına yer verilecektir.

2.2.1. Gülbanklar

Gülbank terimi için "yalvarma, sığınma" kelimeleri kullanılmaktadır. Gülbanklar, uyumlu kelime ve cümlelerden meydana gelir ve herkesin duyabileceği şekilde, açıkça söylenir. Ayrıca hacet ve dilekler de gülbanklarda dile getirilir.[305] Gülbank, Bektaşiliğin özelliklerini gösteren, herkesin duyabileceği bir şekilde okunan, çok özel dualar manasına gelmektedir. Gülbankların farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bu, organize edilen törenlerin içeriğinin farklı olmasından kaynaklanır.[306]

Konuyu terimsel açıdan ele aldığımızda "gülbank" teriminin anlam olarak çok farklı şekillerde karşımıza çıktığı görülebilir. Bu yüzden araştırmacıların "gülbank" terimini adlandırma hususunda aynı noktada buluşmadıklarını ifade edebiliriz.

Alevi-Bektaşi geleneğine baktığımız zaman gülbankların dinî temelli, ahenkli yazılmış, edebî formata uygun kutsal bir yapı içerisinde olduğu görülmektedir. Gülbankların sadece cem esnasında değil cem ritüeli dışında evlilik, doğum, ölüm gibi zamanlarda da okunduğu herkesin malumudur. Gülbank vermek sadece dedenin yapabileceği bir ritüeldir. Alevi-Bektaşi geleneğinde karşımıza çıkan gülbank terimi ile tercüman teriminin bazen birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Gülbanklar, sadece belirli zamanlarda ve belli ritüellere dikkat edilerek dede, şeyh gibi kimseler tarafından yapılabiliyorken tercüman ise cem ritüeli ya da günlük işler esnasında

[305] Ömer Uluçay, **Alevilikte Dua –Gülbang**, Gözde Yayınevi, Adana, 1998, s. 56.
[306] Yusuf Ziya Yörükan**, Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

söylenen dua formlarıdır.[307] Bununla birlikte Alevi-Bektaşi geleneğinde dar ritüeli esnasında da verilen gülbanklar vardır. Dar hizmeti dede, baba gibi kimselerin karşısındaki bir duruştur. Bu duruşlardan biri de Fatma Ana darı olarak adlandırılmaktadır.[308]

Günümüze yaklaştıkça bacılar ve onların yaptıkları hizmetleri için gülbanklarda onlara da dua edildiği görülmektedir. İsim olarak Fatma Ana kullanılarak yapılsa da buradaki amaç hizmeti yapan tüm kadın talipleri içine almaktadır. Bu dua tarzına örnek olması açısından Kük'ün aktardığı gülbank duası örnek olarak verilebilir; "Allah, Allah! Hizmetleri kabul, muratları hâsıl ola. Hak, Muhammed, Ali isteğini vere. Durdukları dârdan, geldikleri yoldan, yaptıkları hizmetten, kestikleri kurbandan şefaat gele. Fatma-tül Zehra'nın, Zeynep Bacı'nın, Kadıncık Ana'nın hayır himmeti, bereketi üzerlerinize hazır ve nazır ola. Gerçeğe Hü, mümine ya Ali!"[309]

Cem yapılırken erkân geçirme gülbankları da okunmaktadır. Bunun nedeni de Hudeybiye 'deki biatın yansıtılması olarak düşünülmektedir. İkrar verenler dedenin elindeki bu çubuğun altından geçerler. Erkândan geçme gülbankında erkeklerin ayrı, kadınların ayrı olarak geçtiği bilinmektedir. Kadınlar için verilen gülbankta kadınlara özel dua formunun olduğu görülmektedir. Bu sırada okunan gülbankta dikkatimizi çeken husus kadın şahsiyetlere de yer verilmiş olmasıdır. Bu gülbank şu şekildedir: "Nasrunmin Allâhi ve fethunkarîb ve beşşiri'l–mü'minîne, ya Allah, ya Muhammed, ya Ali, Hatice-tül-Kübra, Fatma-tül-Zühre, sülale-yi Hayrünnisa, altından geçenler görmesin tamu, tamunun hiddetinden, münkirin şiddetinden saklasın, beklesin."[310]

Gülbanklarda genel olarak Hz. Fatma'nın ismi çeşitli formlarda karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşi geleneğinde kadınların yapmış olduğu işlere Hz. Fatma'yı temsilen gülbanklarda yer verildiği görülmektedir. Cem ritüelleri esnasında hizmet pirleri hizmetleri görmektedir. Eğer bu hizmeti gören kişiler kadınlardan oluşuyorsa gülbanklarda bu kişiler için "Fatma Ana" yahut "Kadıncık Ana" tabirleri kullanılır.[311]

---

[307] Mustafa Uzun, "Gülbank**", TDV İslam Ansiklopedisi**, 1996, ss. 232-235.
[308]Fuat, Bozkurt, 2018, **Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu-**, (5. baskı), Salon Yayınları, İstanbul, ss. 116-117.
[309] Kük, s. 212.
[310] Mehmet Ersal ve Serpil Ersöz, "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt: 65, 2013, s. 339'dan aktaran Didem Gülçin Erdem Kük, **Alevi-Bektaşi Gülbankları**, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli 2021, ss. 141-142.
[311] Ersal ve Ersöz, ss. 63-65.

Öğretide semah yapan kadınlar için söylenen diğer bir gülbank örneği ise şu şekildedir: "Allah Allah… Hayır, hizmetiniz kabul, muradınız hâsıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak, Muhammed, Ali vere. Döndüğünüz semahtan hayır hasenat göresiniz. Hatice-yi Kübra'nın, Fatima-tül Zehra'nın, Kadıncık Ana'nın hüsn-ü hizmetleri üzerinize ola. Semahlarınız Kırklar semahına yazıla…"[312]

Köse, öğretideki kadınların büyük çoğunluğunun mersiye, deyiş ve gülbankları ezberden okuduklarını ve sözlü kültüre ait olan bu formları küçük yaşlarda ezberlemiş olduklarını aktarmaktadır.[313] Öğretiye mensup olan kadınların dini inanç ve pratikleri küçük yaşlardan itibaren öğrendikleri ve bu konularda bilinç sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Hz. Fatıma, Alevi-Bektaşi öğretisinde kadınlar için bir rol modeldir ve Hz. Fatıma nezdinde tüm kadınlara da özel bir konum atfedilmiştir.

2.2.2. Deyişler

Deyiş, Alevi-Bektaşi öğretisinde yapılan çeşitli hizmet ve törenlerde Alevi-Bektaşilik' e dair inançların dua olarak yansıtılmasıdır.[314] Alevi-Bektaşi kaynaklarında şiir ve benzeri yazım türleri için deyiş kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak nefes ve deyiş kavramının kimi yerlerde de birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.[315]

Alevi-Bektaşi öğretisi incelendiğinde farklı coğrafyalarda yaşayan Alevilere ait olan çeşitli yazılı kaynakların da olduğu görülür. Bu da anladığımız kadarıyla Alevi-Bektaşi öğretisinde şiir, deyiş, nefes gibi sözlü anlatımların çoğalıp zenginleşmesine vesile olmuştur.

Deyişler içerik olarak Alevi-Bektaşi öğretisinde önemli şahsiyetlerden ve önemli konulardan mutlaka bahsedilen sözlü kültür öğelerindendir.[316] Deyişlerde karşımıza çıkan diğer önemli bir husus üç kıtadan(dörtlükten) az olmamalarıdır. Ayrıca mutlaka son kıtada deyişi söyleyen kişinin isminin ya da takma isminin

[312] Kük, s. 332.
[313] Köse, ss. 133-134.
[314] Esat Korkmaz, **Alevi-Bektaşilik Terimler Sözlüğü**, Ant Yayınları, İstanbul, 1993, s. 98.
[315] Melikoff, s. 274.
[316] Ali Özkırımlı, **Alevilik-Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi**, Cem Yay., İstanbul, 1996, ss. 192-193.

geçmesidir.[317] Deyiş yazan kadınlardan Güzide Bacı'nın "Kâtibî" mahlasını zaman zaman kullandığı bilinmektedir.[318]

Sözlü kültür öğeleri kullanılırken genel olarak mahlasın kullanıldığı görülür. Kadınlar daha çok "ana", "bacı", "kız", "gül", "nur" gibi adları kullanır.[319]Sözlü kültüre ait kadınlar tarafından yazılmış birçok eser öğretideki "sır saklamak" geleneğinden ötürü şiirler yakılmış veyahut imha edilmiştir. Bu yüzden özellikle kadın şairlerin yazdıkları eserlerin hepsine erişim mümkün olmamaktadır.[320]

Deyişler geleneğe dair birçok toplumsal özelliğe ışık tutar. Deyişlerde sadece inanca dair konular değil iyiliğe, güzelliğe dair her ne varsa yer verildiği, bir okul gibi dinleyenleri bilgilendirdiği görülmektedir. Deyişlerin tarihe, edebiyata, sosyolojiye dair birçok katkılarının olduğu da aşikârdır.

Deyişlerde çok yalın ve açık bir dil kullanıldığı, yıllar geçse de anlama hususunda büyük bir sorunun yaşanmadığı, hâlâ ilgiyle okunduğu ve dinlendiği görülmektedir. Deyişler şiir tarzında yazılmış, kimin tarafından yazılmış olduğu belli olan, Alevi-Bektaşi öğretisine dair inançlara yer verilen bir sözlü anlatım geleneğidir. Deyişler, cem esnasında saz ile okunur. Şehirleşme ile deyişlerin eğlenmek niyetiyle de toplanılıp okunduğuna rastlanmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde bilindiği üzere Ehl-i Beyt 'in çok önemli bir yeri vardır. Buradaki isimler arasında Hz. Fatıma'nın da olduğu görülmektedir. Alevi-Bektaşi geleneğinde Hz. Fatıma kadınları temsil etmesi yönüyle ayrı bir yere sahiptir. Ayrıca gelenekte kadın olarak karşımıza çıkan diğer bilinen isimler Hz. Hatice ve Hüsniye'dir. Deyişler incelendiğinde bu isimlerin birçok defa anıldığı görülecektir.

Hz. Fatıma ile ilgili olarak ibadetin başında okunmakta olan selamnamede "Esselamü aleyke ya Fatımat'üz Zehra! Ya Ümmi'l sıbteyn! Ya Seyyidetü'n Nisa-el âlemin"[321] seslenişleriyle ismi anılarak ona ne kadar çok değer verildiği gösterilmiş olur.

---

[317] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. Cilt, Dergâh Yay., İstanbul, 1997, s. 98.
[318] Özmen, ss. 217-218.
[319] Metin Özarslan, Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Kadın Âşıklar Üzerine Bazı Düşünceler, **Tarihi Değiştiren Toplumu Dönüştüren Kadınlar Sempozyumu,** 2014, s. 176.
[320] Reyhan Keleş, Alevi-Bektaşi Edebiyatının Kadın Şairleri ve Bazı Tartışmalar, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2020, s. 113.
[321] Ömer Uluçay**, Gülbang Alevilikte Dua**, Ajans Bir Yayıncılık, Adana, 1992, s. 41.

Hz. Fatıma, Beşler ve Kırklar içinde ismi açık bir şekilde bahsedilen tek kadın olma vasfına sahiptir. Bazı ritüellere ait dua formlarında "Hatice-yi Kübra ve Fatıma-yı Zehra"şeklinde iki isim beraber yer almaktadır.[322]

Bir deyişte de "Fatma ana cemde oturur / Lokmaya kençe batırır/ Cemaata lokma getirir / Nakıp sana haber olsun"[323] denilerek cem ritüelinde kadınların da vazife alması gerektiği belirtilmiş, Hz. Fatıma'dan bahis açılarak kadınların konumuna değinilmiştir. Bu ritüellere katılan kadınların katılımlarının ne kadar değerli olacağı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Başka bir dörtlük geçen dizelerde ise şöyledir:

"…

Cesedim ölmeden nefsimi öldür

Hatice, Fatma, ulu gel yetiş" [324]

Fatıma Ana'ya ve Hz. Hatice'ye edilen dualardan anlıyoruz ki Alevi-Bektaşi geleneğinde erkek-kadın ayrımı yapılmadan şahsiyetlerin konumlarının kıymetli olması yeterlidir. Can ayrımının yapılmadığını bu dörtlüklerde görebilmekteyiz.

Zelyut, bacıların cem ritüellerine katılması ile ilgili olarak kadınlara bakışın cinsiyetten ziyade insan olmaları hasebiyle hiçbir ayrımcılığın yaşanmadığını vurgulamaktadır. İki cinsiyet arasında fark gözetilmediği gibi yaş açısından da büyük ya da küçük olmanın öğretide fark etmediğini belirtmektedir. Kadın ya da erkeğin, büyük ya da küçüğün ermiş derecesinde olabileceğini de ifade etmektedir.[325]

Ali Rıza Uğurlu, Aşk-ı Muhabbet isimli eserinde Fatıma Ana hakkında "Elif/Doğru olmanın adıdır"[326] ifadesini kullanmakta, Fatıma Ana'yı doğruluğun sembolü olarak gördüğünü belirtmektedir. Fatma Ana şahsında bu sözlerin Alevi-Bektaşi öğretisine sahip olan tüm kadınlar için söylendiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeyle bacılara hürmet duymanın gerekliliği belirtilmiştir.

Pir Sultan'ın Alevi-Bektaşiler arasında meşhur Hz. Hüseyin'le ilgili mersiyelerinden ikisi:

"...

Ciğerler paresi Zehra'nın yüreği

---

[322] Adil Vaktidolu ve Ali Atalay, 2003, **Alevi Duaları Gülbangları**, Can Yayınları, İstanbul, s. 99.
[323] Vaktidolu ve Atalay, s. 70.
[324] Vaktidolu ve Atalay, s. 93.
[325] Rıza Zelyut, **Öz kaynaklarına göre Alevilik**, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 60.
[326] Uğurlu, s. 148.

Gözlerimin nuru İmam Hüseyin
Ceddidir Muhammed, atası Ali
Anası Fatıma'dır cihan evveli
..."[327]

"İmam Hüseyin' in kolları bağlı
Hazreti Fatma'nın ciğeri dağlı,
Hazreti Ali'nin sevgili oğlu
Gel dinim, imanım İmam Hüseyin.
..."[328]

Pir Sultan Abdal'ın yazmış olduğu bu mersiye okunduğu zaman Fatma Ana'dan bahsedildiği, kadınların erkeklerden ayrı tutulmadığı, anneliğin kıymeti ve Fatma Ana'nın değeri anlaşılacaktır. Görüldüğü üzere, Hz. Ali' siz Alevilik olmayacağı gibi Hz. Fatıma' sız da Aleviliğin eksik olacağı, tam olarak anlaşılamayacağı gözlemlenmektedir.

Deyişlerde ve gülbanklarda tarihî bir sıralamaya dikkat edilerek Hz. Muhammed'in zevcesi Hz. Hatice ve Fatma Ana'nın da isimleri dâhil edilerek "Ya Muhammed ya Ali, Ekber-i Ümmehat Hatice ve Fatıma analarımız. Hasan, Hüseyin, Zeynel, Bakır, Cafer, Musa, Kazım, Rıza, Taki, Naki, Askeri ve Mehdi"[329] biçiminde On İki İmam'ın isimleri sayılmaktadır.

2.3. KADIN ŞAİRLER

Alevi-Bektaşi geleneğinde şiirler; dinî ritüellerde, çeşitli toplantı ve törenlerde şiir, nefes, deyiş gibi formatlarda çokça karşımıza çıkmaktadır. Bu şiirleri erkekler çoğunlukla yazıp okumakla birlikte kadınların yazmış olduğu azımsanmayacak derecede çok ve kıymetli şiirler de vardır.

Öğretide kadınları kadın bakış açısıyla daha iyi anlayabilmek adına onların yazmış olduğu manzum eserlerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Şiirlerde ayrıca kadının izini sürerek kadının konumu anlaşılmaya çalışılacaktır.

[327] Cemil Çiftçi, **Halk Şiirinde Kerbelâ Ağıtları**, Kevser Yayınları, İstanbul, 2009, s. 33.
[328] Vahit Lütfi Salcı, **Gizli Türk Dini Oyunları**, Numune Matbaası, İstanbul, 1941, s. 33.
[329] Özlem Uluçay, **Alevilikte Dua Gülbang**, 2. Baskı, Gözde Yay., Adana, 1996, s. 188.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın dervişler arasında en meşhur isim Hüsniye Bacı'dır.14. yy. da yaşadığına dair bilgiler mevcuttur.

Abdal Musa'nın kız kardeşi Zeynep Hüsniye'ye, Alevi-Bektaşi öğretisinde Hüsniye Bacı olarak bilinen isme atfedilen bir dörtlük:

"Ol Sultan yürüttü yedi dağları
Bozuldu çürükler kaldı sağları
Türbe bahçesinde Cennet bağları
Eşiğin bekliyen cana aşk olsun" [330]

16. yy. da bazı kaynaklara göre ise 17.yy. da yaşadığı belirtilen ozan ve şair olan Seher Abdal'ın Urum Abdallarından olduğu aktarılmaktadır.

"Her işde Allah adın idelim yad
Kılalım Mustafa medhini biinyad
Muhibb- i Murteza'yız abd- i evlad
Bil ey mü'min olasın gamden azad

Hüseyn ibn- i Ali sırr- ı Huda'dır
Habib- i nur- i çeşm- i Mustafa'dır"[331]

18. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış olan diğer bir Bektaşi kadın şair ve ozan Güzide Ana'dır. Feyzullah Çelebi'nin kızıdır. Horasan postuna da oturmuştur.

Güzide Ana'ya ait bir dörtlük:

"Dilber- i şurun için alemde Ferhad olmuşuz
Gerçi mecnunuz ama Leyla'dan azad olmuşuz
Surette kemterleriz manada üstad olmuşuz
Cümle aşıklar gelir dildarı bizden öğrenir."[332]

[330] Ergun, Cilt:3, s. 364.
[331] Ergun, Cilt:1, s. 89.
[332] Özmen, Cilt:3, s. 220.

19. yy. da yaşadığı bilinen Alevi-Bektaşi geleneği ozanlarından olan diğer bir kadın şair Hayriye Bacı ismiyle tanınır. Yazmış olduğu şiirlerinden bir kıta şöyledir:

"On iki imamların demin görmüşüz
Sefine-i Nuh'a biz de binmişiz
Muhammed Ali'ye ikrar vermişiz
Güruh-i Naci'yiz dönmeyiz geri"[333]

Şehribanu Bacı, 19. yy. da doğmuştur ve kadın ozanlardan biridir. Süleyman Baba'nın eşidir.[334]

"Erenler bağının bülbülleriyiz
Şahımız gül olmuş biz kullarıyız
Hakikat şehrinin biz yollarıyız
Yürüt saki demi irfan cemidir."[335]

20. yy. başlarında doğmuş olan Âşık Nevruza, Tokat Zileli' dir. Âşıklığa başladıktan sonra okumuş olduğu eserlerde Nevruza Bacı lakabını kullanmıştır.[336]

"Üç bacı, üç kardeş semaha geldik
Sazlar sar eyledi pervane döndük
Dergâh-ı âlâya yüzümüzü sürdük
Hünkâr'ım törenin mübarek olsun" [337]

Nevruza Bacı

[333] Ergun, Cilt:3, s. 361.
[334] Fazıl Yenisey**, Bektaşi Kadın Şairlerimiz**, Pazar Neşriyat Yurdu, İzmir, 1946, s. 31.
[335] Özmen, Cilt:5, s. 385.
[336] Seda Gedik, "Alevi Bir Kadın Âşık Nevruza Bacı**", Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2020, Cilt: 21, ss. 260-261.
[337] Seda Gedik, **Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî'de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010, ss. 185-186.

20. yy. başlarında doğduğu bilinen Alevi-Bektaşi geleneği kadın ozanlarından Adviye Anabacı göçmen bir ailenin kızıdır.[338] Şiirleri dönemin mecmualarında ve gazetelerinde yer almıştır.

Adviye Anabacı' ya ait bir şiir şöyledir:

"Can ile baş koydum Pirin yoluna
Katıldım kaynayan aşkın seline
Bir suna misali kondum gölüne
Deryaya karıştım umman olurum"[339]

Âşık Bacı, 20.yy. da doğmuştur. Asıl adı Nevcihan Özmerih' tir. Âşık tarzı deyişler söylemektedir.[340]

"Âşık olan leke katmaz şanına,
Bağlıdır yoluna hem erkanına.
Konya'da kurulan er meydanına,

Gökten şimşek gibi çaktım da geldim."[341]
Âşık Bacı

Döne Sultan, 20.yy.'ın başlarında Seyitgazi ilçesinin Büyükdere köyünde doğmuştur. Bu alanın usta ozanlarındandır. [342]

''Gel dönem zikreyle Ulu Huda'yı,
Arayanlar bulur elbet sevdayı,
Ben senden isterim derde devayı,
Lailahe İllallahım gel yetiş.''[343]

[338] Özmen, Cilt:5, s. 377.
[339] Özmen, Cilt:5, s. 377.
[340] Özmen, Cilt:5, s. 513.
[341] Özmen, Cilt:5, s. 513.
[342] Özmen, Cilt:5, s. 345.
[343] Özmen, Cilt: 5, s. 345.

Münire Bacı, yazdığı şiirlerden anlaşıldığına göre 20.yy. da yaşamış kadın Bektaşi şairlerindendir.

"Erkan ile yürürüm
Yol ehlinin kuluyum
Ben bir erin oğluyum
Hayderiyem Hayderi"[344]

Naciye Bacı 20.yy. da İstanbul'da yaşamış bir şairdir. Doğum ve ölüm tarihi konusunda net bilgiler mevcut değildir.

"Ey erenler erler nasıl ersiniz
Söyleyin sizinle davamız vardır
Bacılara niçün nakıs dersiniz
Bizim de Hazret-i Havva'mız vardır"[345]
Naciye Bacı

Alevi-Bektaşi geleneğinde erkek de kadın da candır. O yüzden ayrım yapılmaz ve yapılması istenmez. Ayrımcılığı önlemek ya da ders vermek amacıyla bu şekilde belirtildiği anlaşılmaktadır. Hz. Havva'dan da bahsederek, insanlığın oluşumundaki temel taşlarından bir kadın kişilik nazara verilmiş ve Allah katında herkesin insan olarak eşit olduğu belirtilmiştir.

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup birçok kadın şair mevcuttur. Bu şahsiyetlerden sadece birkaçının ismi buraya yazıldı. Öğretide kadının dinî hayatta, pratik hayatta ve sözlü kültürde çok önemli katkılarının olduğu görülmektedir.

2.4. KADIN TASVİRLERİ

Alevi-Bektaşi öğretisinde sözlü kültür çok büyük önem arz etmektedir. Sözlü kültürde dikkati çeken kimi zaman anlatılmak istenen konunun çeşitli tasvirlerle

[344] Özmen, Cilt: 5, s. 525.
[345] Özmen, Cilt: 5, s. 581.

betimlenmesidir. Kadın, şiirlerde anlatılırken çeşitli tasvirlerle ön planda görülmektedir. Bunlardan birkaçına yer verilecektir.

Ana

"Anamız Havva'dır, atamız Âdem
Anlardan ayrılmaz yüzümüz bir dem
…. "[346]

Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal tüm insanların kardeş olduğunu ve onların atamız olmaları sebebiyle onlardan kesinlikle yüz çevrilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Burada Pir Sultan Abdal'ın kadını tasvir etmek için "ana" terimini kullandığı görülmektedir.

"Emreyledin geldim, anadan doğdum
Getirdiler bana bezler, dolandım" [347]

Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal bu dizelerde insanın Allah'ın dilemesi ile dünyaya geldiğini ve küçük bir çocukken nasıl bakıldığını açıklamaktadır. Yine burada "ana" terimi kullanılarak yeni doğmuş bir bebek için annenin ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Bacı

"Validemiz Havva Bacı değil mi
Hatice-tül-Kübra Bacı değil mi
Fâtıma-tüz-Zehra Bacı değil mi
Kur'an'da var bunların senâları"[348]

Zehra Bacı

Zehra Bacı, şiirinde insanlık ve öğreti içinde var olan önemli kadın şahsiyetleri saymaktadır. Kur'an'ın da onlardan övgüyle bahsettiğini yazarak kadınların değerini hatırlatmaktadır. Burada bacı ifadesi kullanılarak tüm kadın taliplerin kastedildiği anlaşılmaktadır.

[346] Özmen, Cilt: 2, s. 269
[347] Özmen, Cilt: 2, s. 239.
[348] Ergun, Cilt:3, s. 258.

Dişi

"Bizi de halk eden Sübhan değil mi
Arslanın dişisi arslan değil mi?"[349]

Lütfiya

Lütfiya Bacı'nın yazmış olduğu şiirdeki bu kesitte Yunus Emre gibi "yaratılanı Yaratandan ötürü sevmek" gerektiğini ve tüm insanlara yönelik bir sevgi anlayışı olmasının lüzumuna değinmiştir. Aslan için nasıl ki cinsiyet ayrımı yapılmıyorsa kadınlar için de ayrım yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Burada benzetme sanatından faydalanılarak kadın dişi aslan tasviri ile anlatılmıştır.

"Dişi kuş değil mi yuvayı yapan
Erkek aslan ise eşi değil mi?"[350]

Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal, yuvayı yapanın dişi kuş olduğunu belirterek kadınların esasında bir aile için ne kadar değerli olduğunu vurgulamaktadır. Aslanın erkeği güçlü kuvvetli olduğu gibi dişisi de aynı şekilde güçlü kuvvetlidir. Bu itibarla erkek de kadın da bir tarağın dişleri gibi eşittir. Bu dizelerde kadını ifade etmek üzere "dişi" terimi kullanılmıştır.

Sultan

"…..
Bizi hor görmeyin kim dil mülkinin sultanıyız
Bunca arifler gelir esrarı bizden öğrenir."[351]

Güzide Ana

Güzide Ana bu dizelerde kadınların hor görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Gönül dünyasının sultanları olduklarını ve ilim ehli insanların birçok bilgiyi kadınlardan öğrendiğini söylemiştir. Bu dörtlükte kadın tasvirini" sultan" tabiriyle ifade etmiştir.

[349] Ergun, Cilt:3, s. 261.
[350] Özmen, Cilt:2, s. 269
[351] Özmen, Cilt:3, s. 219.

"Yakışır cilveler o sultanıma
Kayalar kestirir Şirin Ferhat'a"[352]

Aşık Suzani

Aşık Suzani sevdiği kadına cilvenin yakıştığını ve sevginin kayaları dahi kesebileceğini belirtmektedir. Bu dizelerde kadın "sultan" terimiyle ifade edilmiştir. Öğretide kadına verilen değerin bir göstergesi olarak kadın çeşitli tasvir ve betimlemelerle anlatıldığı görülmektedir.

Ana-Bacı

"Ana Bacı bizim öz Bacımızdır
Sultan Mürsel Bâli yasağındanız"[353]

Yusuf Fahir

Ana-bacı kavramı genel olarak dedenin eşi için kullanılan bir terimdir. Bu dizelerde ana-bacının öz kız kardeş gibi görüldüğü ve öğretiye mensup kimselerin erkek ve kadınların birbirlerine "can" olarak baktıkları anlaşılmaktadır. Kadıncık Ana'nın torunu Sultan Mürsel'in yolunda olduklarını ve onun sözünden çıkmadıklarını ifade etmektedir.

Eş

"İbreti emelim insana hizmet
Eşim bana huri, evimde cennet
….. "[354]

Aşık İbreti

Şair bu dizelerde asıl arzusunun insana hizmet olduğunu, eşinin ve evinin kendisi için Cennet olduğunu vurgulamaktadır. Burada ise kadın tasvirlerinden "eş" teriminin kullanıldığı görülmektedir.

Veli

"Hava-yı nefsden geçtim veli müştak-ı didarım

[352] Özmen, Cilt:5, s. 648.
[353] Ergun, Cilt: 3, s. 312.
[354] Özmen, Cilt. 5, s. 207.

Ne hur-i ayna meylim var ne cennet ihtiyar ettim"[355]

Şevki

Bu dizelerde kadınla ilgili olarak şair, sevdiği kişinin yüzünü görmeyi çok istediğini ve bunun karşısında gözüne onun kadar hiçbir şeyin bu kadar güzel gelmediğini ifade etmeye çalışmaktadır. Burada sevdiği kişiyi "veli" terimiyle birlikte kullanılan terkiple tasvir etmiştir.

Sevgili

"Dünyada sevdasız olur mu bilmem?
Herkes muradını alır mı bilmem?
Beklerim sevgilim gelir mi bilmem?
Aşık Musa'm gözüm yolda dolaşır"[356]

Musa Merdanoğlu

Aşık Musa dünyanın sevdasız düşünülemeyeceğini, herkesin hayaline kavuşabileceğinden emin olamadığını, sevdiğinin geleceğini bilmediğini belirterek bunların olmasını istediğini ifade etmektedir. Bu dizelerde kadın "sevgili" terimiyle tasvir edilmiştir.

Dilara

"Ey dilârâ pirden aldık himmeti Bektaşi'yiz
Pir ocağından geyindik kisveti Bektaşi'yiz"[357]

Dertli

Dertli 'ye ait olan bu dizelerde kadın "dilara" tasviriyle betimlenmiştir. Burada şair değer verdiği kadına, kendisinin Bektaşiliğe mensup olduğunu anlatmaktadır.

Melek

"Kameti melektir siması huri
Uğruna koymuşam bu can ü seri
…."[358]

Fedayi

[355] Özmen, Cilt: 4, s. 421.
[356] Özmen, Cilt: 5, s. 479.
[357] Ergun, Cilt:3, s. 21.
[358] Ergun, Cilt:2, s. 170.

Şair burada kadının görünüşünü meleğe, yüzünü huriye benzetmektedir. Sevdiği uğruna canını bile ortaya koyduğunu belirtmektedir. Şair burada "melek" sıfatıyla sevdiği kadını tasvir etmiştir.

Yâr

"Gül yüzlü yârimin zülfü telleri
Varınca bir tel ver pirime turnam"[359]

Dedemoğlu

Dedemoğlu'na ait olan bu dizelerde kadın "yâr" kelimesi ile tasvir edilmiştir. Burada güzel olan ve mütebessim çehreli yârin saçlarından bahsedilmektedir. Pirinin yanına gidilince talipten pirine haber gitmesini talep etmektedir. Bu istek saygı ve sevgiyi ifade etmektedir.

Kız

"Beşikte yatan kuzundan,
Hem oğlundan hem kızından,
Ben seni senin gözünden,
Sakınırım, kıskanırım."[360]

Aşık Ali İzzet

Aşık Ali İzzet, sevdiği kadını bebekten, oğlundan, kızından ve gözünden dahi kıskandığını belirterek sevgisinin ne kadar çok olduğunu ifade etmektedir. Bu dizelerde yine "kız" teriminin kullanıldığı görülmektedir.

Dilber

"A dilber ben senin meddâhın oldum
Goncalar açılmış hüsnün ilinde"[361]

İlhami Baba

İlhami Baba'nın yazmış olduğu bu dizelerde kadının övüldüğü ve gülünce yüzünde adeta goncalar açılmış gibi güzelliğe büründüğü anlatılmaktadır. Burada kadın "dilber" terimiyle vasıflanmıştır.

[359] Ergun, Cilt:3, s. 348.
[360] Özmen, Cilt: 5, s. 341.
[361] Ergun, Cilt: 3, s. 179

Peri

"Hasretin nariyle ey peri nigar
Ah eder Suzani ağlarda gezer"[362]

Aşık Suzani

Aşık Suzani, peri gibi güzel olan sevdiği kadının hasretiyle yandığını ve bu dertten ötürü ağlayıp ah ettiğini belirtmektedir. Bu dizelerde de kadın "peri" terimiyle ifade edilmiştir.

Dildar

"Dildarımız vardır ağyarımız yok
Esrarımız vardır, izharımız yok"[363]

Hasari

Hasari bu dizelerde sevdiği sadece bir kişinin olduğunu gönlüne başka kimseyi sokmadığını, sırları sakladığını ve bu sırları kimseye anlatmadığını belirtmektedir.

Huri

"…..
Senin akranların cennette gezer
Huridir hey benli dilber huridir"[364]

Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal kızları huri kızlarına benzeterek hem onların güzelliğini hem de saf ve temiz olmalarını ifade etmektedir. Pir Sultan Abdal bu dizelerde kadının tasvirini "huri" benzetmesi ile yapmaktadır.

Gamze

"Bir gamze uğruna veririz seri
Bu yolda can gibi kurbânımız var"[365]

Ahmed Rindi Güneren

[362] Özmen, Cilt: 4, s. 644
[363] Özmen, Cilt: 5, s. 680.
[364] Özmen, Cilt: 2, s. 268.
[365] Ergun, Cilt: 3, s. 326.

Ahmed Rindi kadını bu dizelerde sahip olduğu gamzesi ile tasvir etmiştir. Ve canını canan uğruna feda edebileceğini anlatmaktadır.

Gelin

"….

Gele sema ede gelinler kızlar

Mü' min olan bunda murad olmalı"[366]

Kul Cevri

Kul Cevri bu dizelerde kadını ifade etmek için "gelin" terimini kullanmış ve tüm gelinleri ve kızları sema yapmaya çağırmıştır. Buradan anlaşılmaktadır ki kadınlar öğretinin merkezinde bulunmaktadırlar.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın şiirlerde de hep müstesna bir konumdadır. Kimi zaman ana kimi zaman eş kimi zaman melek olarak tasvir edilmiştir. Bu durum elbette ki öğretinin içinde var olan ve kadına duyulan yüksek saygı ve sevginin bir göstergesidir.

2.5. KADIN TİPLEMELERİ

Kadın yaşamış olduğu toplumların eğitim ve kültürünün gelişmişliğini gösteren çok kıymetli bir yere sahiptir. Kadına değer veren milletler her zaman başarılı olma yolunda ilerlemişlerdir. Alevi-Bektaşi öğretisinde de bu durum farklı değildir. Zira öğretide bilgisiyle, yaşamıyla ve yaşamış oldukları mücadelede örnek olan birçok kadın şahsiyet bulunmaktadır.

Alevilikte kadın ve erkek arasındaki eşitlik söylemi, Alevi dinî yaşamının yol gösterici ilkelerine atıfta bulunularak ve belirli kadınları tüm Aleviler için rol model olarak konumlandırıp eklektik bir tarihe başvurularak da gösterilmektedir. Halife Ali'nin eşi Fatma, Kadıncık Ana, Hüsniye gibi kadınlar; idealize edilen Alevilik algısını desteklemek için kadın erkek eşitliğine dayalı olarak sunulur.[367]

[366] Özmen, Cilt: 5, s. 276

[367] Bahadır, **Alevi-Bektaşi İnancına Göre Kadın**, s. 92-97.

Alevi değerlerini taşıdığı belirlenen bazı kadınların yaşamlarına yapılan bu göndermeler, eşitlik söyleminin gerçekliğini ortaya koymada önemli bir rol oynar. Bu kadınların yaşam öykülerinin anlatımları, yalnızca bu eşitlik retoriğinin toplum tarafından kabul edilmesine yardımcı olmakla kalmaz; aynı zamanda, dışarıdan bakıldığı şekliyle topluluğun eşitlikçi izlenimine de katkıda bulunur.[368]

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın ve erkek arasında ayrım yapılmamaktadır. Her insan er olamaz, er kişi aslında "ermiş" olan kimseyi temsil eder. Er kişi ister erkek olsun ister kadın olsun ilahi sevgiye ulaşmış hakikati görmüş kimselere denir. "Er kişi vardır, bacı donunda" denilerek er kişi olmanın cinsiyetle sınırlanamayacağını, er kimselerin hakikate gözü açılanların olduğu anlaşılmaktadır.[369]

Alevilikte kadının önemli bir yere sahip olduğu iddiasını güçlendirmek için sunulan tarihî birçok kadın figürü bulunmaktadır. Bunlardan biri de Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat ve Amasya'da yaşayan bir Alevi grubuna adını veren Anşa Bacı'dır. Anşabacılılar, aslen Anadolu'daki ocak teşkilatının bir parçası olan Hubyar Sultan Dergâhı' na mensuptular ancak daha sonra Veli Baba yönetimindeki Kurtoğlu Ocağı'na katılmak için tekkelerinden ayrılırlar. Veli Baba'nın ölümünden sonra cemaatin liderliğini Anşa Bacı üstlenir ve cemleri yönetmeye başlar. Sonunda Osmanlı idaresi tarafından resmî bir soruşturmaya konu olup 1894 yılında Anşa Bacı, çocukları ve damadıyla birlikte Suriye'deki bir şehre sürgüne gönderilir ve burada birkaç yıl kadar kalır. Ailesi memleketleri olan Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Acısu köyüne döner. Sürgünden döndükten sonra, Anşabacılılar için bir hac yeri hâline gelen Acısu köyünde hayatının geri kalanını cemaatinin dinî lideri olarak geçirir.[370]

Bununla birlikte Ömer Lütfi Barkan, Trakya ve Balkanlar'ın fethi sırasında kolonizatör dervişler ve tekkeleri üzerine yazdığı ünlü makalesinde, arşiv belgelerinde bacı veya ana unvanlı pek çok kadın bulunduğuna işaret eder: Başka bir deyişle kadınlar, tekkelerinin şeyhleriydiler.[371] Öne çıkan bu önder kadınlar, bir rol model olmuş ve kadınların söz sahibi olmalarına kaynaklık etmişlerdir. Alevi-Bektaşi

---

[368] Okan, **Alevilik**, s. 72.
[369] Belkıs Temren, **Alevi Bektaşi Kültüründe Kadın**, I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 318.
[370] Ali Kenanoğlu ve İsmail Onarlı, **Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri**, Hubyar Sultan Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 40-41.
[371] Yaşar Seyman, "Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 32, 2004, ss. 3-4.

öğretisinde kadın ve erkeğin toplumsal ve inançsal olarak aynı haklara sahip olduğu, kadınların kimi zaman tekkelerde ve dergâhlarda önder konumunda oldukları anlaşılmaktadır.

Fatma Ana

Hz. Muhammed'in kızı, Hasan, Hüseyin, Zeynep, Ü. Gülsüm ve Muhsin'in annesidir. Eşi Hz. Ali'dir. Hz. Fatma'nın tevellüdü kaynaklara göre miladi 609 yılı, vefatı ise 22 Kasım 632 yılı olarak geçmektedir.[372]

Hz. Fatma, Alevi-Bektaşi öğretisinde gerek kişiliğiyle gerek yaşadığı zorlukları ile devamlı olarak anılmış ve örnek gösterilmiştir. Hz. Muhammed, Hz. Fatma'nın isminin Allah tarafından verildiğini, Hz. Fatma'yı sevenlerin bu sevgisi sebebiyle cehennemden kurtulacaklarını müjdelemiştir.[373]

Öğretide Hz. Fatma için "Fatma Ana" tabiri sıklıkla kullanılmaktadır. Şehit edilen Hasan ve Hüseyin'in annesi, kadınların önderi gibi birçok vasıflara haiz olmasından ötürü saygı, sevgi ve hürmetin ifadesi olarak öğretiye mensup talipler bu şekilde daha çok kullanmaktadır. Hz. Fatma yaşadığı müddetçe birçok sıkıntı ile karşılaşmış ve olaylar karşısındaki davranışları ile kendinden sonra gelecek olan kadınlara örnek olmuştur.

Hz. Muhammed, kızı Fatma'yı çok sever, içeriye onun girdiğini gördüğünde ayağa kalkar, yer gösterirdi.[374] Hz. Muhammed, kızı Fatma için "Fatma bendendir, onu kızdıran beni kızdırmıştır." diyerek kızına olan şefkat ve merhametini dile getirmiştir.[375] Ayrıca gelecek olan Müslümanlara da kızı Fatma'yı ve onun soyundan gelecek insanları emanet ederek onlara hürmet göstermelerini salık vermiştir.[376]

Fatma Ana halk hekimliğinde de etkili olduğundan ocaklara gidildiğinde ismi anılmaktadır. Hastalığı olan bir kimse ya da doğum yaptıracak olan kadınlar "benim elim değil Fatma'nın eli" şeklinde dua edince sıkıntılarının gideceğine, hacetlerinin kabul edileceğine inanmaktadırlar.[377] Alevi-Bektaşi öğretisine dair yazılmış şiirlerde

---

[372] M. Yaşar Kandemir, **İslam Ansiklopedisi**, Hz. Fatıma maddesi, İstanbul, Cilt:15, s. 219
[373] Abdülbaki Gölpınarlı, **On iki İmam**, İstanbul, 1979, s. 37.
[374] Abdülbaki Gölpınarlı, **Nehcü'l Belâğa Hz. Ali**, Derin Yayınları, Yayın No:70, İstanbul, 2012, s. 157.
[375] Gölpınarlı, **On İki İmam**, s. 38.
[376] Gölpınarlı, **Sosyal Açıdan İslam Tarihi**, ss. 154-155.
[377] İbrahim Tosun, Ali Koç, Tunceli Aleviliğinde Ritüellere ve Dile Yansımış Eski İnanç ve Kültürlerin İzleri, **Uluslararası Filoloji Bengü**, 2,1, 1-22. https://doi.org/10.29228/filolojibengu.10, 2022, s. 19.

kimi zaman "küre" deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Buradaki küre, Fatma Ana ocağını temsil etmektedir. Özmen, talibin küreye çiğ olarak gelip, piştiğine ve olgunlaştığına dair inanışın olduğunu aktarmaktadır. Ocak kavramı Alevi-Bektaşilerde olduğu gibi eski Türklerde de kutsal kabul edilmekteydi.[378] Ayrıca Topuzkanamış incelemiş olduğu bir erkânnamede Fatma Ana'nın mescide benzetildiğini ifade etmektedir.[379]

Fatma Ana'nın ismine öğretiye dair inanç ve ritüelleri içinde barındıran erkânnamelerde[380] çok defa yer verildiği görülmektedir. Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnamesi' nde "…sâki-i kevser 'Aliyye'l Murtazâ'nın 'aşkına, Hadîce hem Fâtıma hayre'n-nisânın 'aşkına, şâh Hasan şâhım Hüseyn-i Kerbelâ'nın 'aşkına…" [381] Fatma Ana ve Hz. Hatice'ye verilen kıymetin bir alameti olarak burada isimlerine yer verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan Alevi-Bektaşi klasiklerinden Erkânname-1 adlı eserde de On iki İmamların isimlerinin hemen sonrasında Hz. Fatma ve Hz. Hatice'nin ismine ardı ardına yer verildiği görülmektedir.[382]

Hz. Fatma'ya cenknâmelerde[383] de yer verildiği görülmektedir. Özellikle Hz. Ali'ye dair yazılmış cenknâmelerde Fatma Ana'nın hayatı ile ilgili bölümler mevcuttur.[384] Cenknâme türünde yazılmış olan Ejderha Destanı'nda Hz. Fatma'nın, İslam Peygamberinin bir elmayı ısırmasıyla yaratılmış olduğundan ve ona bağışlanmış olduğundan, ikinci ısırığıyla ise Hz. Ali'nin kılıcının ve atının yaratıldığından bahsedilmektedir.[385] Öğretide, yazılı kaynaklar incelendiğinde Fatma Ana'nın anlatıldığı bölümlerin de olduğu görülmektedir.

---

[378] Özmen, Cilt: 2, s. 555.
[379] Ersoy Topuzkanamış, Bir Bektaşi Erkânnamesi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı: 55, s. 425.
[380] Öğretideki Ayin-i Cem ve kurallarının anlatıldığı nüshalardır. Daha geniş bilgi için bakınız: Ersoy Topuzkanamış, Bir Bektaşi Erkânnamesi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı: 55, ss. 421-425.
[381] Cem Erdem Ersoy Topuzkanamış, Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnamesi, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:10, 2014, s.122.
[382] Doğan Kaplan, Alevi-Bektaşi Klasikleri, Erkânname-1, **Türkiye Diyanet Vakfı**, 2007, ss. 105, 130, 217, 241.
[383] Cenknâmeler genel olarak 13.yy. dan itibaren ortaya çıkan öğretide ağırlıklı olarak Hz. Ali'nin cenknâmeleri önemli bir konumdadır. Daha geniş bilgi için bakınız: Mehmet Atalan, Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri, **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, sayı:1/2, 2008
[384] Atalan, ss. 16-17.
[385] Abdülkadir Korkmaz, An Investigation on The Paris Bibliotheque Nationale (Turc 396) Copy of The Dragon Legend, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 67, 2021, ss. 253-258.

Alevi-Bektaşi öğretisinde çok önemli bir konuma sahip olan Fatma Ana'nın ismine sözlü kültür öğelerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak birkaç örneğe yer verilecektir:

"….
Medine şehrinde Fatma Ana'yı
Makamı andadır gördün mü turnam"[386]

Kul Hüseyin

Bu dizelerde Fatma Ana'nın inanç açısından değerli olduğu vurgulanmakta ve onun makamından bahsedilmektedir. Bu dizelerle gelecek olan nesillerin Fatma Ana'nın öğretideki değerini daha iyi anlamasına katkı sunacaktır.

"Nura gark olmuş Fatma Ana'nın saçı
Al yeşil bezenmiş cennetin içi"[387]

Hatayi

Hatayi, yazmış olduğu şiirde Fatma Ana'nın nura gark olduğunu söyleyerek ona verdiği kıymeti ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca Cennetin kırmızı yeşil renge döndüğünü belirterek öğretideki baskın renklerden de söz etmektedir.

"Kerbelanın yazıları
Şehit düştü gazileri
Fatımana kuzuları
Ah Hüseyin vah Hüseyin"[388]

Hatayi

Kerbela olayı, bilhassa Alevi ve Bektaşi topluluklarında çok önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden özellikle öğretiye mensup şairler, şiirlerinde Hz. Fatma'nın iki evladının şehit edilmesinin üzüntüsüne her fırsatta yer verirler. Hatayi' ye ait olan bu dizelerde de Fatma Ana'dan bahsederek oğulları Hasan ve Hüseyin'in çektiği acı ve hüzün resmedilmiştir.

Fatma Ana ile ilgili yazılmış birçok eser mevcuttur. Bu eserlerde özellikle Fatma Ana'nın, çocuklarının şehit edilişinden duyduğu üzüntüsünün şairler tarafından

[386] Özmen, Cilt: 3, s. 328.
[387] Özmen, Cilt: 2, s. 135.
[388] Özmen, Cilt: 2, s. 170.

pek çok defa dile getirildiği ve şairlerin onun bu hüznüne ortak oldukları görülmektedir.

Kadıncık Ana

Kadıncık Ana Alevi-Bektaşi öğretisinde çok önemli kadın şahsiyetlerden biridir. Öğretiye mensup kadınlara her zaman Fatma Ana'dan sonra örnek gösterilen bir konuma sahiptir.

Menemencioğlu, Kadıncık Ana'nın asıl adının İdris Hoca'nın eşi Fatıma Nuriye olduğunu aktarmaktadır. Hacı Bektaş Veli Karahöyük'e geldiğinde kendisine yağ sürdüğü ekmeği ikram ettiğini, Hacı Bektaş Veli'nin ise karşılığında Kadıncık Ana'ya "Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin." şeklinde dua ettiği bilgisini vermektedir.[389]

Bacıyan-ı Rum kadınlarından biri olarak kabul edilen Kadıncık Ana'nın adı o döneme ait olan sivil toplum kuruluşlarında görev alan kimselerin isimleri arasında geçmektedir. XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade'den o döneme ait bugün bilinen dört sivil toplum kuruluşundan bahsetmektedir. Bunlar:

- Gaziyan-ı Rum, yani savaşçı sınıfı temsil eden Gaziler.
- Ahiyan-ı Rum, yani esnaf sınıfını temsil eden Ahiler.
- Abdalan-ı Rum, dervişleri temsil eden Abdallar.
- Bacıyan-ı Rum, kadınları temsil eden Bacılar.

Bacıyan-ı Rum kadınları, Âşıkpaşazade'de Hatun Ana, Hacı Bektaş Velâyetnamesi'nde Kadıncık ve Kadıncık Ana olarak geçer. Bu Kadıncık Ana, Hacı Bektaş'ın manevi varisi ve Abdal Musa ile ilk Bektaşi tarikatının kurucusu olan Âşıkpaşazade'nin bahsettiği Hatun Ana ile aynı kişidir.[390] Kadıncık Ana, Hacı Bektaşi'nin Velâyetnamesi'nde Kutlu Melek, Kadıncık, Kadıncık Ana ve Fatıma Ana ismiyle de anılmaktadır.[391]

[389] Menemencioğlu, s. 135.
[390] Seyman, s. 5.
[391] Sevilay Çınar, "Alevi-Bektaşi Kültür Ortamında Müziği Temsil Eden Kadınlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 96, 2020, ss. 187-188.

Kadıncık Ana'ya verilen evliyalık postu ile ilgili olarak Âşık Veli şiirinde, Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş Veli'nin yolundan gittiğini, ardından kerametler gösterip seksen bin evliyanın postunu da alma şerefine nail olduğunu aktarmaktadır.[392]

Kadıncık Ana'nın kim olduğu ve ismi ile ilgili farklı, birbiri ile çelişen bilgiler de mevcuttur. Fakat Kadıncık Ana öğretide kadınlar için söyledikleriyle, yaşamıyla örnek bir konumdadır. Geçmişte yaşamış bir şahsiyet olması hasebiyle tarihsel anlamda net bilgilere ulaşmakta sıkıntılar yaşanabilmektedir.

Hacı Bektaş Veli, Kadıncık Ana ve Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı gibi kadın önderlerin gayretleri ve yardımlarıyla Alevi-Bektaşi öğretisini Anadolu ve Balkanlara da ulaştırmıştır. Hoca Ahmed Yesevi'nin kızı Gevher Şehnaz Hatun ile başlayan "kadın erenler" geleneğini ve bu meclislerdeki kadın ve erkeklerin birlikte hareket etmelerini örnek alarak öğretiye farklı bir perspektif getirmiştir.[393] Bu sayede kadınların görünürlüğü ve öğretiye daha fazla katılımları adına pozitif bir gelişme olmuştur.

Kadıncık Ana ile ilgili en çok bilgiye Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'nde rastlanmaktadır. Tekrar olmaması adına Kadıncık Ana ile ilgili yaşanmış olay ve örneklere "Velayetnamelerde Kadın" başlığı altında yer verilecektir.

Hüsniye Bacı

Alevi-Bektaşi öğretisinde Hüsniye Bacı ismiyle öne çıkan, ayrı zamanda yaşamış olan iki farklı kişi mevcut olduğundan ötürü her ikisinden de bahsetme gereği hasıl olmuştur.

Alevi-Bektaşi öğretisinde Hüsniye Bacı, Ehl-i Beyt'ten olmamasına rağmen göstermiş olduğu gayreti, bilgi ve cesareti vesilesiyle çok önem arz eden bir konuma yükselmiştir. Bununla en üst seviyelere ulaşmanın cinsiyet ve statü bağlamında ele alınmadığı anlaşılmaktadır.[394]

Hüsniye Bacı, Ehl-i Beyt' e değer veren biridir ve Cafer Sadık'ın yanında ticaret işi ile uğraşan kişilerden birisinin kölesi konumundadır. İmam Cafer'den ve yanında çalıştığı kimseden dersler almıştır. Hüsniye Bacı'nın yanında çalıştığı tüccar,

---

[392] İsmail Özmen, **Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi**, 1998, Cilt: 4, s. 183
[393] Değirmenci, s. 38.
[394] Mehmet Yazıcı, **Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ, 2011, s. 284.

maddi sıkıntılar yaşaması vesilesi ile onu satmak durumunda kalmıştır. Hüsniye Bacı, ilim açısından çok iyi yetiştiğinden ötürü tüccarın kendisini yüksek bir bedelle satabilmesi için dinî bir münazaraya katılıp oradaki herkese cevap verebileceğini ifade eder. İmam Şafii'nin de bulunduğu ortamda bu münazarayı zaferle bitirir.[395]

Hüsniye Bacı'nın tartışmalarının konu edildiği "Tam Hüsniye" isimli bir kitap mevcuttur. Bu, Ehl-i Beyt' i desteklemek amacıyla yazılmış bir eserdir. Hüsniye Bacı'yı ilmi ve gözü karalığı ile duyurmuştur. Eh-i Beyt' in karşısında duranlara münazara yoluyla tepki göstermiş ve Ehl-i Beyt' in yanında durmuştur. Tam Hüsniye kitabı, Alevi-Bektaşi geleneğinde Buyruk kitabından sonra en bilinen eserdir.[396] Hüsniye Bacı, Ehl-i Beyt' in haklı olduğunu devamlı anlatmış ve Ehl-i Beyt' i desteklemiştir. Kendisi hakkında çok açık ve net bilgilere de maalesef erişilememektedir. Hüsniye Bacı hakkında yazılmış bu eserde Anadolu Aleviliği 'ne dair ritüeller ve inançlar noktasında ilgili verileri temin etme konusunda eksikliklerin olduğu bilgisi aktarılmıştır. Bu nedenle bu kitabın Alevi-Bektaşi geleneğini yansıtan en önemli kısmı Ehl-i Beytin haklılığı konusuna değinilmiş olmasıdır. Koçer, Tam Hüsniye isimli kitabının incelendiği takdirde içeriğinin tamamen Şii öğretisine dair birçok uygulama ve ritüelin olduğunu aktarmaktadır.[397]

Hüsniye Bacı ismiyle karşımıza çıkan diğer önemli karakter ile ilgili olarak şu bilgileri verebiliriz: Alevi-Bektaşi geleneğinde kadın dervişler arasında dikkatimizi çeken, ismi öne çıkan Hüsniye Bacı'dır. Hüsniye Bacı hakkında Abdal Musa'nın kız kardeşi olduğuna dair iddialar karşımıza çıkmaktadır. Fakat Abdal Musa'nın Velayetnamesinde Hüsniye Bacı isimli bir kız kardeşin ismi geçmemektedir. Abdal Musa'ya ait yatırın hemen yakınında isimsiz bir mezarın olduğu ve buradaki kişinin de Abdal Musa'nın kız kardeşi Zeynep Hüsniye olduğuna dair söylentiler mevcuttur. Bununla birlikte Abdal Musa Dergâhına bağlı Hüsniye Bacı'nın yazmış olduğu şiirler 16. yy. da yazılmış şiirlere benzemektedir. Fakat Abdal Musa döneminde yaşamış bir kız kardeşi olsaydı yazdığı şiirlerin 14. yy. da yazılmış olan şiirlere benzemesi gerekirdi.[398] Bu itibarla Hüsniye Bacı, kuvvetli bir ihtimalle Abdal Musa'nın kız

[395] Okan, **Alevilik**, s. 81.
[396] Yazıcı, s. 285.
[397] Koçer, ss. 105-107.
[398] Özmen, s. 595

kardeşi değilse de onun gittiği yoldan giden, onun tekkesine mensup olan, değerli dervişlerden biridir.

2.6. EFSANE VE MASALLAR

Masal; hakikatle ilgisi olmayan, hayali olan ve kendini ispatlama, inandırma çabası taşımayan bir anlatı türüdür. Masalların hepsinde okuyanı hayal dünyasına götüren bir yön vardır.[399]

Masallarda kaynak olarak bir kültürü ya da dini esas almamak daha uygun olacaktır. Masalların bir bütün olarak değil de birer birer incelenmesiyle belki bir kültür ya da coğrafya ile bağlantı kurmak mümkün hâle gelebilir.[400]

Efsane, "olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen ve tarihsel olayı olduğu gibi değil de gerçekten uzaklaşarak öyküleyen anlatı türü" olarak tanımlanmaktadır.[401]

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup kimseler arasında anlatılan masal ve efsanelerde geçen kadın figürlerinden birkaç örnek;

Yusufçukla Fatmacık:

Üvey anne yanında olan bir kız ve erkek kardeşten bahsedilir. İsimleri Yusufçuk ve Fatmacık olarak geçer. Bu kardeşler, evden üvey annelerinden kötü muamele gördükleri için kaçarlar. Erkek olan kardeş dereden su içer ve geyiğe dönüşür. Kız kardeş ise kendisini kötülüklerden korumak için çaresizlikten bir ağaca çıkar. Ormanda dolaşmakta olan padişahın oğlu onu görür fakat inmesi için bir türlü ikna edemez. En son yaşlı bir kadın, kızı ağaçtan indirmekte başarılı olur. Padişahın oğlu kızla evlenir. Kız daha sonra geyiğe dönüşen erkek kardeşinden bahseder. Erkek kardeşi üzerindeki büyüyü bozarlar ve mutlu bir şekilde yaşarlar.[402]

Söz konusu masallara bakıldığı zaman Alevi-Bektaşi öğretisinde önemli olan şahsiyetlerin masallardaki kahramanlara isim olarak verildiği görülmektedir. Bu masalda görüleceği üzere öğretide önemli bir isim olan Fatma ismine yer verilmiştir.

---

[399] Pertev Naili Boratav**, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 90.
[400] Saim Sakaoğlu**, Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, ss. 4-9.
[401] Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. Cilt, CEM Yayınevi, 1982, ss. 424-426.
[402] Aslı Büyükokutan, **Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2005, ss. 173-178.

Ayrıca günümüze yaklaştıkça masal anlatma geleneğinin oldukça zayıfladığı anlaşılmaktadır.

Tüccar ile Muhtar:

Köyün birinde beş kızı ve bir oğlu olan bir muhtar yaşarmış. En küçük oğlunu çok severmiş. Evlenme yaşı gelince onu köyün en güzel kızı ile evlendirmiş. Fakat muhtarın oğlu çok şımarık olduğundan işe gitmez olmuş. Muhtar hastalanınca oğlunun şımarıklığından dolayı gelinine kimseye söylememesi üzerine bir sır vermiş. Ahırdaki ineklerinden bir tanesinin kulağında bir elmas saklı olduğunu söylemiş. Muhtar öldükten sonra gelin de kendine gönlünü eğlendireceği birini bulmuş. Bu kişi ölen muhtarın eski dostu tüccarın oğluymuş. Gelin ineğin kulağındaki elmastan tüccarın oğluna da bahsetmiş. Muhtarın oğlunun sadece mal varlığı olarak hayvanları kalmış. Bu durumları öğrenen tüccar, eski dostunun oğlu için çok üzülmüş ve muhtarın oğluna tüm gerçekleri anlatmış. Ona kaybettiklerini kazanması için yardım etmiş. Gelinin tüm yaptıkları da ortaya çıkmış. Bundan dolayı muhtarın oğlu eşinden ayrılmış. Daha sonra tüccar muhtarın oğluna iyi bir kız bulup evlendirmiş.[403]

Dilberan Kızın Efsanesi:

Karer ilçesine bağlı köylerin birinde çok güzel bir ağa kızı yaşarmış. Herkes onunla evlenmek istermiş. Fakat o gönlünü köydeki yakışıklı bir çobana kaptırmış. Bu yüzden kimseyi kabul etmemiş. Çoban ile evlenmeye karar vermişler fakat köydeki kötü kalpli kadınlar buna engel olmak için iftiraya varıncaya kadar ellerinden gelen her şeyi yapmışlar. Çobana aslında o kızın bir cin olduğunu, erkekleri bu şekilde kandırarak kendi yanına aldığını, bu yüzden ondan uzak durması gerektiğini söylemişler.

Her gittikleri yerde bu şekilde söylentiler çıkartıp köyün ve çobanın onu dışlamasına sebep olmuşlar. Çoban, yine de bunlara inanmak istememiş ve evlenmek için hazırlıklara başlamış. Fakat köyün kötü kalpli kadınları birçok oyun yaparak çobanı vazgeçirmiş. Düğün meydanında tek başına kalan Dilberan, üç gün boyunca olduğu yerden kalkmamış. Üç günün sonunda üstü başı, görüntüsü çok kötü duruma

[403] Handan Hamarat, **Bingöl Alevi Toplumunda Halk Kültürü Unsurları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 78.

gelince köylüler gerçekten onun cin olduğuna inanmışlar ve taşlayarak onun orada ölümüne sebebiyet vermişler. Dilberanın cenazesinde onun cin olmadığı anlaşılmış. Bu olayın ardından çoban psikolojik sorunlar yaşamış. Her yıl Dilberan' ın evleneceği güne denk gelen zamanlarda köyde kötü hadiseler gerçekleşince köylü de o köyü terk etmek zorunda kalmış.[404]

Gelin Kavağı Efsanesi

Efsaneye göre bulunduğu yerdeki dede ile evlenen Rukiye Bacı hamileliğinde çeşme başına gider. Çeşmenin yanı başındaki kavak ağacı ona saygısından eğilir. İnsanların bu olaya inanmayacaklarını düşündüğü için başındaki örtüsünü kavağın en üstündeki dala bağlar. Bu olayı anlattıktan bir müddet sonra vefat eder. Keramet sırrı ortaya çıktığı için vefat ettiğine inanılmaktadır.[405]

Yukarıda öğretiye mensup kimseler tarafından anlatılan masallar ve efsaneler incelendiğinde genel olarak kahramanlardan birinin mutlaka kadın olduğu görülecektir. Buradaki masal ve efsanelerdeki anlatılar sayesinde kadına dair izlere ulaşmak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Masalların alt yapısında genel anlamda iyi ve kötü karakterlerin olduğu ve sonunda iyilerin mutlu olduğu, kötülük yapanların da bu yaptıklarının yanlarına kalmadığına dair bölümler mevcuttur. Bu durum, yukarıdaki örneklerde de mevcuttur.

Yaratılış Anlatısı

Yaratılış anlatısı ile ilgili yapılan incelemelerde Nimet Okan yaptığı görüşmeler sonucunda iki anlatıya yer vermiştir.

Birinci alıntıda Hz. Adem'in yaratılışından ve nasıl yaratıldığından bahsedilmiş ve ardından Hz. Havva'nın da Hz. Adem'in sol kaburgasından yaratıldığı anlatılmıştır. Bu yaratılmadan sonra melekler Hz. Adem'e yanındakinin kim olduğunu sorduklarında Havva demiş, onun adı daha sonra Havva olarak kalmıştır. Anlatıya göre Hz. Havva çok fazla doğum yaptığı ve yaşı ilerlediği için Allah, Hz. Adem'e melekten bir eş göndermiştir. Hz. Havva ise onu kıskanmıştır ve bunun üzerine Hz. Âdem, Havva'ya ikrar vermiş ve melekle birlikte olmamıştır. Buna rağmen Hz. Havva yeni gelen eşten çocuk sahibi olmasını engellemek için çeşitli yasaklamalar öne sürmüştür.

[404] Hamarat, s. 78.
[405] Mehmet Demirtaş, **Seyyid Şücaettin Veli Ocağı ve Erkânı**, İstanbul, Kalender Yayınevi, 2018, ss. 64-65.

Hz. Âdem melekten çocuk sahibi olabilmek için dua etmiş ve bir erkek evlat sahibi olmuştur. Anlatıya göre tüm peygamberler o çocuğun soyundan gelmiştir. Allah Havva'ya ise bunu nasip etmemiştir.[406]

İkinci anlatıda ise Hz. Adem'in yaratılışı ve Havva'nın onun sol kaburga kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiş. Allah, onlara Cennet'te her şeyi helal kılmış fakat sadece buğdayı yasaklamıştır. Şeytan da Hz. Havva'yı kandırarak Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yasak yiyecekten yemelerini sağlamıştır. Fakat Hz. Âdem, bu lokmayı yutmadan çıkarmış; bunun emaresi olarak da gırtlak meydana gelmiştir. Yasak yiyeceği yedikleri için Hz. Âdem ile Hz. Havva Cennet'ten çıkarılmıştır. Dünya'ya geldiklerinde yasak meyveyi yediği ve Hz. Adem'e de bu telkinde bulunduğu için hayız, nifas, doğum gibi bazı özelliklerin Hz. Havva'ya verildiği belirtilmiştir. Allah, dünyada iken Hz. Adem'e huriden eş göndermiş fakat Hz. Havva, Hz. Adem'e ikrar verdirerek onunla birlikteliğini engellemiştir. Fakat Allah'ın o huriye evlat nasip ettiği ve peygamberlerin bu çocuğun soyundan geldiği söylenmiştir.[407]

Anlatılarda bahsi geçen hususlar değerlendirildiğinde başka din ve inanışlarda olduğu gibi burada da Hz. Havva üzerinden kadınlar için istenmeyen bazı yorum ve genellemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu anlatıdan Hz. Havva örnek alınarak, evliliklerde tek eşli olmanın mutlu bir evlilik için bir şart olduğu anlaşılmaktadır. Öğretide de bilindiği üzere tek eşlilik esastır. Bununla birlikte kadınların hassas ve duygusal oldukları, bu yüzden de eşleri olan erkeklerin de onlara karşı merhametli ve şefkatli davranmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu anlatılara benzer birçok yaratılış hikâyesi farklı din ve anlayışlarda da karşımıza çıkmaktadır. Hz. Havva anlatısı sadece Alevi-Bektaşi öğretisinde geçen bir bilgi değildir. Bu gibi bilgilerin doğruluğunu araştırmak ve bu konuda tüm insanlığı bilgilendirmek Hz. Havva'nın çocukları olan tüm erkek ve kadınların vazifesi olarak görülmelidir.

[406] Okan, **Alevilik**, ss. 159-160.
[407] Okan, **Alevilik**, ss. 159-160.

2.7.VELAYETNAMELERDE KADIN

Velayetnameler Alevi-Bektaşi öğretisine dair bilgileri nesilden nesile aktaran çok önemli edebî eserlerdendir. Velayetnameler tarih, edebiyat, coğrafya gibi birçok bilim dalına kaynaklık etmektedir. Velayetname; Alevi-Bektaşi öğretisinde veli olarak bilinen ve üstün özellikleri olan önemli kimselerin göstermiş oldukları olağanüstü hallerini, ders verici mahiyette olan sözlerini ve onların hayatını konu edinen eserlere denir. Yazılı kaynakların bazılarında velayetnameler yerine "vilâyetname" ve "menâkıbname" terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir.

Velayetnamelerde o zamana ait sosyolojik yapıya dair birçok bilgiye de ulaşılmaktadır. Velayetnamelerin çoğunlukla yaşanılan dönemde yazılmamasından ötürü okuyucunun doğru bilgiye ulaşması zorlaşmaktadır. Yazılmış olan birçok velayetname mevcuttur. Bunlar incelediğinde satır aralarında kadına dair izlere de rastlanır. Çalışmada velayetnamelerde kadından bahsedilen yerler tespit edilecektir.

Velayetnameler arasında en meşhuru Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'dir. Eserde Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş Veli'nin Nevşehir'e geldiğini ilk haber veren ve ona ilk tabi olanlar arasında olduğu[408], Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş Veli abdest alırken onun abdest suyunu hiç yere düşürmediği ve abdest suyunu içtiğine dair bilgiler verilmektedir. [409] Kadıncık Ana, Hacı Bektaş Veli'nin Allah'ın sevgili kulu olduğuna ilk vâkıf olanların başında gelmektedir.[410]

Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'nde Hatem Hatun'dan da bahsedilir. Bununla ilgili olarak Velayetnamede Hatem Hatun'un Hacı Bektaş Veli'den çocuk beklediği ve rüyasında da doğumunun çok rahat geçeceğine dair işaretler gördüğü ve uyandığında ise doğumun gerçekleşmiş olduğu bilgisi aktarılmıştır.[411] Kadıncık Ana'nın ise rüyasında dolunayı gördüğü ve bu rüyayı eşine anlattığında eşinin de bir velinin Nevşehir'e geleceğine dair yorum yaptığı ve gerçekten de Hacı Bektaş Veli'nin kısa bir zaman sonra oraya teşrif ettiği bilgisi verilmiştir.[412] Görüldüğü üzere kadınlara Alevi-Bektaşi söyleminde hayatın her alanında olduğu gibi velayetnamelerde de yer verilmiştir.

---

[408] Hamiye Duran, **Velâyetnâme,** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay 2007, ss. 176-180.
[409] Duran, s. 285
[410] Duran, s. 214
[411] Duran, ss. 74-77
[412] Duran, s. 213

Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'nde karşımıza çıkan diğer bir olay örgüsü ise şu şekildedir; Bir kısım ermiş kimseler Hacı Bektaş Veli'ye gelip çile çekmek istediklerini ifade ederler. Fakat Hacı Bektaş Veli bu istek karşısında onlara erkeklerin çektiği gibi mi yoksa kadınların çektiği gibi mi çile çekmek istiyorsunuz şeklinde soru yöneltir. Hacı Bektaş Veli'den erkekler gibi çile çekmenin ağır şartları olduğunu öğrenince kadınlar gibi çile çekmeye razı olurlar. [413] Burada çalışma konumuza dönük olarak dikkatimizi çeken husus kadınların narin olduklarının kabul gördüğü, onlara ağır gelebilecek iş ve vazifelerden onların uzak tutulduğu ve kadınlara bu noktada kıymet verildiği anlaşılmaktadır.

Velayetnamede Hacı Bektaş Veli abdallardan birini Hindistan'a adak alması için yollar fakat bu kişi dönüş yolunda dünyalar güzeli bir kızı görür ve ona âşık olur. Nefsine uyan bu kişi oracıkta sırtının üstüne düşüverir. Hacı Bektaş Veli keramet göstererek onun düştüğü yerden kalkmasını sağlar.[414] Çeşitli olaylarda kadının adının devamlı olarak Alevi-Bektaşi öğretisine dair kaynaklarda yer aldığı görülmektedir.

Yine diğer bir anlatı da On iki İmamdan biri olan Musayı'r- Rıza içmekte olduğu şerbet dolu bardağı geri bardağa boşaltır ve misafir olduğu kimselere Allah'ın bir evlat vermesi için dua eder. Evin hanımı da bu şerbeti içer. İmam Musa'nın duasıyla o aileye bir evlat bağışlanır.[415] Bir defasında Hacı Bektaş Veli'nin burnundan çok az kan gelir ve Kadıncık Ana gelen bu kanı içer. Hacı Bektaş Veli de Kadıncık Ana'ya evlat vermesi için Allah'a dua eder. Kadıncık Ana'ya Allah bu olaydan sonra üç çocuk nasip eder.[416] Hacı Bektaş Veli kadınlara çocuklarının olması için buğday ve mercimeği tanecikli olarak yemelerini, ardından hamile kaldıktan sonra ise dualarının kabul edilmesine sevinç anlamında adak kesmelerini, yatırlar hayrına dağıtmalarını tavsiye etmiştir.[417] Görüldüğü üzere çocuk sahibi olmak bir aile için özellikle de bir kadın için çok değerlidir. Hacı Bektaş Veli de aileyi mutlu etmek için kadınların evlat sahibi olabilmeleri için adına onlara dualar etmiştir.

Fığlalı, Vilayetnamede Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana ve onun eşi İdris'e konuk olduğunu, Kadıncık Ana'ya abdest aldıktan sonra suyu tenha bir yere dökmesini

[413] Duran, ss. 170-173
[414] Duran, ss. 314-318
[415] Duran, ss. 69-70.
[416] Duran, ss. 285-286.
[417] Duran, s. 265.

söylediğini aktarır. Fakat Kadıncık Ana'nın abdest suyundan içmesinden, içtiği bu suyla hamile kalmasından ve Allah'ın Kadıncık Ana'ya üç oğlan vermesinden bahseder.[418]

Velayetnamenin başka bir bölümünde Hristiyan bir kadından bahsedilir. Kadın daha çok maddi durumu yetersiz kimselerin yemiş olduğu yeni pişirdiği çavdar ekmeğini özür dileyerek Hacı Bektaş Veli'ye uzatır. Hacı Bektaş Veli ise ona hamuru daha küçük şekillerde fırına atmasını tavsiye eder. Hacı Bektaş Veli dua eder ve pişen ekmekler büyük boy buğday ekmeği olarak fırından çıkar.[419] Hacı Bektaş Veli kadının üzüldüğünü anlamış ve yüzünün gülmesini istediği için ona dua etmiştir.

Kadın konusu ile ilgili olarak Otman Baba Velayetnamesi'nde aktarılan bilgiye göre bir veli bir köyden geçerken gördüğü kadınlardan bir bardak su ister fakat kadınlar onun bu isteği karşısında ona kızar ve üzerler. Bunun üzerine Keçeci Baba o köye beddua eder ve köy helak olur.[420]

Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'ndeki anlatıya göre Hacı Bektaş Veli bir gün köyün birinde bir kapıyı çalar ve bir miktar yiyecek talep eder. Kadın evinde çok az kalmış olan yağı ekmeğe sürüp ikram eder. Bir müddet sonra evine döner ve yağın arttığını görür. Gelenin Allah'ın veli kullarından biri olduğunu anlar.[421] Diğer bir anlatıda ise Kadıncık Ana eve gelen misafirler için ekmek yapmak ister fakat unun yeterince olmadığını fark eder. Bunu Hacı Bektaş Veli'ye söyleyince Hacı Bektaş dua eder ve pişirilen ekmekler çoğalır, yoğrulan hamur uzun bir süre boyunca kullanılır.[422] Her iki örnekte de görüleceği üzere misafire ikramın önemi, mutfakta ne pişireceğini şaşıran, çaresiz kalan kadına yardım ve dua mevcuttur. Ayrıca bahsi geçen kadınların misafirperverliği göz önüne serilmiş ve bu kadınlar bir anlamda övülmüştür.

Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'nde geçen diğer bir anlatıda ise Hacı Bektaş Veli Kadıncık'tan, Horasan'dan gelen misafirleri ağırlamasını ister. Fakat Kadıncık babasından kalan servetini Allah yolunda harcadığı için üstündeki gömleğinden başka bir varlığı kalmamıştır. Misafirleri ağırlamak üzere son gömleğini de verince örtüsüz

---

[418] Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, ss. 125-126.
[419] Duran, s. 201.
[420] Emin Ulu, Keçeci Baba Ahi Mahmud Veli, **Tokat Kültür Araştırma Dergisi**, sayı:10, 1997, ss. 19-24.
[421] Abdulbaki Gölpınarlı, **Vilayetname Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990 s.24.
[422] Abdulbaki Gölpınarlı, **Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî Vilayetname,** İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017, s. 35.

kalmanın uygun olmayacağını düşünerek ekmek fırınının içine girmiş. Misafirlere hoş geldin dahi diyemeyince Hacı Bektaş Veli keramet göstermiş ve odanın içi kıyafetle dolmuş. Kadıncık da böylelikle misafirlerin karşısına çıkabilmiş.[423]

Abdal Musa Velayetnamesi'nde geçen diğer bir anlatıda ise Abdal Musa'ya her gün süt götüren yaşlı bir kadın vardır. Onun dışında Abdal Musa'ya sahip çıkıp yardım eden kimse yoktur. Belli bir zaman sonra o beldede büyük bir sel felaketi yaşanır. Abdal Musa'ya süt götüren yaşlı kadının evi dışında tüm evlerde ağır hasarlar meydana geldiği görülür.[424]

Anlatılarda kadınların misafirlere vermiş olduğu değeri görülmekte ve bundan dolayı kötülüklerden korunup evlerine bereket geldiğinden bahsedilmektedir. Kadınlara ve onların yaptığı hizmetlere çok değer verildiği, onları mağdur etmemek adına gerektiğinde hiçbir fedakarlıklardan kaçınılmadığı anlaşılmaktadır. Kadına ve onun verdiği emeklerin kıymetine buradaki anlatılarda dikkat çekilmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde velayetnameler gibi Sarı Saltık Baba'nın hayatının ve kerametlerinin anlatıldığı Saltukname de yazılı kaynak olması hasebiyle çok önemli bir yere sahiptir.[425] Saltuknamede Taptuk Emre'nin kadın ve erkeğin aynı mekânda beraberce ibadet edebileceklerini ve bunun yanlış olmadığını belirttiği anlatılmaktadır.[426] Ayrıca öğretiye dair diğer bir yazılı kaynak olarak menâkıbnameler[427] de bilinmektedir. Veli Baba menâkıbnamesinde kendisine bir kötülük gelen bir kadın Veli Baba'dan yardım ister. Veli Baba'da keramet gösterir ve oraya gelir ve kadını kurtarır.[428] Burada anlatılan saltıknamede geçen olayda kadının erkeklerle birlikte ibadet edebildiği bilgisi geçmişten günümüze öğretide aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. İkinci anlatıda ise zor durumda kalan bir kadına gelen yardımdan bahsedilmektedir.

Cenknâmelerde de kadına dair izlere rastlanmaktadır. Milli Kütüphane arşivinde bulunan Hz. Ali'nin bir cenknâmesinde kadının periye benzetildiği ve buna

---

[423] Seyman, s. 70.
[424] Serdar Gürçay, ''Alevi-Bektaşi Velayetnamelerinde Dinsel-Büyüsel Kerametler ve Kehanetler Üzerine Bir Değerlendirme'', **Kültür Araştırmaları Dergisi**, 2023, Sayı: 19, s.160.
[425] Daha geniş bilgi için bakınız: **Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, Ebu'l Hayr Rûmî, Saltukname maddesi, cilt: 10, ss.360-364.
[426] Necati Demir, M. Dursun Erdem, **Saltıkname**, UKİD Yayınları, İstanbul, 2013, s.332.
[427] Daha geniş bilgi için bakınız: **Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi,** Menâkıbname maddesi, cilt:29, ss.112-114.
[428] Bedri Noyan, **Veli Baba Menâkıbnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 276-281.

dair benzetmenin eserin birkaç yerinde geçtiği aktarılmaktadır.[429] Muhammed Hanefi cenknâmesinde ise kadının savaşçı olduğuna dair çeşitli betimlemeler yapıldığı aktarılmaktadır.[430] Cenknâmelerde kadına dair dikkati çeken diğer bir özellik ise kadının eşsiz güzellikte olduğunun anlatılmasıdır.[431] Öğretiye dair yazılı kaynaklarda kadına dair olay örgülerine sıklıkla yer verildiği anlaşılmaktadır.

Don (Şekil) Değiştirme Motifi

Alevi-Bektaşi öğretisi birçok kültürden etkilenmiş ve bu zenginlikleri kendi süzgecinden geçirerek günümüze kadar ulaşmasını sağlamış gelecek kuşaklara bu verileri aktarma anlamında kaynaklık etmiştir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde efsanelerde, masallarda bilhassa da velayetnamelerde sıklıkla karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri de "don değiştirme" dir. Burada kastedilen, bir anlamda kılık değiştirmek, bir şekilden başka şekle bürünmektir. İslam inancını benimsemiş Türklerin yazmış olduğu masal ve efsanelerde de bu kavramın kullanıldığı görülmektedir. Don değiştirme kavramı terim olarak insan veya insan dışı yaratılmış olan varlıkların olduğundan farklı bir şekle dönüşmesini ifade etmektedir.[432] Bu kavramı Boratav; canlı varlığın cansız hâle dönmesi, cansız varlığın ise canlı hâle dönüşümü olarak açıklamaktadır. Yani yaratılmış olan varlıkların birinin diğerinin yerine geçmesi olarak belirtmektedir[433].

Öğretide vefat eden kimselerden bahsederken öldü kelimesi yerine yine bu ifadenin kullanıldığı bilinmektedir.[434] "Don değiştirme" ifadesi yerine zaman zaman "şekil değiştirme" ya da "donuna girme" kavramları da kullanılmaktadır. Bu kavram ile ilgili olarak Menemencioğlu "Er kişi vardır, bacı donunda." diyerek kadının da

---

[429] Serap Karakılıç Akı, Manzum Bir Hz. Ali Cenknâmesi'nde Efsanevî ve Menkıbevî Motifler, **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, cilt: 7, sayı: 1, 2023, ss. 669.
[430] Halit Yetkin, **Muhammed b. Hanefiyye Cenknâmesi (Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9260/1) Transkripsiyon-Metin-Tahlil**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.49.
[431] Zehra Güden, **Hz. Ali Cenknâmelerinin Estetik Değerler Bakımından İncelenmesi**, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 192.
[432] Ahmet Yaşar Ocak, **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 206-207.
[433] Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, 1973, s. 76.
[434] Yüksel, s. 83.

erkeğin de Hak katında er olduğunu belirtmekte ve önemli olanın kişilik olduğunu açıklamaktadır.[435]

Şekil değiştirme kavramı birçok inanç ve kültürün motifleri arasında yer almaktadır. Bu değişimlerde kimi zaman taşa, yılana, bitkiye, ağaca olduğu gibi kimi zaman da güvercine, rüzgâra, altına ya da farklı bir cinsiyete bürünme şeklinde meydana geldiğine inanılmaktadır.[436] Hacı Bektaş Veli, Velayetname'de geçen bir anlatıya göre güvercin donuna girip uçarak Suluca Karahöyük'e gelmiştir.[437]

Şekil değiştirme ile ilgili örnekler incelendiği taktirde genel anlamda ceza, ödüllendirme ya da bir tehlikeyi önlemeye yönelik olarak bir dönüşümün olduğu görülmektedir. Bir efsanede anlatılana göre Hıdır gelin alayını görür ve gelin alayında bulunanlardan aç olduğu için karnını doyurmalarını ister. Fakat kimse bu konuda ona yardımcı olmaz. Hıdır da kendine yardımcı olmayan bu kimseler için bir ders olması mahiyetinde beddua eder ve gelin alayındaki herkesin taşa dönüştüğü görülür.[438] Bir başka efsanede ise günlerce su bulamayan ve bu yüzden şiddetli susuzluk çeken askerin sevdiği kız suya dönüşür ve asker sudan içer, böylece asker ölmekten kurtulur.[439]

Hacım Sultan Velayetnamesi'nde anlatılan bir menkıbeye göre erkek çocuğu olmasını isteyen bir aile adak adayıp dualar etmesine rağmen bir türlü duaları kabul olmaz. Bu durumu Hacım Sultan'a anlatırlar ve dua etmesini isterler. Hacım Sultan sonrasında bu ailenin duasının kabul olması için Yasin suresini ve Ayetel Kürsi'yi okur, dua eder. Ardından kız çocuğu sahibi olan ailenin evladının belli bir süre sonra genç bir erkeğe dönüştüğü rivayet edilir.[440] Diğer bir efsanede ise eşinin annesinden zulüm gören gelinin bir anda kuşa dönüştüğü aktarılmaktadır.[441]

---

[435] Menemencioğlu, 2011, s.131.
[436] Burcu Nadan Yurtseven, **Anadolu, Çin, Kızılderili ve Avustralya Halk Masallarında Değişme Motifinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Açısından Karşılaştırılması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir, 2009, s. 55.
[437]Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, ss. 150-151.
[438] Pervin Ergun, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004'ten aktaran Uygar Kurum, ''Velayetnamelerde Geçen Şekil Değiştirme Motifinin Fonksiyonları'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 104, 2022, ss. 171-173.
[439] Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, I. Cilt. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997' den aktaran Kurum, s. 173.
[440] Tufan Gündüz, ''Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 55, 2010, ss. 87-90.
[441]Ali Berat Alptekin, **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012'ten aktaran Kurum, s. 173.

Bu değişimlerde görüleceği üzere iyiler mükafatlandırılmış, kötüler ise yaptıklarının karşılığını görmüşlerdir. Genel anlamda şekil değiştirme motifinde fiziksel değişimin olduğu görülmektedir. Kültürün aktarıcısı konumundaki bu motifte kadınlara dair olaylara da sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Alevi-Bektaşi öğretisine dair izleri taşıyan bu şekil değiştirme motifine geçmiş dönem sözlü kültüründe daha fazla rastlanır. Genel anlamda ders verme, öğüt verme, örnek alma gibi olguları içeren önemli yapıtlardan biri olarak kabul edilir. Kadınların öğretideki yerine dair izler taşıdığı için ve sosyolojik anlamda kadının konumunu tespit etme anlamında önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte şekil değiştirme kavramı ile öğretide kadın ve erkeğin empati yaparak iki taraflı düşünebildiği, karşı cinsten olmanın kişiye bir üstünlük ya da zayıflık vasfını kazandırmadığı anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ALEVİ-BEKTAŞİ TOPLUMSAL HAYATINDA KADIN

3.1. DOĞUM VE EVLİLİK

Bir toplumun kadına bakışı, o toplumun medeniyet seviyesi hakkında bilgi verir. Hem dünyada hem de Türkiye'de kadınlara tanınan haklar, gelişmişliğin bir ölçütü olarak görülmektedir. Alevi toplumlarının inanç sistemleri ve felsefeleri, aile yaşamlarına ve kadına bakışlarına da yansır. Alevilikte kadın demek Hazreti Fatıma demektir. Anadolu kültürünün kadını ilgilendiren her alanında Hazreti Fatıma inancına rastlanır. Sözlü kültürde ve halk inanışlarında olduğu kadar yazılı metinlerde de Hazreti Fatıma, son peygamberin soyu kendisiyle devam eden kişi olarak kabul edilir. Hazreti Muhammed'in çocuğu, Hazreti Muhammed'in en sevdiği kızı, Hazreti Ali'nin eşi, çocuklarının annesi olarak hemcinsleri için bir rol modeldir. Anadolu'da devam etmekte olan kültür ve geleneğe göre Hz. Fatıma, mutluluk ve sevgi kaynağı olan, adının anılması ile evdeki yiyecek ve içeceğin bereketli hale gelmesine vesile olan, özellikle halk hekimliğinde edilen dualarda ismi mutlaka anılan bir kişi ve öbür dünyada kadınların savunucusudur. Hat sanatını icra edenler tarafından ismi İslam büyükleri ile yazılan çok önemli bir şahsiyettir.[442]

Alevi toplumlarında kadınlar, annelik ve eş olma gibi iki temel nitelikten dolayı kutsal kabul edilir. Alevi inancında evlilikle ilgili farklı gelenekler söz konusudur. Bunlardan biri evlenememiş veya yaşı geçmiş kızların Zeynel Abidin, Abuzer Gaffari, Mahmut el-Ensari gibi türbelere götürülerek evlenmesi için duaların okunması ve adakların adanmasıdır. Eğer kızlar bu ziyaretlerden sonra evlenebilirlerse adak kurbanları kesilir ve adağın yapıldığı türbede dağıtılır. Oğullarını evlendirmek isteyen aileye ya oğlunun sevdiği ile ya da oğlunun yakın bir akrabasının önerdiği kızla evlenmesi tavsiye edilir. Kızın evi aile büyükleri tarafından ziyaret edilir ve kıza talip olunur. Bu ziyaretin amacı kızı ve ailesini daha yakından tanımaktır. Burada evin temiz ve düzenli olup olmadığına ve misafirlere nasıl davranıldığına dikkat edilir.[443]

---

[442] Mustafa Uzun, "Fatıma", **DİA**, Cilt: 12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

[443] Zeynep Akile Yılmaz, "Adıyaman' da Yaşayan Alevilerin Doğum, Evlilik ve Ölüm ile İlgili İnanç ve Uygulamalarının Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi", **Journal of International Social Research**, Cilt: 12, Sayı: 63, 2019, ss. 1317-1318.

Alevi-Bektaşi öğretisinde evlilik kutsal bir müessesedir. Bu yüzden evlilik ile kişiler, karşılıklı olarak birbirlerini üzecek, evliliği sarsacak hâl ve hareketlerden uzak durmalıdırlar.[444] Boşanma isteği durumlarında ise mutlaka mahkemeye başvurmadan önce inanç önderi olan mürşide haber verilmelidir. Boşanma talebini iletme bağlamında erkek ya da kadın ayrımı mevcut değildir. Kadın boşanma isteğini sebatkâr bir şekilde devamlı dile getirirse ya da kesin bir şekilde bilinen bir ahlaksızlık yaşandıysa bu durumda tarafların boşanmalarına izin verilir.[445] Öğretiye mensup olan kadın ve erkekler namus ve iffetlerine dikkat ederler.[446]

Kavalcık 'ta nişanlanan kız ve erkeğin konuşması hoş karşılanmaz. Gelin ilk zamanlarda kimseyle konuşmaz, erkeklerin bulunduğu ortamlardan ise uzak durur. Belli bir süre sonra 18 yaşın altındaki erkeklerle konuşabilir. Evli kadınların ise aile büyüğü olan erkeklerin yanında konuşmaları ayıp olarak karşılanmıştır.[447] Buradan hareketle geleneksel Aleviliğin daha çok yaşandığı kırsal kesimlerde bu türlü örneklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte yaşanılan coğrafya ve tarihin değişmesiyle öğretideki kadınların kendilerini daha rahat ifade ettikleri bilinmekte, kadının kısıtlanması ile ilgili yaptırımların öğretinin ana unsurları arasında olmadığı anlaşılmaktadır.[448]

Alevi-Bektaşi geleneğindeki evliliklerde tek eşlilik esastır. Kadının izni olmadan ve bunun beraberinde özel bir durum söz konusu değilse kesinlikle ikinci bir evlilik istenmez, tasvip edilmez.[449] Bu bağlamda kadınların dinî ritüellerde olduğu gibi evlilik müessesesinde de söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Alevi-Sünni evlilikleri ile ilgili olarak Alevi-Bektaşi geleneğine mensup erkeklerin Sünni bir kadınla evlenmesine çok fazla karşı çıkılmazken kadınların Sünni bir erkekle evlenme isteğine biraz daha tereddüt ile yaklaşıldığı ifade edilmiştir. Bundaki en büyük sebep olarak da geleneğe mensup olan kadının ezilme, hor görülme ya da isteklerinin göz ardı edilebileceği korkusu ön plana çıkmaktadır.[450] Geçmişten

---

[444] Menemencioğlu, ss. 131-133.
[445] Bedri Noyan, **Alevilik Nedir**, 1987, s. 129.
[446] Cemal Sofuoğlu, Avni İlhan, **Alevilik Bektaşilik Tartışmaları**, TDV, Ankara, 1997, s. 120.
[447] Yazıcı, s. 225.
[448] İlgili bilgiye Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim başlıkları altında yer verilmiştir.
[449] Mehmet Kenan Şahin, **Kelam Araştırmaları, Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı**, 2011, ss. 280-281.
[450] Tuğba Metin Açer, "Etno-Dinsel Bir Topluluğun Sınırlarını Belirleyen "Kadın-Erkek Eşitliği" Söylemi ve Pratikteki Çelişkiler: Alevi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma", **International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS**), Cilt: 3, Sayı: 3, 2019, ss. 46-48.

günümüze doğru bir kıyaslama yapılacak olursa artık Alevi-Sünni evlilikleri daha fazla görülmektedir. Alevi-Sünni evlilikleriyle her ne kadar daha fazla karşılaşsak da kimi zaman her iki taraftan kaynaklanan sorunlar söz konusu olabilmektedir. Bu sorunlar evlilikten birkaç sene sonra yavaş yavaş düzelir. Fakat her iki taraf için de geçerli olmak üzere kimi zaman küslüklerle, sosyal damgalamalarla, akraba ilişkilerinde değişimler ve ön yargılarla baş etmek durumunda kalınmaktadır.[451] Her ne kadar Alevi-Sünni evliliğine dair karşı çıkışlar geçmişte daha fazla yaşansa da artık küreselleşme, eğitim ve göç ile birlikte olumsuz durumlar azalarak devam etmekte; mezhep farklılığı evlenecek kişiler için engel olarak görülmemektedir.

Annelik vasfı kadının üretkenliğini temsil eder ki bu da aile kurumunun temel taşının aslında kadın olduğunun bir göstergesidir. Bu durumda hamilelik ve doğum, annelik dönemine ilk geçişidir. Doğum veya doğum süreci zamana, bölgeye, sosyal ve ekonomik yapıya ve kültüre göre şekillenir. Doğum, tüm toplumlarda sevinçle karşılanan bir olaydır. Neslin devamı, aileye yeni bireylerin katılması, yeni evli çiftlerin toplumda kabul görmesi ve hepsinden önemlisi kadının aile içindeki saygınlığı doğumla toplumsal olarak ilişkilendirilir.[452]

Hamile kadınlarla ilgili olarak çeşitli inanışlar mevcuttur. Bunlardan bazıları nar yiyen kadının çocuğunun yüzünün güzel ve ömrünün uzun olacağı, ayva yiyen kadının çocuğunun gamzeli olacağı, kuş eti yiyen kadının çocuğunun uykusunun kuş gibi hafif olacağı inanışları vardır.[453]

Doğum yapan kadınların kırk gün boyunca yorulmamasına dikkat edilir. Yeni doğum yaptığı için maddi ya da manevi her türlü tehlikeye açık olduğuna inanıldığı için lohusalığın bitiminde "kırkını uçurmak" adlı bir merasimle kurban kesilir ve dualar edilir. Ardından yöreden yöreye değişen çeşitli ritüel ve erkanlar gerçekleştirilir. Ayrıca kırkı çıkmamış iki kadın kırk basmasına uğramamak için bir araya gelmemeye dikkat ederler. Eğer bir araya gelmelerini gerektiren bir durum olursa da sarılır ve kırk basmasını engellemek için iğnelerini karşılıklı olarak

[451] Metin Açer, ss. 44-48
[452] Sami Kılıç ve diğerleri, "Anadolu Kırsalında Yaşayan Alevilerde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Haçova Örneği)", **Electronic Turkish Studies**, Cilt: 11, Sayı: 17, 2016, ss. 434-439.
[453] Halit Köker, **Afşin Yöresi Alevi Bektaşilerin Dini İnanç ve Ritüellerinin Tespit ve Değerlendirilmesi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2018, s. 76.

değiştirirler.[454] Burada kadına, aileye ve bebeğe dair çeşitli uygulama ve pratiklerin olduğu görülmektedir.

Çocuk sahibi olamayan ya da hamileliği düşükle sonuçlanan ancak anne olmak isteyen kadınların kimi zaman ziyaret yerlerine gittikleri, dualar edip adaklar adadıkları, çaput bağladıkları veya kurban kestikleri bilinmektedir.[455]

Alevi öğretisine mensup toplulukların özellikle doğum sonrasında kendine özgü birçok gelenekleri vardır. Bunlardan biri de Alevilerde doğum sonrası bebeğin tuzlanması geleneğidir. Bunun temel nedeni, Alevi-Bektaşi inancında tuzun özel bir yerinin olmasıdır. Dinî törenlerde yemeğe tuz ile başlanır ve tuz ile bitirilir. Ahiliğe giriş törenlerinde tuz kullanılır. Pir Sultan'ın şiirinde tuz, talibin hamlıktan çıkıp pişmesi anlamında kullanılır. Pir Sultan Abdal, bir şiirinde 'tuzlanmış' ifadesini 'ehlileşmiş' anlamında kullanır. Ayrıca tuzun kız çocuklarının evlenmesi ve kadının evdeki işlerinde de önemli bir rolü vardır. Bir kadın gün içinde pişirdiği yemeğe tuz koymayı unutursa o gün evine Hızır'ın geleceğine inanılır. Tuz, genç kızlarla ve evlilikle ilgili uygulamalarda da kullanılır. Evlenme çağına gelmiş bir genç kız, kaderinin ne yöne gideceğini öğrenmek için bir somun ekmeğin üzerine tuz serper ve damın üzerine koyar. Kuş ekmeği hangi yöne taşırsa kaderinin de o yöne gideceğine inanır.[456] Evlilik her toplumda olduğu gibi Alevi öğretisinde de kutsal bir müessesedir.

Aile, üyeleri biyolojik ve psikolojik olarak birbirine bağlı olan bir gruptur. Birbirine bağlı olan, aynı evde yaşayan ve ekonomik bir ortaklık oluşturan, her üyenin belirli sorumlulukları olan bir topluluktur. Evlilik, bir erkek ve bir kadın arasında devletin bilgisi dahilinde imzalanan bir sözleşme ile başlayan ve devlet tarafından tanınan bir birlikteliktir.[457] Kavalcık ’ta kadınlar yeryüzüne, erkekler ise gökyüzüne benzetilmiştir. Hanımlar eşlerinden bahsederken “gölgem” diye bahsetmişlerdir.[458]

---

[454] Âdem Şen, Adana Nergizlik Köyü Tahtacılarında Ölüm Ritüelleri, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, 2023, Sayı: 28, ss. 220-221.

[455] Yahya Mustafa Keskin, Kırsal kesimde yaşayan Alevilerde doğum geleneğine ilişkin inanç ve uygulamaları, Elâzığ Sün ve Sedefte Köyleri örneği, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,2001, Sayı: 6, s. 49.

[456] Fatoş Yalçınkaya, “Doğum Sonrası Uygulamalarda Tuzun Kullanımı: Varto Örneği”, **Euroasia Summit 3rd International Social Science Congress,** Casablanca – Morocco, 2021, ss. 63-67.

[457] Esra Aydınave Azize ve Nilgün Canelb, “Anne-Oğul Bağlanmasının Gelin-Kayınvalide İlişkisi ve Evlilik Doyumunu Yordamadaki Rolü,” **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 1-3.

[458] Yazıcı, s. 223.

Her iki benzetmede kadınla erkeğin tek bir ruh gibi değerlendirildiği, et ile tırnak gibi değer verildiği, birbirinden üstün ya da eksik olmadığı anlaşılmaktadır.

Diğer sosyal olaylarda olduğu gibi insanlar uzun vadede eşlerinin akrabalarıyla da kalıcı sosyal ilişkiler kurarlar. Bu ilişkilerden en çok öne çıkanı evlilik yoluyla akrabalığa işaret eden ve bu ilişkileri genetik akraba olanlardan ayıran "kayın valide" ve "gelin" olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın ilişkilerin ardındaki psikolojinin bazı evrimsel analizleri yakın ilişkilerin faydalarını açıklamıştır ancak çatışma aynı zamanda akrabalık ilişkilerinin merkezî bir özelliğidir. Örneğin çocuk ölümleri, evlat sahibi olamama, sosyoekonomik durumlar ve çocuk bakımı, akrabalık ilişkilerinde çatışmayı büyük ölçüde tetikleyen etmenlerdir.[459]

Genel anlamda Anadolu coğrafyasında aile içi problemlerin en belirgininin gelin-kaynanana arasında yaşanan problemler olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu ilişkinin gayet optimal yürüdüğü yöreler ve aileler de mevcuttur. Alevilikte ise bu duruma çok daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşılır ve olay din ve gelenekler açısından değerlendirebilir. Örneğin Aydın yöresi Alevilerinde gelin kaynana ilişkisi, gelinin baba evinden çıktığı ilk anlarda başlamaktadır. Gelin alma merasimi davetlilerin damadın başına para serpmesiyle başlar. Zeybek oyunundan sonra gelinin bindiği at, damadın babası tarafından evin ön merdivenlerine getirilir. Damadın annesi, gelin ve damadın başına şeker, nohut, buğday ve bozuk para serper. At sırtındaki gelin ayaklarını atın üzengisinden çıkarmaz. Bu sırada orada bulunanlar kaynanaya gelini attan indirmek için ne vereceğini sorarlar. Kayınvalide geline tarladan bir ağaç, bir bakır kazan, bir yemek kazanı seti veya altın verir. Gelin bu hediyeyi kabul eder ve ayağını üzengiden çıkarır. Bu gelenek, Aydın yöresi Tahtacıları arasında "Üzengilik" ya da "Kaynana Görümlüğü" olarak adlandırılır.[460]

Okan, öğretide özellikle gelin kaynana çatışmasının temelinde "saygıda kusur etme"nin büyük bir rol oynadığını belirtmektedir. Gelinin sadece iş yükünün sorumluluğunu üstlenmesinin yeterli olmadığını, kocasına olduğu kadar kayınvalidesine ve kayınpederine de saygı duyan ve onların sözlerini göz ardı etmeyen

[459] Jessica D. Ayers ve diğerleri, "Mother-in-law daughter-in-law conflict: An evolutionary perspective and report of empirical data from the USA", **Evolutionary Psychological Science**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2022, ss. 11-17.

[460] Rıza Akyürek, "Aydın Yöresi Tahtacılarında Düğün Gelenekleri: Bayrak Dikme-Tapi/Sahabi-Baş Kurbani-Barişma Yemeği-Ocak Kazma Ritüelleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt: 93, 2020, ss. 199-200.

"nazik bir gelin" olması gerektiğini belirtmektedir. Kayınvalide ve gelin arasındaki ilişki bu açıdan bir gerilim arz ettiğini, evlendikten sonra hayatı daralan gelinin yaşadığı kayınvalide ve koca baskısının çatışmanın temel nedeni olduğunu ileri sürmektedir.[461] Buradan hareketle özellikle kırsal bölgelerde ailedeki kadınların konumunu yine en büyük anlamda etkileyenin kendi cinsinden olan birisinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durumun öğretinin pratiklerinden değil yaşanan coğrafyadaki kültürel kodlardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Aile kurumu öğretide çok önemli bir yere sahiptir. Aile ile ilgili problemlerin danışılması ve çözülmesinden dedeler sorumludur. Bu yüzden dedeler zaman zaman aile ziyaretlerinde bulunur, aile içi ya da insanlar arası problemleri öğrenmek ve karara bağlamak için nasihatler eder. Dedelerin öğretinin gerektirdiği davranışları sergilemeyen kimseler için "düşkün" ilan etme yetkisi vardır. Bu yüzden herkes dedenin nasihat ve telkinlerine mutlak surette uymakla yükümlüdür. Bu durum esasında aile kurumunun korunması ve sosyal bağların kuvvetlendirilmesi adına çok önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca görgü ceminde de her türlü sorun ve anlaşmazlıklar dedeye danışılır ve çözüme kavuşturulur. Böylece aile ve bireyler arası sevgi ve saygı bağları korunmuş ve güçlendirilmiş olur.[462] Öğretide aile kurumu toplumun en küçük parçasını temsil ettiğinden dolayı aile bireylerinin sorunlarının çözümü çok hassas bir konu olmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde aile bağlarını güçlendirmede musahipliğin de özel bir işlevi vardır. Musahiplik müessesesi sayesinde aile bağları güçlenmekte, kişiler hem dinî hem de toplumsal anlamda bağlarını güçlendirmiş olmaktadır. Ayrıca düşkünlük kurumu da aileyi bir arada tutma ve kadının haklarının korunması adına çeşitli yaptırımlar içermektedir. Kadınlara eşini özgürce seçme hakkı verilmesinden dolayı öğretinin içinde yer alan genç kızlarda evlenebilmek için kaçma olayı diğer toplumlara nazaran minimum seviyededir.[463]

Kadınların köyden şehre gelmesiyle birlikte ataerkil düzende değişimler ve dönüşümler de yaşanmıştır. Bu dönüşümler genel olarak ailenin en büyüğü olan kadının öncülüğünde gerçekleşmiştir. "Önce en büyük eltim attı başörtüsünü, sonra

[461] Okan, **Alevilik**, s. 198.
[462] Mehmet Kenan Şahin, Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı, **Kelam Araştırmaları**, Sayı: 9:1, 2011, ss. 275-278.
[463] Şahin, **Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı**, ss. 279-280.

birer birer attık başörtüsünü hepimiz, isyan ettik. Birimiz bir şey yaptığında diğerini destekliyoruz." Bu ifadelerden kadınlar arasında da yazılı olmayan hiyerarşik bir statü olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların arzu ettikleri bir şeyi gerçekleştirebilmeleri için erkeklerden ve aile büyüğü olan kadından izin aldıkları anlaşılmaktadır. Bu izni alabilmek için ayrıca "el öpme" gerekliliği mevcuttur. "Bir şey yapmak istiyorsan gidip el öpüyorsun. Mesela pantolon mu giymek istiyorsun, gidiyorsun kaynananın ve kayınbabanın elini öpüp onlardan izin alıyorsun, ben bunu giyebilir miyim, bunu yapabilir miyim diye, başını açmak için falan. Bu sadece kayınbaba ve kaynanaya yapılmıyor, kendinden büyük erkeklerin hepsine yapılıyor."[464] Geçmişte kırsal kesimde bu tarz örnekler fazla olsa da şehirleşme ile Alevi öğretisine mensup topluluklarda bu gibi olayların artık neredeyse hiç gerçekleşmediği bilinmektedir. Kentleşme ile ataerkil düzende dönüşümler gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda bu tarz yaşantıların sadece Aleviliğe has olmadığı, aynı zamanda Orta ve Doğu Anadolu bölgesinin genelinde yaşanan bir tür kültür veya gelenek olduğu söylenebilir. Özellikle üniversite mezunu olmayan ya da çalışma hayatı içinde olmayan genç kızlar bu tarz çatışmaları daha yoğun yaşayabilmektedir. Üniversite mezunu olanların ise genelde iş sahibi oldukları ve kayınvalideye yakın bir evde oturmayı tercih etmedikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu tarz çatışmaları daha az yaşayacağı ifade edilebilir. Yaygın bir kültür olarak gelinler, kayınvalidelerine "anne" diye hitap eder. Dolayısıyla kimi kayınvalideler de gelinini kızı gibi görmekte, ona sahip çıkmakta ve destek olmaktadır.

Türk toplumu, bir yandan ailenin önemini koruyan diğer yandan kırsaldan kente göç ve kentleşme ile hızla dönüşen ataerkil bir toplumdur. Bunun bir sonucu olarak, kadınların geleneksel rolleri, kentsel bağlamda zorluklara açıktır. Şehirlerde de kadınların iş gücüne katılımı, kökleri Batı deneyimine dayanan istihdam teriminin geleneksel kullanımından farklıdır. Toplumda ataerkilliğin baskın olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda erkekler, kadınların istihdamını aile içindeki erkek otoritesine ve

[464] Metin Açer, ss. 49-50.

"ailenin reisi" şeklindeki geleneksel rollerine bir tehdit ve kadınların aileleri için "ana sorumluluklarını" yerine getirmelerine de bir engel olarak algılama eğilimindedir.[465]

Alevi-Bektaşi öğretisine mensup bireyler de elbette ki yaşanılan toplumun normlarından etkilenmek durumunda kalmıştır. Bu durumun yaşanmasında en önemli etkenlerin başında yaşanan zaman diliminin ve benimsenen kültürün yadsınamaz etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. İçinde yaşamış olduğu toplumun sosyal formlarından mutlaka etkilenmektedir.

3.2. HALK HEKİMLİĞİ

Halk hekimliği geçmişten günümüze nesiller arası bilgi aktarımı şeklinde devam eden bir olgudur. Özellikle kırsal kesimlerde halk hekimliği uygulamasının daha çok olduğu bilinmektedir. Ocaklarda görülen "el verme" uygulamasının eski Türk devletlerinde de var olduğu bilinmektedir.[466] Eski dönemlerde özellikle kadın şamanlar tarafından bu uygulama yapılmaktadır.[467] Eski Türklerde birçok obada fal bakan, hastaları tedavi eden, düğün, doğum ve ölüm gibi durumlarda yol gösterici konumunda olan kamlar mevcuttu.[468] Şaman ve kam terimi zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Türkçede daha çok kam terimi kullanılırken halk dilinde ise şaman olarak kullanıldığı bilinmektedir.[469]

Kadınların doğum yapması ve doğum yaptırmaya yardımcı olmasından ötürü ilk şamanın kadın olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca kadın şamanların halk hekimliği noktasında da daha etkili olduğu düşünülmekteydi.[470] Buna sebep olarak da kadının erkeklerden farklı olarak saçının uzun olması düşünüldüğünden dolayı erkek şamanlar da bu türlü bir güce sahip olabilmek için saçlarını uzatmış ve uzun saçı simgeleyen çeşitli aksesuarlar kullanmışlardır.[471]

---

[465] Tahire Erman ve diğerleri, "Money-earning activities and empowerment experiences of rural migrant women in the city: The case of Turkey", **Women's Studies International Forum**, Cilt: 25, Sayı: 4, 2002, ss. 395-399.
[466] Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 2000, s. 76.
[467] İnan, 2000, s. 89.
[468] Timur B. Davletov, **Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca**, Asi Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2017, ss. 45-46.
[469]Ali Faik Demir ve Nebahat Akgün Çomak, **Şaman ve Türk Dünyası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015, ss. 15-16
[470] Karen Vogel, ''Female Shamanism Goddess, Cultures and Psychedelics'', **Restoration Earth, An Interdisciplinary Journal for the Study of Nature & Civilization**, 2012, ss. 64- 68.
[471] Mircea Elıade, **Şamanizm**, çev. İsmet Birkan, İmge kitabevi, 1999, s. 46.

Eski Türk inanışlarında insanlar yaratıcıya hacetlerinin kabulü için adaklarda bulunmaktaydılar. Bunun yansıması olarak bazı uygulamalar mevcuttur. Anadolu'da bazı bölgelerde türbelere çaput bağlama, adaklarda bulunma ve hasta olanların şifaya kavuşması için çeşitli uygulamaların yapıldığı bilinmektedir.[472]

Alevi-Bektaşi öğretisinde de halk hekimliğine dair uygulamalar mevcuttur. Öğretide bu konuda daha çok kadınların ön planda olduğu bilinmektedir. Halk hekimliği el verme ya da kan yoluyla aktarılmaktadır ve herhangi bir eğitim süreci bulunmamaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde halk hekimliği uygulaması genel olarak "sağaltma" terimiyle karşılık bulmaktadır. Sağaltma, korunma ve tedavi olmayı içine alan bir kavramdır. Şifa bulmak için gidilen yere ise "ocak", hastalıkları tedavi eden kişiye ise "ocaklı" denmektedir. Ocaklı olmak için soyun ve el vermenin devamı gerekmektedir.[473] Sağaltmayı uygulayan ocaklı kişi her hastalığı tedavi edemez. Sadece el aldığı hastalıklar için bu işlemi yapabilir.[474] Her hastalığa farklı ocaklar bakmaktadır. Bunlara örnek olarak kuduz ocağı ve sıtma ocağı gösterilebilir.[475] Sağaltma uygulamalarında kadın adı ile anılan birçok türbe ve ziyaret mekânları mevcuttur. Buralarda psikolojik, ruhsal ya da bedensel anlamda hastalıkların tedavi edildiğine inanılmaktadır.

Lohusa kadınları rahatsız eden bir ruhun olduğuna inanılmaktadır. Ve bu ruh "alkız", "albastı" ve "alkarısı" isimleriyle anılmaktadır.[476] Eskişehir'deki Yahnikapan Albastı Ocağı'na özellikle yeni doğum yapanlar rahatsızlık duydukları takdirde gitmektedir. Bu ocağın albastı rahatsızlığına iyi geldiğine inanılmaktadır. Rivayete göre, Albastı Ocağına mensup olan dede, alkızı yakalar ve onu tekrar aldığı yere bıraktığı için ona böyle bir tedavi etme gücü verilir. Dedenin hasta olan yeni doğum yapmış kadını ve bebeğini bu sayede tedavi ettiğine inanılır. Bu ocağa mensup olan Sevgi Doğan da ocaktan el aldığı için loğusa sebebiyle hastalanıp kendisine gelenleri tedavi etmektedir. Hastanın sırtına elini koyar, sırtını sıvazlar ve "El benim değil

[472] Demir ve Akgün Çomak, ss. 143-44.
[473] Mehmet Çeribaş, Türk kültüründe kut inancı ve kut aktarma yolları, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 36, s. 1192.
[474] Aslı Büyükokutan Töret, Tuğçe Özdemir, Eskişehir'de Bir Sağaltma Ocağı: Albastı, **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,** 2022, Cilt: 15, Sayı: 39, s. 680.
[475] Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, Ankara, 2013, s. 129.
[476] Töret ve Özdemir, s. 680.

Fatıma Anamızın eli" der ardından "Ya Allah, Bismillah Ya Muhammed Ya Ali" diyerek tedavi süreci devam eder. Albasması hastalığı dışında psikolojik olarak kendini iyi hissetmeyenlerin de adı geçen ocağa başvurduğu aktarılmaktadır.[477]

Kırıkkale'deki Babuç türbesinde de halk hekimliği anlamında ocak uygulamasının devam ettiği bilinmektedir. Burada daha çok bu uygulamanın kadınlar tarafından yürütüldüğü aktarılır. Bu türbeye gelen hasta kişi kadın ise eğer başını örtmesi istenmektedir.[478]

Eskişehir'de Akin Mahallesinde "Korku darısı ocağı" olarak bilinen ocağı Nurhayat Çınar kayınvalidesinden "el verme" uygulaması ile aldığını ve böylece korkan kimseleri tedavi ettiğini aktarmaktadır.[479] Yıldırım, Tunceli'de çocuk isteyen ya da düşük yapan kadınların ocakları ziyaret edip orada bir gece kaldıklarını ve ocaktan aldıkları bir miktar toprağı yastıklarının altına koyduklarını aktarmaktadır.[480]

Hz. Fatıma'nın, Hz. Peygamber'in yarasının kanaması durmayınca hasırı yakıp küllerini yaralı bölgeye koyduğu ve böylece kanamanın durduğu bildirilmektedir. Anadolu'da görülen bu sağaltma işlemlerinde genellikle "El benim elim değil Fatıma Ana'nın eli" sözü söylenmektedir.[481] El sembolü eski dönemlerde yaşamış toplumlarda kullanıldığı gibi Anadolu'da da bu olgu hâlâ geçerliliğini korumaktadır. El sembolüyle birlikte gösterilen beş sayısının her türlü kötü nazar ve düşünceden koruyacağına ve şans getireceğine inanılmıştır.[482]

Halk hekimliği kapsamında Zöhre Ana'nın tedavi ettiği birçok hastalığın olduğuna inanılmaktadır. Bunlardan bazıları; kekemelerin tedavisi, düşüğün engellenmesi, kanser hastalığının tedavisi, Zöhre Ana'nın elinden elma yiyenlerin çocuklarının olması gibi çeşitli dua ve ritüellerle sağaltma uygulaması karşımıza çıkmaktadır.[483]

---

[477] Töret ve Özdemir, ss. 684-687.
[478] Yasemin Atay, ''Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Hamzalı Köyü Babuç Türbesi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme'', **Edeb Erkan Dergisi**, Sayı: 3, 2023, s. 178.
[479] Aslı Büyükokutan ve Büşra Özdemir, ''Eskişehir Yöresindeki Korku/Luk Ocakları ve Sağaltma Yöntemleri'', **Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi**, 2023, s. 290.
[480] Erdal Yıldırım, ''Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma'', **Ekev Akademi Dergisi**, sayı:42, 2010, s. 20.
[481] Ell Hacc Hüseyin Vedad, **Hz. Fatime**, İstanbul, s. 31.
[482] Özlem Alp, **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009, s. 35.
[483] Velimert Koçer, ''Alevi Kadın İnanç Önderliği Bağlamında Yaşayan Pir Zöhre Ana ve Kültürel İşlevi'', **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 2, s. 165.

Halk hekimliği uygulamasında kadın aktif olduğu için öğretideki yerini anlamlandırma açısından büyük önem arz etmektedir. Kadın etrafında daha çok şekillendiğini anladığımız bu uygulamada kadın kültürün taşıyıcısı konumundadır.

Günümüzde bu uygulamalar azalarak devam etse de hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bununla ilgili olarak disiplinler arası bir çalışma yapılarak konunun teolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirilmesi bilim adına faydalı olacaktır.

3.2. MİRAS

Tarih boyunca tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da kadının miras üzerinde söz hakkına sahip olması ile ilgili tartışmalar daima yürütülmüştür. Bu konu, dinler tarihinde de aynı şekilde tartışmalara neden olmuştur.

Kur'an-ı Kerim, anne-baba ve çocuk hakları ile eşlerin birbirleri üzerindeki haklarına işaret etmekte ve bunlara titizlikle riayet edilmesini istemektedir. Bu doğrultuda anne babaya iyilik yapmayı ve verdiklerine dikkat etmeyi tavsiye eder. Çocukların yaşam hakkının toplumdaki cinsiyet rollerine dair beklentileri veya nafaka korkusu gibi maddi nedenlerle ihlal edilmemesi gerektiğini ve eşlerin birbirleri üzerinde hakları olduğunu belirtmektedir. Haklara saygı doğrultusunda kadınların evlilikten doğan mali haklarına (mehir gibi), miras hakkına, tüm mirasçılar arasında adalete saygı gösterilmesine, akrabalık ilişkilerinin korunmasına ve akrabanın haklarının korunmasının gerekliliği gibi birçok ilke ortaya konmuştur.[484]

Alevilikte de bu durumun sıklıkla tartışıldığı ve sonuç olarak kadınlara haklarının verilmesi konusunda birçok görüşün ortaya atıldığı söylenebilir.

Alevilikte mirasta eşitlik vardır. Hatta kadın eşitlenen paylardan istediğini alma ayrıcalığına sahiptir. Ayrıca nişan ve evlilik sırasında hediye olarak verilen tüm eşyalar kadına aittir ve hiçbir şekilde geri alınamaz. Alevi sosyal yaşamında kadın, erkekten farklı bir şey olarak algılanmaz. Cem ritüeli birlikte yapılır. Alevi kadınların başlarını örtme zorunluluğu yoktur. Haremlik selamlık olgusu yoktur. Miras eşit olarak

[484] Banu Gürer, Din Eğitiminde Bir Değer Olarak "Kul Hakkı" Kavramı: İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme, Marmara **Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 44, 2013, ss. 214-215.

paylaşılır.[485] Buna karşın Nimet Okan yaptığı çalışmada Anşabacılarla ilgili olarak miras konusuna yer vermiştir. Okan'a göre, Anşabacılar'da ataerkil ilişkilere göre miras babadan oğula geçer ve evli bir kadının miras üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Eskiden erkek kardeşi olmayan kız çocuklarının mirası, aile "sönmüş ocak" olarak kabul edildiği için, amcaya kalırken günümüzde kızlar arasında paylaştırılabilmektedir. Kadınların miras hakları, yasalara göre kız ve erkek çocuklar arasında eşit paylaşıma değil, kadınların rızasına dayanmaktadır. Kadının rızası, bir altın bilezikle ya da kendisine düşen mirasın değerinden çok daha az bir meblağın verilmesi olarak görülmektedir. Köyden kente göç nedeniyle yaşam koşullarının ağırlaşması, kadınların rıza göstermek yerine mirasın eşit paylaşılmasını talep etmelerine yol açmaktadır. Ancak kadınların miras hakları hâlâ erkek kardeşleriyle eşit olmadığını ifade etmektedir. Kızın babasının vefat etmesinin ardından bazı erkek kardeşlerin mirası eşit şekilde paylaşmak istemediğini belirtmektedir. "Kocası ona bakamaz mı?" Bu ve benzeri soruların kadının kocasının aşağılanmasına işaret ettiğini ifade etmektedir. Kadının miras hakkını kullanması, kadın için değil kocası için toplum içinde prestij kaybı anlamına geleceğinden kadına düşen miras, kadınlar istese bile erkekler tarafından kabul edilmediğini ileri sürmektedir: "Kadının malını mı yiyeceğiz?" diyerek bir kocanın karısından dolayı mirası reddetmesi ve miras hakkına kadının değil kocanın karar vermesi birçok kadını incittiğini belirtmektedir.[486] Bununla ilgili olarak Menemencioğlu, öğretide kadın ve erkeğin eşit şekilde miras hakkına sahip olduklarını bildirmektedir.[487] Okan'ın bahsettiği miras paylaşımı ile verdiği bilgilerin geneli kapsayan bir durum olmadığı anlaşılmaktadır.

Alevi-Bektaşi inancına mensup olan topluluklar arasında miras paylaşımı noktasında çeşitli farklılıkların olduğu, bağlayıcı katı bir uygulama birliğinin olmadığı gözlemlenmiştir.

[485] Demir ve Şanlı, Cem Dergisi'ne Göre Alevilik' te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler, ss. 40-41.
[486] Okan, **Alevilik**, s. 218.
[487] Belkıs Menemencioğlu, Bektaşi Alevi Kültüründe Kadın, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı: 60, 2011, s. 134.

3.3. EĞİTİM VE SOSYAL STATÜ

Hilafetin kaldırıldığı 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Osmanlıda dinî kurallarla şekillenen eğitim sistemi yerini laik ve millî eğitim sistemine bırakmıştır. Eğitim kurumları tek merkezden, Millî Eğitim Bakanlığından yönetilmiştir. Bu yasa ile sadece dinin eğitim üzerindeki belirleyici etkisi ortadan kalkmamış; kadınların kamusal yaşama katılımı, kadın ve erkeklere eşit koşullarda eğitim olanaklarının sağlanması amaç hâline gelmiştir. Alevilikte eğitim ve özellikle kadının eğitimi önemli görülen konulardan biri olduğu için söz konusu bu kanun Alevilikte kadının eğitim görmesini kolaylaştırmıştır. Alevi-Bektaşi öğretisinde geçmişten gelen bir motto olarak erkek-kadın ayrımı yapılmaz ve çocukluktan itibaren her birey eşit eğitim alma hakkına sahiptir. Zaten Alevilik öğretisinde cinsiyet yerine "can" kavramının ön plana çıkması da bu sebeptendir.

Bununla birlikte Alevilik tarihi incelendiğinde öğretiye mensup kimselerin kadının eğitimi konusunda çok hassas oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim ahilik sistemi ile birlikte oluşum sürecine giren Bacıyan-ı Rum, Anadolu'da bulunan kadınların gelişimi adına çok önemli bir işleve sahip olduğu bilinmektedir. Kadınlara yönelik olarak oluşturulan bu tür kurumlar, kadını geliştiren dönüştüren ve sosyal hizmetlerden yararlanabilmesini sağlayan, Alevi-Bektaşi tarihi açısından öğretideki kadının statüsünün daha iyi anlaşılmasını sağlayan önemli oluşumların başında gelmektedir. Kadınlar dergâhlarda sanatçı, şair ve ressam gibi çeşitli meslek gruplarının içinde yetiştirilirken ayrıca Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra Kadıncık Ana'nın görevi devraldığı da görülmektedir. Aslında toplumdaki cinsiyet eşitliği söylemi ile pratiğinin o dönemde örtüştüğü görülmektedir.[488]

Alevilik inancı, ibadet şekli, tarihî gelişimi, felsefesi, sosyal ve ahlaki ilkeleri, iletişim ve kültürü ile ilgili görevleri yürütmek; din, inanç ve amel eğitimi yoluyla toplumun aydınlanmasını amaçlamaktadır. Alevilikte kadın öğretide olduğu kadar dinî pratikte de erkeklerle eşittir. Alevi-Bektaşi öğretisinde insanlara cinsiyetlerinden dolayı ayrımı yapılmaz. Alevi düşünce sisteminde, kadının örtünmesi zorunluluk olarak görülmez. Alevi öğretisinde çok eşlilik yasaktır. Aleviler, kan davasını hor

[488] Ceren Ataş, **Anadolu'dan Londra'ya Göç: Alevi Kadınların Alevilik Pratikleri ve Eşitlik Söylemleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018, s. 48.

görürler ve kız çocuklarının okumasını teşvik ederler.[489] Şehirleşme ile kız çocuklarının eğitime katılım oranları da yükselmiştir. Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kadınlar şehirleşme ile yeni modern hayata katılım sağlamışlardır.[490] 1950'den sonra daha iyi eğitim, daha konforlu yaşam arzusuyla şehirlere yapılan göçler başlamıştır. Bu durumun özellikle kız çocuklarının eğitim hayatlarına pozitif yansımaları olmuştur. Şehirleşme ile çekirdek aile kurumuna dönüşüm yaşanmıştır. Bu durum, beraberinde alınacak kararlara özellikle kadınların ve çocukların da katılmasını sağlamıştır.[491] Tüm bunların eğitim, kültür ve gelenek gibi yaşama dair birçok hususa da pozitif katkıları olmuştur.

Saha çalışmalarında kadınlar kendilerinin de söz hakkına sahip olduklarını, çalışma konusunda kısıtlama ile karşılaşmadıklarını, haklar hususunda da erkeklerle aynı haklara sahip olduklarını ifade etmişlerdir.[492] Hacı Bektaş Veli kız çocuklarının okutulması gerektiğini salık vermekte ve kızların, geleceğin anneleri olmaları hasebiyle onların eğitiminin önemli olduğu vurgusunu yapmaktadır.[493] Hacı Bektaş Veli'nin kadınların eğitimi ile ilgili öğüdü aşağıdaki dizelerde görülmektedir:

"Hatırda iyi tutun,
Tembelliği, unutun!
Asla ihmal etmeyin
Kadınları okutun." [494]

Hacı Bektaş Veli

Alevi kültür merkezleri, inanç temelli hizmetlerin yanı sıra birçok eğitim ve kültür faaliyeti sunar; bu nedenle kadınların güçlendirilmesi için potansiyel vardır. Güçlendirme, sosyal ve kültürel olarak dezavantajlı grupların radikal sosyal dönüşümü olarak kavramsallaştırılır ve güç kavramıyla bağlantılıdır. Güç başlangıçta zorlama ve zorlanma terimleriyle anlaşılsa da bugün sırasıyla karar verme, sosyal ve politik seferberlik ve kişisel gelişim ile ilgili olan gücün farklı yönleri, sırasıyla "güç,

[489] Akdemir, The Construction of Gender Identity in Alevi Organisations: Discourses, Practices, ss. 10-12.
[490] Melahat Demirbilek, "Alevi Kültüründe Çocuk", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2007, ss. 70-71.
[491] Demirbilek, s. 66.
[492] Köse, s. 65.
[493] Hasan Arif, **Hacı Bektaşı Veli'nin 14 Mesajı**, Tutku Yayınevi, Ankara,2012, ss. 144-145.
[494] Feyzi Halıcı, **Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den Özdeyişler**, TBMM Ofset Tesisleri, Ankara, 1995, s. 59.

birlikte güç ve iç güç" şeklinde detaylandırılmıştır. Güçlendirme, kişiler arası ilişkileri gerektirir ve kolektif bir süreçtir; böylece sadece kurumsal gücü değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm amacıyla kişiler arası ilişkilerde uygulanan gücü de içerir. Alevi kültür merkezleri, kadınların resmî temsiline resmî sınırlamalar getirmemektedir. Neredeyse eşit sayıda erkek (4) ve kadın (3) bulunan bir cemevi kurulundaki bu durum, aynı zamanda yönetim kurullarında da geçerlidir. Bazı araştırma katılımcıları, Alevilikte kadın ve erkeğin eşit konumda olduğunu ve öğretide herkesin fikrini söylemesine izin verildiği için sayıların önemsiz olduğunu savunmaktadır.[495]

İzmir Yamanlar Cemevindeki dernekte idari bölüm sekreterinin ve yönetim kurulu sekreterinin kadın olduğu ve cemevine dair birçok faaliyet ve organizasyonda aktif bir şekilde kadınların da çalıştığı ifade edilmiştir. Dernek yönetiminde aktif olarak çalışmalarının en büyük nedeninin üniversite eğitimi almış olmalarından kaynaklandığı belirtilmiştir.[496] Yine İzmir Limontepe' deki cemevinde kadın kollarının ve oraya gelen kadın katılımcıların erkeklere nazaran çok daha aktif oldukları, birçok etkinlik yaptıkları yapılan görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir.[497] Cemevlerinde eğer bir kadın kendini hem bilgi hem eğitim anlamında yetiştirdiyse kendisine birçok görev ve hizmetin verilebileceği, kadın erkek ayrımının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Cem evine kadın katılımı ile ilgili olarak Kelime Ata okuyucuya şunları aktarmaktadır; Cemevine daha çok sosyalleşmek ve kendini geliştirmek maksadıyla giden kadınlar olduğu gibi, çalışma hayatı içinde yer almayan, daha küçük yaşlarda iken yaşadığı olumsuz şartlardan ötürü eğitimini devam ettirmeye fırsat bulamamış kadınlar da gitmekte ancak idari görevlerde bulunmaktan çekinmektedirler. Bu tür görevlerde yer almak, kadınlarda özgüven oluşturmak açısından esas olarak iç güçle ilgilidir: Cinsiyete dayalı iş bölümü, güç ilişkilerinin merkezî bir parçasıdır. Belirtildiği gibi, birçok kadın düzenli olarak cem evlerine gelmekte ve çeşitli görevler için gönüllü olmakta, başkalarını getirmekte ve sosyal amaçlar için bağışları artırmaktadır. Ancak esas olarak temizlik işlerini üstlenirler. Kadının güçlendirilmesi resmî temsilden daha fazlası olduğu ve toplumsal seferberliği ve

[495] Markus Dressler, "Religio-secular metamorphoses: The re-making of Turkish Alevism", **Journal of the American Academy of Religion**, Cilt*:* 76, Sayı: 2, 2008, ss. 297-299.
[496] Akdeniz, s. 151.
[497] Gülcan Kaygusuz, **İzmir'de Neoliberal Kentleşmenin Sosyo Mekânsal Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir, 2022, s. 143.

kendini geliştirmeyi gerektirdiği için cem evlerindeki bu tür faaliyetler de düşünülmelidir.[498] Cem evindeki kadın ile ilgili olarak Kelime Ata, kadının daha fazla rol sahibi olabilmesi adına onun güçlendirilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir.

Konu cemevi bağlamında değerlendirildiğinde buranın sadece bir ibadethane olmadığı, aynı zamanda kadın ve erkeklerin eğitim alabildiği bir yer olduğu unutulmamalıdır. Cemevlerinde Alevi dersleri, sohbetler, öğretiye mensup kimseler için dini anlamda özel gün ve gecelerde yapılacak ritüelleri, cenaze günü yapılması icap eden ritüelleri ve yapılan ritüelin ruhuna uygun olan yemeklerin pişirilmesi, sözlü kültüre dair yetiştirilmek üzere istekli kimselere kursların verilmesi, dil kursları, eğitici kurslar (sayısal, sözel dersler vb.) ve öğretici kurslar gibi birçok kurs bulunmaktadır. Bu kurslarda çocuklardan yaşlılara kadar herkes cemevlerine davet edilir. Dil bilmeyenler için dil dersleri, okulda kendini yetersiz hissedenler için matematik dersleri ve dinî bağlamda semah ve bağlama dersleri boşlukları doldurmaktadır.[499]

Yukarıdaki açıklamalar ışığında konu değerlendirildiğinde Alevi-Bektaşi öğretisinde eğitim konusunun çok hassas olduğu ve eğitimin kadın erkek demeden toplumun her kademesine ulaşma noktasında ciddi gayretlerin sarf edildiği söylenebilir. Öğretide özellikle kırsaldan kente göç ile kız çocuklarının eğitimine ve kendilerini her alanda geliştirmelerine daha çok önem verildiği anlaşılmaktadır. Şehirleşme ve özellikle sanayinin gelişimiyle kadının statüsünde tüm dünyada ciddi değişikliklerin meydana geldiği ifade edilebilir.

Modern anlamda, kadınların iş gücüne katılımı Sanayi Devrimi'nden sonra kırsal işlerden sanayi ve kamu işlerine geçiş bağlamında ortaya çıkmıştır. Geleneksel işlerin aksine sanayileşme, geniş bir çalışma alanı ve yüksek bir emek talebi yaratmıştır. Bu bağlamda geleneksel sanayileşme öncesinde kadınlar, sadece evde belirli işleri yapan kişilerken sanayileşme sonrasında erkeklerle birlikte modern iş gücüne katılmışlardır. Teknoloji kullanımının artması ve buna bağlı olarak ilişkilerinin farklılaşmasıyla birlikte çalışanların becerilerine yönelik talepler de artmıştır ve bu bağlamda kadınlar da becerilerini geliştirme ve öğrendiklerini etkin bir şekilde kullanma konusunda yaşanan değişimlerden etkilenmek zorunda kalmışlardır.[500]

---

[498] Kelime Ata, Hakikatin Darına Durmak**, Alevi Örgütlerinde Kadın:''Can'' Olamamak** Makalesi, Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, ss. 186-187.
[499] Ataş, s. 32.
[500] Mimar Türkkahraman ve Kâmil Şahin, "Kadın ve Kariyer", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, ss. 75-76.

Tarımsal-toplumsal düzende hâkim olan üretim ve yaşam biçimi kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri somutlaştırırken çalışma hayatı, aile yaşamındaki eşitsizlikler kadar gündeme gelmemiştir. Sanayileşme ile dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşayan kadınların hem tarlada hem de evde çalışmasına yönelik tepkiler dile getirilmiş; kadınların evde ve işte çok fazla sorumluluk almaları, ezilmeleri ve fiziksel yüklerinin çok ağır olması eleştirilmiştir. Ancak sanayileşmeyle birlikte tarımsal-toplumsal düzenin değişmesi ve kadının ev içi emeğinin ücretli emeğe dönüşmesi, kadının iş gücü içindeki konumunun farklı açılardan tartışılmasına yol açmıştır.[501] Tüm dünyada yaşayan kadınların etkilendiği bu sosyolojik ve ekonomik süreçten doğal olarak Alevi-Bektaşi öğretisine mensup kadınlar da etkilenmişlerdir.

16. ve 20. yüzyıllar arasında kentlerden ve devlet otoritesinden uzak bir kırsal yaşam içinde şekillenen geleneksel Alevilik, kentsel yaşamın ihtiyaçlarına cevap verecek araçlarda sıkıntı yaşamıştır. Dahası, kırsal-toplumsal düzen, yerini alması ve devam etmesi için merkezî öneme sahip bazı kurum ve ritüelleri kentsel yaşamda işlevsiz kalmıştır. Tüm bu dinamikler, Aleviliği dönüşüme uğratmaktadır. 1980'lerde açıkça görünür hâle gelen bu dönüşüm süreci, günümüzde de hızlanarak devam etmektedir. Sürecin sonunda modern Alevilik ve geleneksel Alevilik tabirleri karşımıza çıkmaktadır. Bugün Alevilikten bahsederken bu farklılığın bilincinde olmak önemlidir. Aleviliğin genel bir kategori olarak incelenmesi zaman zaman yanıltıcı olmaktadır. Örneğin "Alevilerin inançları nelerdir?" sorusunun cevabını geleneksel Alevilik ve modern Alevilik için ayrı ayrı aramak gerekir. Elbette ikisi arasında ortak paydalar ve süreklilik vardır. Ancak ayrım öyle bir noktaya gelmiştir ki her ikisini de aynı çerçevede analiz etmenin sağlıklı bilgilere ulaşmada sıkıntılara sebebiyet verebileceği düşünülmektedir.[502] Bu yüzden öğretiyle ilgili yapılan araştırmalarda bu hususun dikkate alınması doğru yargılara ve yorumlara ulaşma adına önemli bir ayrıntı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Yaşadığı zaman ve coğrafyanın oluşumlarından etkilenmektedir.

Kentleşme ile toplumun her kademesi bu durumdan etkilenmiştir. Bu olgu, başta giyim olmak üzere çalışma ve eğitim hayatını etkilemiştir. Anadolu kültüründe

---

[501] Sayım Yorgun, "Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Gücü Olmaya Doğru Kadınlar 21. Yüzyıl ve Pembeleşen Çalışma Hayatı", **Sosyoekonomi**, Cilt: 11, Sayı: 11, 2010, ss. 168-170.

[502] Rıza Yıldırım, "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt: 62, 2012, (Ana Eksenler), ss. 138-139.

giyim önemli bir yer tutmakta ve büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Çok geniş bir yelpazeye sahip olan Anadolu giyim kültüründe Alevi Bektaşiler de aynı konumdadır. Köy yaşamında her yörenin kendine özgü giyim kuşam kültürü vardır. Köy yaşamında öğretiye mensup olan kadınlar başörtüsünü zorunluluktan değil gelenekten dolayı takmışlardır. Şehirleşme ile elbette ki giyim kuşam noktasında da değişimler yaşanmıştır. Özellikle Alevi-Bektaşi kültüründe kırmızı ve siyahın önemli bir yeri vardır ve bu durum kıyafetlerde de görülmektedir.[503]

Alevi-Bektaşi geleneğine mensup olan kadın giyiminde kırmızı rengi ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Hubyar Ocağına bağlı olan Sıraçlarda ise beyaz renkli kıyafetler daha çok tercih edilmektedir.[504]

Aslında kentleşmeyle birlikte her dinî toplulukta olduğu gibi Alevi-Bektaşiler arasında da büyük bir değişim yaşanmıştır. Şehirleşmenin etkisiyle Cumhuriyet sonrası dönemde Alevi-Bektaşi toplulukları arasında giyim kuşamda da dönüşüm kaçınılmaz olmuştur.[505]

Melahat Demirbilek'in yapmış olduğu görüşmelerde kadın görüşmeciler köyden kente göçten önce sosyolojik anlamda cinsiyet ayrımının yaşandığını belirtirken erkek görüşmeciler ise bu ayrımın yaşanmadığına dair bilgi vermişlerdir. Bu durumu belki de cinsiyetler arası bakış açısı farkından dolayı ya da kendileri bu durumun pozitif tarafında oldukları için bu şekilde değerlendirmişlerdir. Görüşmeciler tarafından günümüzde ise böyle bir ayrımın olmadığı belirtilmiştir.[506] Her ne kadar Alevi-Bektaşi öğretisine dair kaynaklarda kadın erkek eşitliği var olsa da toplumsal bir varlık olan insan; yaşanan zaman diliminden, yaşanan yerin kültüründen ve aldığı eğitimden dolayı değişir ve dönüşür. Köyden kente göç ile bu eşitliğin daha fazla sağlanmasıyla, eğitimle kendini gerçekleştiren kadınların artık daha fazla söz sahibi olmalarının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Şehir, Alevi geleneği inancına mensup kadınlara da yaşam biçimlerini değiştirme fırsatı sunmaya başlamıştır. Kentleşme öncesi kadınların sosyalleşmeleri ve ekonomik özgürlükleri daha kısıtlıyken kentleşme ile çeşitli iş kollarında çalışma

---

[503] Ozan Demirci, "Alevi Bektaşi İnancının Şehirleşmeyle Değişimi", **Turkish Studies-Social Sciences**, 2019, Cilt: 14, Sayı: 4, s. 1430.
[504] Peter Andrews, Hubyar, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt: 37, Sayı: 3, 2010, s. 295.
[505] Demirci, ss. 1421-1433.
[506] Demirbilek, ss. 70-71.

fırsatı buldukları anlaşılmaktadır. Kazandıkları para özgüvenlerini artırmakta ve şehirde yaşamak, köyde hayal bile edemeyecekleri bir hayatla temas etmelerini sağlamaktadır. Şehrin en önemli cazibesi, çocukları ve hatta Alevi kadınların kendileri için eğitim olanaklarına erişilebilirlik sağlamasıdır. Zira küçük yaşlarda eğitim-öğretimden mahrum edilmiş olan okuma yazma bilmeyen kadınlar, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde olan çeşitli eğitim kurumlarının açmış kurslara giderek okuma yazma öğrenmiş ve erkek egemen toplumda kendi rolünü üstlenmeye başlamıştır.[507] Böylece daha bilinçli ve özgüvenli bireyler olmalarına katkı sağlamıştır. Hiç şüphesiz eğitimin her bireyin hayatına birçok katkısı mevcuttur.

Şehirleşmenin getirdiği modern Alevi-Bektaşi öğretisi ile kadınlar, dernek ve vakıflarda daha fazla yer almışlardır. Kadınların, Alevi-Bektaşi kültür merkezlerinde kimi zaman yönetici, kimi zaman kurucu, kimi zaman da kurul üyeliği yaptıkları görülmektedir.[508] Şehirleşme sayesinde kadınların cem evlerine katkıları daha bilinir ve görünür bir konuma yükselmiştir. Cem evlerinde yaptıkları hizmetlerin kadınlara istihdam anlamında da katkıları olmuştur. Köy yaşamında sanki ikincil bir konumdayken şehirleşme ile cem evine katkıları, onların erkeklerin yanında birincil konumda olduğunu gözle görünür hâle getirmiştir.[509] Kadını birincil ya da ikincil konuma getiren hususun, belki de kadının içinde var olan gücü harekete geçirip kendini yetiştirmesiyle de alakalı olabileceği düşünülmektedir.

Şehirleşmenin ve bu durumun beraberinde getirdiği eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte kadınların Alevi-Bektaşi öğretisine ait birçok alanda yer aldıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla öğretide kadınların daha fazla yer almaları için hiçbir engel yoktur. Bunun için kadınların eğitim açısından kendilerini daha fazla geliştirmelerinin ve özgüven sahibi olmalarının gerekliliğinden söz edilebilir.

[507] Okan, **Alevilikte Kadın,** s. 246.
[508] Koçer, **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık"**, s. 77.
[509] Çatlı Özen, ss. 117-118.

3.4. GÜNDELİK YAŞAM VE TOPLUMDA CİNSİYET ALGISI

Dünyanın her yerinde kadınlar, aile ve çocuklar için en büyük sorumluluğu almaktadır. Çağımızda özellikle iş gücü piyasasında toplumdaki cinsiyet rollerinin eşitliğine yönelik kayda değer değişimlerin olduğu söylenebilir.[510]

Menemencioğlu, Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının Allah'ın Cemal ismini, erkeğin ise Allah'ın Celal ismini temsil ettiği yorumunu yapmaktadır. Sağ taraf Celal'in, sol taraf ise Cemal'in simgesi olduğunu belirtmektedir. Kadın, güzelliği; erkek ise koruyuculuğu temsil eder. Yani kadın ve erkeğin Cemal ve Celal isminin tecellilerini üstlerinde taşıdıkları yorumunu yapmaktadır.[511]

Alevilik bağlamında konu incelendiğinde toplumdaki cinsiyet rolleri eşitliğine ilişkin en görünür söylem, cemde kadın ve erkek arasında bir fark olmadığı ve herkesin "can" olduğudur. İbadet mekânına tüm benlik belirtilerinden sıyrılarak Hak ile bir olmak için gelindiği, dolayısıyla kadınlık ya da erkeklik özelliklerinin söz konusu olmadığı ifade edilir. Alevilikte ibadet sırasında kadın ve erkek aynı mekânı paylaşır. Dolayısıyla mekânın toplumdaki cinsiyet algısı açısından konumlandırılış biçimi, toplumda cinsiyet eşitliği söylemini desteklemektedir.[512]

Alevi-Bektaşi öğretisi toplumdaki cinsiyet eşitliği bağlamında incelendiğinde gerek ibadet esnasında gerek sosyal yaşamda kadının merkezde olduğu anlaşılmaktadır. Cem ritüeli esnasında aktif görevlerinin olması, ihtiyaç duyulması halinde posta oturması, eğitim hakkının sağlanması, kültür merkezlerinde kadın kollarının bulunması ve buralarda yaptıkları aktif faaliyetler kadına verilen yüksek değeri göstermektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde bazı durumlarda kadının saygınlığı erkekten daha çoktur. Kadın eşini seçme konusunda özgürdür. Bu noktada eleştirilme ya da hor görülme kesinlikle söz konusu değildir.[513] Fakat özellikle kırsal kesimde ve yaşlı kadınlarla yapılan görüşmelerde evliliğe karar vermede asıl söz sahibinin aile

---

[510] Jens Agerström ve diğerleri, "Theeffect of Social Gender Norms on Parental Leave up Take Intentions: Evidence from Two Survey Experiments on Prospective Fathers and Mothers", **Applied Economics**, Sayı: 55, 2023, s. 1.
[511] Menemencioğlu, ss. 136-137.
[512] Emine Yüksel, **Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ensitütüsü, 2016, ss. 11-13.
[513] Seyman, s. 32.

büyükleri olduğu anlaşılmaktadır.[514] Esasen bu durumun en büyük sebebinin ataerkil bir toplumda ve kırsal alanda yaşıyor olmanın getirdiği bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalarda, öğretide kadının evliliğini sınırlayan ya da engelleyen bir bilgi ile karşılaşılmamıştır.

Alevi-Bektaşilerde aralarındaki bir anlaşmazlığın veya tartışmanın barışla çözülmesinde kadının yadsınamaz katkısı vardır. Erkekler arasında bir kavga olduğunda kavgayı sonlandıramayan kadın son çare olarak başörtüsünü ya da bir mendili "ketenim önünüze" diyerek kavga edenlerin üzerine attığında kavga sona erdirilmektedir. Kadın "Ketenim önünüze" derken de "başım için bu kavgadan vazgeçin" anlamını kastetmektedir.[515]

Kadının konumu Alevi öğretisi bağlamında ele alındığında özellikle dinî açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Bir toplumun kadına bakışı, o toplumun uygarlığı hakkında bilgi verir. Hem dünyada hem de Türkiye'de kadınlara tanınan haklar gelişmişliğin bir ölçüsü olarak görülmektedir. Aleviler için insan, Tanrı'nın yüce, mükemmel ve eksiksiz yaratıcı gücünün bir sembolüdür. Alevi toplumunda "erkek ve kadın" yerine "insan" terimi kullanılır. "Can" terimi tercih edilir. "Can", "canlar", "erenler" terimi sadece erkekler ya da sadece kadınlar için değil her iki cinsiyet için de kullanılan genel bir terimdir. Ailede, toplumda ve dinî yaşamda kadın ve erkek arasında hiçbir fark yoktur ve kadın Tanrı'nın ışığı olarak görülür. Kadınlar ve erkekler toplumun her alanında tanınırlar. Cinsiyet eşitliği alanında da eşittirler. Örneğin, ebeveynler evde kız ve erkek çocuklar arasında ayrım yapmaz. Evlilikte kadın ve erkek aynı haklara sahiptir. Alevilikte insan ilgi odağıdır. Kişinin cinsiyeti önemli değildir.[516]

Öğretide kadınlar, sosyal hayatın her alanında aktif olabilmektedir. Dolayısıyla kadınların çalışmasına ve iş yapmasına karşı daha hoşgörülü bir tutum olduğu söylenebilir.[517] Ünlüsoy Şah Kulu Vakfı'nın dede yetiştirmek amacıyla 2004 yılında "Alevi Eğitim Kursu" nu açtığını burada da ağırlıklı olarak kadınların yetiştirildiğini

[514] Yüksel, ss. 75-77.
[515] Kamile Ünlüsoy, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi", **E-Malakat-Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2009, ss. 60-62.
[516] Hatice Yalçın, "Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt: 79, 2016, ss. 82-86.
[517] Demirbilek, s. 72.

bilgisini aktarmaktadır.[518] Buradan hareketle kadınların öğretiye dair çeşitli eğitimlerden geçirilerek yetiştirilmesi amaçlanmakta ve eğer kadın isterse farklı görevlerde de yer alabilmesinin önü açılmaktadır. Öğretiye dair daha fazla alanda görev almak isteyen kadınlar için bu durumun olumlu bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde var olan kadın erkek eşitliğinin şehirleşme ile daha fazla görünür olduğu söylenebilir. Bunda da en büyük etken şehirleşme ve eğitimle kadınların her alanda söz sahibi olabilme yetkinliklerinin belirgin olmaya başlamasıdır.

3.5. AKTÜEL TARTIŞMALAR

Alevilikle ilgili ulusal yayınlarda Alevilikte kadın konusu sıklıkla ele alınmıştır. Bu yayınlarda öğretide kadın-erkek eşitliğine, Alevi-Bektaşi inancının vazgeçilmez bir unsuru olarak daima yer verildiği görülmektedir. Öğretide kadın ve erkek yani toplumda kullanılmakta olan cinsiyet belirten kavramlar yerine sadece "can" kavramı kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşi öğretisinde yapılan ritüellerde kadın ve erkeğin ayrımcılığa maruz kalmadan bir arada bulunmaktadırlar. Dede, cem başkanıdır ancak eşi de dede kadar saygıdeğer bir konumdadır. Hatta Alevilikte boşanma, ancak topluluk içinde topluluğun onayı ile gerçekleştiği için çok zordur. Karısını geçerli bir neden olmaksızın boşayan koca "düşkün" olarak yaftalanır ve bu durum bireyin toplum dışına itilerek yalnızlaştırılması anlamına gelir. Erkeğe bu yaptırım, kadını korumak amacıyla boşanmayı zorlaştırmak için düşünülmüştür. [519]

Alevi-Bektaşi inancına yönelik olarak söylenen milliyetçi düşüncesi baskın olan bazı kesimlerin söylediği önemli argümanı, eski Türkler arasında var olduğuna inanılan cinsler arası eşitliğin öğretiye mensup kimseler arasında da geçmişten günümüze hiç bozulmadan kaldığı düşüncesine dayanmaktadır. Eşitlik söylemi, Alevilikte kadının konumunu İslam öncesi Türk topluluklarında kadının konumuyla kesiştirerek Alevilik ve Türklük arasında bir bağ kurmakta; böylece Aleviliği "Türk İslam'ı" olarak gören milliyetçi yaklaşımlar, Alevi kültürünü Türk kültürüyle

[518]http://www.webhatti.com/wh-haber-bulteni/25796-kadinlar-cemtutamaz-polemigi.html, 16.01.2008'den aktaran Ünlüsoy ,2009, s.7 9.
[519] Okan, **Alevilikte Kadın**, s. 77.

özdeşleştirmektedir: Buna göre Alevi-Bektaşi öğretisi, İslam'ı Türk örf, adet, gelenek ve kültürünün çeşitli unsurlarıyla zenginleştirmiş ve süslemiştir ve Anadolu'da yaşamakta olan Türk insanının özellikleriyle örtüşmektedir. Alevi-Bektaşi öğretisine mensup kimseler kendilerine çok benzer bir inanç biçimi oluşturmuşlardır. Aleviler ibadet dili olarak çoğunlukla Türk dilini kullanmaktadır.[520]

Alevilikte toplumda cinsiyet eşitliği söylemi; Hz. Fatma, Kadıncık Ana, Anşa Bacı gibi tarihteki yaşantısıyla ve sahip olduğu konumuyla öne çıkan kadın önderlerin Alevi inancı içindeki konumları incelenerek analiz edilmektedir. Alevi-Bektaşi geleneğinde kadın figürünün köklü ve değerli olduğu iddia edilmektedir. Alevi kültüründe kadın ve erkek eşit olarak eğitilir. Bakış açısı onları hiçbir alanda erkeklerden ayırmaz.[521]

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadınlara "Hz. Fatıma'nın yaşayan temsilcileri" olarak bakılmaktadır.[522] Anadolu kültürünün kadını ilgilendiren her alanında Hz. Fatıma ile ilgili inanışlarla karşılaşılmaktadır. Hem sözlü gelenekte ve inanca dair ritüellerde hem de yazılı kaynaklarda Hz. Fatıma; Hz. Muhammed'in soyunu devam ettiren biricik kızı, en sevdiği evladı, Hz. Ali'nin hanımı, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in anneleri özelliklerini taşıyan, rol model kadın olarak yer almaktadır. Anadolu geleneğinde Hz. Fatıma uğur ve bereketin simgesidir.[523]

Menemencioğlu; Bedri Noyan ve Turgut Koca ile yaptığı bir söyleşide özetle şunu bize aktarmaktadır: Çeşitli görevlerde cins ayrımı var gibi gözükse de aslında böyle bir ayrım yoktur. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Yaşadığı toplumun kültür ve normlarından etkilenir. Yaşanan yer ve zamanda ataerkil bir toplumun öne çıkışı gibi bir gerçeklik varken kadını ön plana almanın çeşitli sıkıntıları olacaktır. Bunun önüne geçebilmek için her görev kadına verilememiştir. Toplum buna hazır olduğunda Alevi-Bektaşi öğretisine mensup olan kişiler için bunu engelleyecek bir düşünce ya da söylem mevcut değildir.[524]

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak Alevilikte kadın ve erkeğin geçmişten günümüze değin eşit olarak görüldüğü ve kimsenin kimseden üstün olmadığı

[520]Köse, s. 73.
[521] Okan, **Alevilikte Kadın**, s. 86.
[522] İbrahim Bahadır, "Alevi-Bektaşi İnancına Göre Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt: 32, 2004, s. 13.
[523] Mustafa Uzun, "Fatıma", **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**, Ankara, 1996, Cilt:12, ss. 223-224
[524] Menemencioğlu, s. 60.

söylenebilir. Bu durumun, kadının hem ibadet hem de çalışma hayatına pozitif olarak etki ettiği ifade edilebilir. Ayrıca öğretide kadının posta oturmasını ya da genel anlamda erkeklerin yaptığı diğer vazifeleri yapabilmelerini engelleyen ya da kısıtlayan bir söylemin olmadığı da anlaşılmaktadır.

Alevi kimlik inşası sürecinde toplumda cinsiyet eşitliği ve kadınların kamusal hayata dâhil edilmesi sıklıkla ön plana çıkan konulardır. Alevi kadınlar hem cemevlerinde hem de Türkiye genelinde hissedilen muhafazakârlaşma ve asimilasyona karşı mücadeleleri ile bilinmektedir. Zorluklara karşı mücadele etmektedirler. Bu muhafazakârlaşmanın en çok hissedildiği alan kadın ve kadın bedenine dair tartışmalar olduğu için meselenin toplumdaki cinsiyet algısı boyutu daha da önem kazanmaktadır. Alevi kadınlar, kendilerini iki kimliğin kesişiminde bulmakta hem dinî ve kültürel kimlikleri hem de toplumdaki cinsiyet rolleri nedeniyle dışlanmaktadır. Bir yandan Alevi öğretisinin yarattığı bakış açısı kadınların kamusal hayata dâhil olmasını kolaylaştırırken diğer yandan gündelik hayatta Alevilere yönelik ayrımcılık kadınların olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır.[525]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında ve ulus-devlet oluşumu sürecinde bir modernleşme projesi başlatıldığı ve Cumhuriyetin ilk yıllarında bunun daha belirgin olduğu bilinmektedir. Değiştirilmiş bir İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle ortaya çıkan kılık kıyafet kanunu, kadına oy verme hakkı tanınması ve kadınların ülkenin sosyal ve siyasi yaşamına katılmasının önünün açılması, bunlar arasında sayılabilir. Bunlar, Cumhuriyetin erken döneminde kadınların kamusal yaşama katılımını olumlu yönde etkileyen önemli politikalardır. Modernleşme sürecinin bir parçası olarak bu değişimler, ulusal kimliğin önemli bir bileşenini oluşturmaya başlamıştır. Kadın hakları konusunda Cumhuriyet, kadın-erkek eşitliğini toplumsal ve siyasal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul ederken Aleviler, bu eşitliğin yüzyıllar öncesine dayanan Aleviliğin temel ilkelerinden biri olduğunu ve kimliklerinin ayırt edici bir unsuru olduğunu vurgulamışlardır. Böylece Cumhuriyetin temelleri ve Alevilerin inançları açısından ortak bir payda oluşturmuş ve bu yönüyle Alevilerin Cumhuriyete olan bağlılıklarının güçlenmesinde önemli bir unsur olmuştur.[526]

---

[525] Akdemir, **Güçlenme Süreci**, s. 51.

[526] Nimet Okan, Alevi inanç ve uygulamasında (Alevilik) kadın ve erkeğin eşit olduğu söylemi üzerine düşünceler, **Etno-Dini Bir Kimlik Olarak Alevilik'te Routledge.** 2019 ss. 69-71.

Kadının siyasal yaşama katılması ile ilgili olarak Sabit Menteşe'nin Tunceli ili özelinde yapmış olduğu bir araştırma mevcuttur. Bu araştırmada Tunceli'deki kadınların Türkiye'deki diğer illere göre siyasal yaşama katılımlarını engelleyebilecek çeşitli etkenlerin söz konusu olmadığına dair bulgulara ulaşılmıştır. Bundaki en büyük etkenin ise ülkedeki diğer illerde görülen ataerkil aile yapısı olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte kadınların kendilerine iş, eğitim ve sosyal güvence anlamında katkıda bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. Böylece kadınlar özgür düşünerek ve özgürce hareket ederek siyasi yaşama katılma ve katkıda bulunma adına çok önemli bir adımı atmış olacaklardır.[527]

Alevi-Bektaşi öğretisi bir hoşgörü kültürü ve Yunus Emre'nin güzel deyişiyle yetmiş iki milleti eşit gören bir felsefedir. Alevi ve Bektaşi toplumunda kadının öne çıkan konumu Alevi ve Bektaşi öğretilerinin eseridir. Öğretide kadın dünyadır, doğurandır. Dolayısıyla Alevi inancında kadın ve erkek semahta olduğu gibi hayatın her alanında yan yana durur ve birlikte ritüellere katılırlar.[528]

Alevi öğretisinde kız çocuklarının erkek çocuklar gibi eşit eğitim haklarına sahip olması, Alevi kadınlarının siyasi ve sosyal yaşamda rol almasını sağlamıştır. Bu faktör, kadınların da siyasette aktif olarak rol almasına neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen genel bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde kadınların yine de çok fazla siyasi ve sosyal alanlarda, belli konumlarda yer almayı tercih etmedikleri ya da yer alamadıkları gerçeği mevcuttur.

Alevi-Bektaşi öğretisinde karşımıza sıkça çıkan "canların eşitliği" kavramıdır. Bu noktada kadınların kimliğini inşa etmesinde bunun araştırılması, anlamlandırılması kadınlar için büyük önem arz etmektedir. Bu konu ile ilgili eşitliğin olduğunu belirten birçok makale, kitap ve tez yazılmış olsa da günümüzde tam manasıyla kadın-erkek eşitliğinin sağlanamadığını düşünen yazı, makale ve söyleşiler de mevcuttur.

Açer'in aktarımıyla canların eşitliği, her ne kadar söz konusu olsa da bu söylemin yapılan bazı çalışmalarda pratik hayatta uygulanamadığı ifade edilmiştir. Açer, bununla ilgili olarak yapılan görüşmelerde kaynak kişilerin ifadelerine yer vermiştir. Bu görüşmelerden bazıları şu şekildedir: "…Cemevine iki evli olan gitmiyor bizim. Küskünler de giremiyor. Ceme katıldığında dede şunu demişti: 'Burada herkes

[527] Sabit, ss. 107-109.
[528] Seyman, s. 5.

kardeş, sevgili, arkadaş, karı-kocalık yok. Herkes can orada., ceme küskünler ve eşini boşamış erkekler alınmaz." Açer, katılımcıların ifadelerinden "eşini boşamış erkekler" ifadesinin düşkünlüğü anlatmada ataerkil bir dilin ön planda olduğunu, bu durumun kadınların eşlerini boşama hakları noktasında erkeklere nazaran daha az hak sahibi olduklarının bir işareti olduğu yorumunu yapmaktadır. Kadın-erkek eşitliği konusu ele alınırken kimi zaman Sünnilik ile kıyaslama yapılarak bu eşitlik söylemi güçlendirilmeye çalışılmaktadır. "Bizimkiler erkeği bir adım önde görmüyorlar. Alevi erkekleri daha az baskıcı, Sünni kadınlar daha çok baskı altında. Tabii ki Alevi erkeklerinde de vardır ama tabi çok fazla değil baskı. Daha özgür olabiliyorsun, o özgürlüğünü onlardan da alabiliyorsun daha sonra…"[529] Görüldüğü üzere kadına verilen değer öteki ile kıyaslanarak anlatılmaya çalışılmış fakat bu husus, istenilen ve olması gereken düzeyde eşitliğin olmadığı savının yeterince anlaşılamamasına sebebiyet verecektir.

Şehirleşme ile öğretideki eşitlik pratikteki eşitliğe daha çok yansımıştır. Kadının eğitimi, çalışma hayatında bulunması, evrensel değerlerin benimsenmesi gibi değişimlerle eşitlik olgusu daha fazla mümkün olabilecek ve hayata geçirilebilecektir.[530] Bunun örneğini Toronto'da görmek mümkündür. Kanada'ya göç eden kadınların kendilerini eğitim ve dil açısından geliştirmelerinin de etkisiyle Kanada Alevi Kültür Derneğinin başkanı ve sekreterinin kadın olduğu bilinmektedir.[531]

Yolcu, Alevi-Bektaşi öğretisine mensup kişiler ataerkil bir kod ile yetişmiş bir toplumda yaşadıkları için cinsiyetin belirleyici olduğu bir eşitliğin varlığının gözlemlendiğini belirtmiştir. Kadın-erkek eşitliğini ifade etme noktasında kullanılan "can" kavramı ana ve bacı kavramlarının silikleşmesine sebep olmaktadır. Kadının cem törenlerinde kesilen kurbanı ancak vekaletle kestirebilmesi, sadece bazı hususlara dikkat ederek mecburi durumlarda kurbanını kendisinin kesebilmesi eşitlik söylemine gölge düşüren hususlardandır.[532]

---

[529] Açer, ss. 46-47.
[530] Açer, ss. 48-49.
[531] Ayhan Erol, ''Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültürü Pratikleri'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, Sayı: 56, s.46.
[532] Mehmet Ali Yolcu, Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevi Ataerkilliği, **Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu**, 8-10 Kasım 2018/Çanakkale Bildiriler Kitabı, 2018, ss. 66-69.

Yolcu; erkek çocuklara ikrar cemi yapılırken kız çocuklara evlenirlerken yapılmasına dair eleştirilerini ifade etmiştir. Musahiplik konusu ile ilgili olarak yaptığı bir görüşmede görüşülen kaynak kişi şunları ifade etmiştir: "Bizde kadın erine bağlıdır. Kadının musahipliği olmaz. Bir kadının kocası ölmüşse ve kadın evlenmeyip ocağında oturmaya devam ederse ölen eşinin sağlığında yaptığı musahiplik düşmez. Fakat kadın daha önce yola girmemiş birisi ile evlenirse o zaman eski musahiplik biter ve evlenmiş olduğu eşinin musahip olacağı aile ile musahip olur. Erkeğin musahipliği ise bitmez". Yolcu; musahiplik kurumunda erkeğin konumunun öncelikli olduğunu ve cinsiyete göre bir pratiğin var olduğunu ileri sürmüştür. Cinsiyete dair bir egemenliğin, önceliğin olmasının kadın-erkek eşitliği söylemine gölge düşürdüğünü ifade etmiştir. Alevi-Bektaşi öğretisinde boşanma zorlaştırılmıştır. Boşanmanın zorlaştırılmasının kadına yönelik şiddeti arttırdığını ve kadının mağduriyetine sebep olabilme gibi sakıncaları içinde barındırdığını ileri sürmektedir.[533]

Gölpınarlı, boşama ile ilgili olarak kadını boşamanın haram olduğunu aktarmıştır. Boşanmış kadınla evlenen ya da karısını boşayan kimse zina günahı alır ve düşkün ilan edilir. Fakat eşinin çok kötü durumda olduğuna dair bilgi sahibi olursa dededen izin alır ve boşar. Bu durumda da sadece kadın düşkün ilan edilir.[534]

Alevi topluluklarına dair anlatımda devamlı öteki ile yani Sünnilik ile kıyaslanarak yapılan anlatımlar, eksiklerin tespit edilmesini engellemekte; bu da mağduriyetlere sebep olmakta, yenilenmeye ve gelişmeye ket vurmaktadır.[535] Bu durum, kadının gerçek anlamda Alevi-Bektaşi öğretisinde değerini, yerini bilmek açısından ve bizi doğru bilgiye ulaştırması adına bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu husus, eşitliğin işlevselliğini bulma açısından işi zorlaştırmaktadır. Tüm bunlardan dolayı mülakata ve birebir görüşmeye dayalı teknikler kullanılmalı. Bu görüşmeler, her eğitim seviyesinden kent ve kırsaldaki kimselerle birden fazla zamanda ve uzun süreli görüşmeler olarak planlanmalıdır.[536]

Gülfer Akkaya, *Sır İçinde Sır olan Alevi Kadınlar* adlı eserinde "Alevi toplumunda kadın-erkek eşitsizliğini savunmak meşru değildir, kolay da değildir." ifadelerine yer verir ama diğer taraftan da kadın-erkek eşitliğinin sorgusuz kabulü,

[533] Yolcu, ss. 66-69.
[534] Gölpınarlı, **"Kızıl-baş",** İslam Ansiklopedisi, cilt 6, MEB Yay., İstanbul, 1967, s. 791
[535] Yolcu, ss. 66-69.
[536] Yolcu, ss. 66-69.

kimi bakımlardan "eşitsizliğin üzerini örtmeye neden olmakta, erkekler açısından eşitsizliği sürdürmeye elverişli bir araç olarak kullanılmaktadır."[537]ifadesini aktarmaktadır. Yani Alevi-Bektaşi öğretisinde kadının konumu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, bu söylemin araştırılıp pratikteki ve inançtaki hâlinin karşılaştırılması kadınların hakkının korunması, onların da birçok noktada söz hakkı sahibi olmaları adına gerekli desteğin verilmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu araştırmaların, eşitsizlik olduğuna inanıldığı için değil bir anlamda özellikle ataerkil bir toplumda yaşayan kadınlara destek olmaktan ve bilimsel yöntemler kullanılarak söylem ile ilgili sağlıklı bilgilere ulaşmaktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Salman, yapılan birçok çalışmada Alevi kadınların erkeklerle olan eşitliği anlatılırken devamlı Sünni kadınlarla kıyaslanarak anlatıldığını ifade etmektedir. Bunun yerine Alevi-Bektaşi geleneğine mensup kadın ve erkeklerin değişen zaman ve mekân kavramları da dâhil edilerek birbiri ile karşılaştırılması hâlinde eşitlik söylemi araştırmalarında daha sağlıklı bulgulara erişilebileceğini ifade etmiştir.[538]

Salman, Almanya'nın Köln şehrinde Köln Cem Evinde Gülsüm Bozdoğan ve Duisburg Alevi Toplumu'ndan Fatma Yaşar ile yaptığı görüşmeleri ilgili makalesinde aktarmaktadır. Gülsüm Bozdoğan, kadın-erkek eşitliği söyleminin pratik hayata gerçek manada geçirilemediğini, bunu zaman zaman bir kadın olarak gözlemlediğini, cemevi yönetimine aday olmak istediğinde kendisine sadece bazı görevlerin verilebileceğinin ifade edilmesi üzerine hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir. Fatma Yaşar ise yöneticiliğe kadar yükselmiş çalışkan bir isimdir. Fakat kadının yaşamış olduğu sıkıntılardan bahisle şunları aktarmaktadır: "Bir kadın yönetici, erkek yöneticiye göre üç kat yoruluyor. Bir erkek rahatlıkla bir seminere, bir toplantıya uzağa gidebiliyor; kadının o kadar çok şansı yok. Çocuğunu evde düşünmek zorunda. Mutfağını muhakkak ki planlamak zorunda. Eşi ya eş kendisini öyle alıştırmıştır ya anne oğlunu öyle yetiştirmiştir; kadın her alanını planlayıp ondan sonra gidip orada yöneticilik yapacak." Bulunduğu yerde yöneticilik anlamında inanç kurulunda 13 kişiden 6 kişinin kadın olduğunu belirtmektedir. Anaların posta oturması için mücadele etmiş ve bunu başardığı zamanların da olduğunu belirtmiştir. Fakat tüm

[537] Gülfer Akkaya, **Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar**, Kalkedon, İstanbul, 2015, https://www.alevice.net/sir-icinde-sir-olanlar-gulfer-akkaya/

[538] Cemal Salman, "Sözde Özgürlük ve Özde Eşitlik Tartışmaları Işığında Kentte Kadın ve Alevi Olmak", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,** 2016, s. 14.

bunlara rağmen Alevi inancına sahip olan kadınların gayretlerinin az olduğunu, aslında onların daha aktif olması adına çalışmalar yaptığını ifade etmiştir.[539]

Görüleceği üzere Alevi geleneğinde kendini her alanda yetiştirmiş, yöneticiliğe kadar yükselmiş kadınlar mevcuttur. Fakat belki de kadına yüklenen sorumlulukların fazlalığı ve ataerkil bir toplumda yetişmiş olmanın izleri, bu eşitlik söylemini tam anlamıyla pratiğe geçirme adına sancılı olabilmektedir.

Kadının erkekler yanındaki konumu ile ilgili olarak Zelyut, kadının yerinin öğretide erkeklerden geride olmadığını fakat Alevi-Bektaşi öğretisindeki inanç pratiklerinin ve ritüellerinin unutulmasından kaynaklı olarak kadının konumunun olumsuz anlamda bundan etkilendiğini ifade etmektedir.[540]

Okan, on iki hizmetin gerçekleştirildiği alanda kadın ve erkeklerin sağ ve sol olarak ayrılmasının eşitlik kavramı ile tam olarak bağdaşmadığını ifade etmektedir. Yine cem yürütülürken erkeklerin halkanın sağında olmasını, kadınların ise halkanın solunda olmasını toplumda cinsiyet algısı olarak yorumlamış ve buna dair eleştirilerini beyan etmiştir. İç niyazlaşmada erkeklerin birbirleri ile kadınların ise kendi kendilerine niyazlaşmalarını ibadette belirleyici faktörün kadınlar değil erkekler olduğu tezini savunmaktadır. Yine cem ritüeli esnasında Miraçlama yapılırken erkekler sadece Kırklar bahsinde ayağa kalkarken kadınların ise cemin büyük bir kısmında ayakta olduklarını ifade etmiştir. Bu durumu da eşitliğe gölge düşürdüğü şeklinde yorumlamıştır.[541] Avunduk, oturma düzeni ile ilgili olarak yaptığı saha çalışmalarında kadın ve erkeğin karışık oturma düzeni olduğu gibi sol tarafa erkeklerin, sağ tarafa ise kadınların geçtiği bilgisini aktarmaktadır.[542]

Yukarıda anlatılan Alevi-Bektaşilikte kadın-erkek eşitliği ile ilgili olarak bu tür eleştirel fikirlerin günümüze yaklaştıkça eğitim ve kentleşme ile değişen kültür ve zamanla birlikte arttığı görülecektir. Bunun yanı sıra farklı bakış açıları ve yorumlamaları bir zenginlik olarak görmek ve yapılan hataları gidermeye yardımcı iyi niyetli bir davranış olarak değerlendirmek bilimsel bakışı kazanma adına daha uygun olacaktır.

---

[539] Salman, **Sözde Özgürlük ve Özde Eşitlik Tartışmaları Işığında Kentte Kadın ve Alevi Olmak**, s. 14.
[540] Rıza Zelyut, **Öz kaynaklarına göre Alevilik**, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 60.
[541] Okan, **Alevili**k, s. 148.
[542] Avunduk, s. 96.

SONUÇ

Alevi-Bektaşilik öğretisinde kadının konumu ile ilgili araştırmalar Eski Türk devletlerine kadar uzanan bir sahaya sahiptir. Eski Türk devletlerinde kadın ailede ve devlet işlerinde söz sahibidir. Bu noktada kadın ile erkek arasında bir ayrım bulunmamaktadır. Cumhuriyet dönemi ile kadın resmî olarak seçme ve seçilme hakkına sahip olmuş, hak ve özgürlükler açısından erkeklerle eşit konuma gelmiştir.

Alevi-Bektaşi kültürünün kadim Türk geleneğinin bir yaşatıcısı olmasından dolayı öğretide ve toplumda kadın algısının ve kadına yüklenen anlamın da Türk töresindeki gibi daha çok eşitlik ve birliktelik üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadına 'can' olarak bakılmış, erkek-kadın ayrımı yapılmamıştır. Alevi-Bektaşilikte karşımıza çıkan 'ana', 'bacı' kavramları kadına atfedilen kutsallığı ve değeri ifade etmektedir. Bazı ocaklarda dede statüsünde cemi yürüten kadın örneklerine de rastlanmaktadır. Cem merasimlerinde erkeklerin vazifeleri olduğu gibi kadınların da vazifeleri vardır. Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın, sözlü ve yazılı edebiyatta da aktif bir yere sahiptir. Özellikle Hz. Fatıma'nın; Hz. Hüseyin'in annesi olması, Hz. Peygamberin kızı ve Hz. Ali'nin de eşi olması hasebiyle gülbank, nefes gibi sözlü edebiyat türlerinde devamlı olarak adı anılmıştır. Kadınlara Hz. Fatıma'nın temsilcileri olarak bakılmış ve onlar da hayatlarını değer verilen, öne çıkan kadınları ve onların yaşamlarını örnek alarak şekillendirmişlerdir.

Kadın-erkek eşitliği ile ilgili olarak düşkünlük ritüelinde erkek ceza aldığı gibi kadın da hata yaptığında aynı şekilde düşkün kabul edilebilmektedir. Bu da cinsiyet ayrımının yaşanmadığını herkese "can" olarak bakıldığını ifade etmektedir.

Ataerkil yapının baskın olduğu toplumlarda kadın daha geride bir konumda kendine yer bulmuştur. Fakat kentleşme, eğitim ve göç ile çekirdek aile ön plana çıkmıştır. Bu da kadının konumunu yükseltmiş, ataerkilliğin getirdiği yüklerin kadının omuzlarından alınıp erkek ile paylaşıldığı bir sonuca götürmüştür. Bu durumun yansımaları Anadolu'daki birçok coğrafyada görüldüğü gibi Alevi-Bektaşi özelinde de görmek mümkün hâle gelmiştir. Yaşanan coğrafyada kadınların kendilerini ifade etmeleri, özgürlükleri, söz hakkına sahip olmaları bağlamında düşünülecek olursa söylemdeki kadınların hemcinslerine göre bir adım daha önde oldukları görülmüştür. Bununla birlikte, kadının ritüeller bağlamında bölgeye ve bağlı olunan ocağa göre az

da olsa bazı görev tanımlamalarında değişikliklerin, farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun nedenlerinin yaşanılan bölgenin gelenek, görenek, örf, âdet ve inançlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Kentleşme ve eğitim ile kadınlar cemevleri ritüellerinde ve organizasyonlarında daha aktif görevlere talip olmuş ve bunları da başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Kadının can olma durumu daha belirgin bir hâle gelmiştir. Bununla birlikte Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın ile erkeğin her noktada eşit olmadığını, ataerkil yapının izlerinin hâlâ var olduğunu belirten yazar ve araştırmacılar da mevcuttur. Konu ile ilgili olarak eleştirilerini ve kendi bakış açısıyla olması gerekeni beyan etmişlerdir.

Alevi-Bektaşi öğretisini benimsemiş kimselerin kendi içlerinde yaşamış oldukları değişim ve dönüşüm ile ilgili olarak modern Alevilik, geleneksel Alevilik tanımlamaları karşımıza çıkmaktadır. Şehirleşmenin ya da kırsalda olmanın getirdiği farklılıklardan kaynaklanan kadının konumuna dair bilgilere oldukça fazla yer verildiği görülmüştür. Kadınlar, kentleşme ile eğitimlerini devam ettirmişler ve böylece kendilerini her konuda geliştirme imkânına sahip olmuşlardır. Bu durum onların Alevi-Bektaşi kültür merkezlerinde daha fazla söz sahibi olabilmelerine imkân sağlamıştır. Öğretide kadınların konumu ile ilgili olarak istisna uygulama pratikleri mevcuttur. Fakat bunun tüm ocaklarda uygulanan örnekler gibi yansıtılması konunun objektif olarak ele alınmasına engel teşkil edecektir. Yaşanılan zaman ve mekân farklı bakış açılarını ve uygulamalarını beraberinde getirmektedir.

Alevi-Bektaşi öğretisinde kadın erkek eşitliği noktasında kırsalda, şehirde ve farklı devletlerde yaşamaları, eğitim alıp almama durumları, bölge ve ocak farklılıkları, nesiller arası kuşak farkı aynı soruya farklı cevapların verilmesine sebep olabilmektedir. Bu yüzden farklı mekânlardaki farklı olanaklara sahip kadınlara yönelik durumların değerlendirilmesi ve sonuca varılması adına tez konuları belirlenip çalışmalar yapılması, görüşmelerin bu minvalde gerçekleştirilmesi daha sağlıklı olacaktır. Her bölgeye özel sempozyum ve söyleşilerin düzenlenmesi, benzerlik ve farklılıkların kayda alınması, bilgilerin akademik olarak daha objektif değerlendirilebilmesine katkı sunacaktır.

Alevi inanç ve uygulamalarında kadının her zaman bir rolü ve görevi olduğu bilinmektedir. Bununla ilgili olarak kadın; şair ve ozan olarak, halk hekimliği

uygulamalarında şifacı konumunda, kimi zaman postta kimi zaman semahta kimi zaman kırklar meydanında kısaca öğretiye dair hemen her alanda aktif bir şekilde bulunmaktadır.

Alevi-Bektaşi öğretisi daha çok sözlü kaynaklara dayandığı için konu ile ilgili çalışmaların daha çok saha üzerinde görüşme, mülakat ve anketler aracılığıyla yapıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmada görüleceği üzere yazılı kaynaklar az olmasına rağmen sözlü ve geleneksel kültüre ait söylem ve ritüeller öğretiye mensup kimselerce en güzel şekilde icra edilmektedir. Tüm bunlarla birlikte ritüellerde kadın ve erkekler, kendilerine verilen görevleri yaparken gerektiğinde yardımlaşmak suretiyle inançlarını en güzel bir şekilde gelecek nesillere aktarabilmektedir.

Özünde olması gerekeni yaşamaya çalışan erkek ve kadınlar, değişime ve gelişime açık bir bakış açısına, sevgi ve saygı temelli bir anlayışa sahiplerdir. Bu yüzden Alevi-Bektaşi öğretisinde toplumdaki cinsiyet algısı değil "can" kavramı baskındır. Geçmiş dönemlerde bazı rolleri üstlenemeyen kadınların şartların ve zamanın değişmesiyle birlikte birçok görevde aktif oldukları anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Abulvez, Süleymanov. "Çağdaş Türk Toplumlarında Aile ve Evlilik İlişkileri", **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 17, 2009, ss. 7-17.

Açer Metin, Tuğba. "Etno-Dinsel Bir Topluluğun Sınırlarını Belirleyen "Kadın-Erkek Eşitliği" Söylemi ve Pratikteki Çelişkiler: Alevi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma", **International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2019, ss. 33-56.

Akdemir, Ayşegül. "Kadınların Alevi Kurumlarına Katılımı ve Güçlenme Süreci", **Farklılıklar, Çatışmalar ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji Kongresi**, 2017, ss. 51-57.

Akdemir, Ayşegül. "The Construction of Gender Identity in Alevi Organisations: Discourses, Practices", **Andgaps, Ethnography**, Cilt:24, Sayı:4, 2020, ss. 1-22.

Akdeniz, Serap. **Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2011.

Akile Yılmaz, Zeynep. "Adıyaman'da Yaşayan Alevilerin Doğum, Evlilik ve Ölüm ile İlgili İnanç ve Uygulamalarının Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi", **Journal of International Social Research**, Cilt:12, Sayı:63, 2019, ss. 1314-1324.

Akkaya, Gülfer. **Sır İçinde Sır Olanlar: Alevi Kadınlar**, Kalkedon, İstanbul, 2015. https://www.alevice.net/sir-icinde-sir-olanlar-gulfer-akkaya/, (28.04.2023).

Aköz, Alaattin, H. Bahadır Akın, Devletle İlişkileri Etrafında Bektaşilik: Doğuşu, Dönüşümü ve Krizi, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:100, 2021, ss.537-560.

Aktaş, Ali Osman. "Yaşatıla gelen Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyü'nde Hıdrellez Gelenekleri", 1. Cilt: **2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı,** Cilt: 2, 2009, ss. 645-646.

Aktürk, Sema. **Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Akyürek, Rıza. "Aydın Yöresi Tahtacılarında Düğün Gelenekleri: Bayrak Dikme-Tapi/Sahabi-Baş Kurbanı-Barışma Yemeği-Ocak Kazma Ritüelleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı:93, 2020, ss. 193-206.

Algül, Rıza. **Aleviliğin Sosyal Mücadeledeki Yeri**, 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1996.

Alp, Özlem. **Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş**, Eflatun Yayınevi, Ankara, 2009.

Alper, Çağlayan. "Alevilikte Semah Olgusu", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:14, 2000, ss. 31-42.

Alptekin, Ali Berat. **Efsane ve Motifleri Üzerine**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Andrews, Peter. "Hubyar", **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt:37, Sayı:3, 2010, ss. 287-334.

Aras, Bahtiyar Murat. **Pazarcık Türkmen Alevileri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2017.

Arif, Hasan. **Hacı Bektaşı Veli'nin 14 Mesajı**, Tutku Yayınevi, Ankara, 2012.

Armağan, Servet. **Memleketimizde ilk Parlamento Seçimleri. Kanuni Esasinin 100. Yılı Armağanı,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.

Arslan, Fazıl. "Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)", **Kerbela Türküleri**, Ed. Alim Yıldız, T.C. Başbakanlık ~ Kültür ve Turizm Tanıtma Bakanlığı, Sivas, 2010, s. 314.

Arslan, Murat ve Mehmet Erdoğan. **Kerbelâ Mersiyeleri**, Tunceli Üniversitesi Alevilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Tunceli, 2009.

Aslan, Erkan ve Oğuz, M. Öcal. **Türkiye'de Yaşayan Geleneksel Kutlamalar**, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, 2020.

Arslanoğlu, İbrahim. **Kul Himmet**, Ekin Yayınlar, İstanbul, 1997.

Arslanoğlu, İbrahim. "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:20, 2001, ss. 33-134.

Arslanoğlu, İbrahim. "Dede Ahmet Kuzukıran ile Söyleşi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:14, 2000, ss.1-28.

Ata, Kelime. **Hakikatin Darına Durmak, Alevi Örgütlerinde Kadın: Can Olamamak Makalesi,** Dipnot Yayınları, Ankara, 2018.

Ataş, Ceren. **Anadolu'dan Londra'ya Göç: Alevi Kadınların Alevilik Pratikleri ve Eşitlik Söylemleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Atalan, Mehmet. Türk Kültüründe Hz. Ali Cenknâmeleri, **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, sayı:1/2, 2008, ss. 7-27.

Atalay, Yasemin. "Geleneksel Tedavi Yöntemleri Bağlamında Hamzalı Köyü Babuç Türbesi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme", **Edeb Erkan Dergisi**, Sayı:3, 2023, ss. 173-186.

Atınç, Emnalar. **Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı**, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1998.

Avunduk, Gül. **Alevi-Bektaşi Kültüründe Cem Töreni, Sivas Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2019.

Aydın, A. Almanya Yeniköylüler Dayanışma Derneği. http://www.yenikoy.org/Page1.aspx, (04.07.2024).

Aydınave, Azize ve Esra Nilgün Canelb. "Anne-Oğul Bağlanmasının Gelin-Kayınvalide İlişkisi ve Evlilik Doyumunu Yordamdaki Rolü", **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi,** Cilt:1, Sayı:2, 2017, ss. 1-16.

Aytekin, Sefer. **Buyruk**, Emek Yayınevi, Ankara, 1958.

Ayers, Jessica D., Jaimie Arona Krems, Nicole Hess ve Athena Aktipis "Mother-in-Law Daughter-in-Law Conflict: An Evolutionary Perspective and Report of Empirical Data from the USA", **Evolutionary Psychological Science**, Cilt:8, Sayı:1, 2022, ss. 56-71.

Ayışıt Onatça, Neşe. **Alevi-Bektâşi Kültüründe Kırklar Semahı Müzikal Analiz Çalışması,** 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Bağlıoğlu, Ahmet. Hacı Bektaş Veli'nin Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım, **DEUİFD,** Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı, 2021, ss. 389-413.

Bahadır, İbrahim. **Alevi-Bektaşi Kadın Dervişler**, Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü Yayınları, Köln, 2004.

Bahadır, İbrahim. **Alevi ve Sünni Tekkelerinde Kadın Dervişler**, Su Yayınları, İstanbul, 2005.

Bahadır, İbrahim. "Alevi-Bektaşi İnancına Göre Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Cilt:10, Sayı:32, 2004, ss. 13-28.

Bal, Hüseyin. **Alevi-Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar**, Ant Yayınları, İstanbul, 1997.

Barkan, Ömer Lütfi. "Kolonizatör Türk Dervişleri", **Vakıflar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 1942, ss. 322-365.

Barkan, Ömer Lütfi. **Kolonizatör Türk dervişleri**, Hamle yayınları, İstanbul, 1993.

Barkan, Ömer Lütfü. "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **İnsan ve İnsan**, Cilt:2, Sayı:5, 2015, s. 35.

Güngördü, Celal. **Kırsal Alevi Topluluklarında Uyuşmazlık Çözümü**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Bayram, Mikail. "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:10, 2001, ss. 1-11.

Bayram, Mikail. **Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı**), Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.

Boratav, Pertev Naili. **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, 1973.

Boratav, Pertev Naili. **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1995.

Boratav, Pertev Naili. **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu, Ankara, 2013.

Boy, Hüseyin. **Mürşid-i Kamilullah Hasan-ı Sani'den Hak ve Hakikat Yolu**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2018.

Bedri, Noyan. **Bektaşilik Alevilik Nedir?** Ant/Can Yay., İstanbul, 1987.

Behiye, Köksel. "Orhon Yazıtlarında Kadın", **e-Journal of New World Sciences Academy,** Cilt:6, Sayı:2, 2010, ss. 331-334.

Birdoğan, Nejat. **Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 1995.

Birdoğan, Nejat. **Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi,** Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

Bozkurt, Fuat. **Buyruk-İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**, 5. Baskı, Salon Yayınları, İstanbul, 2018.

Bozkurt, Fuat. **Semahlar,** 1.Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

Bozkuş, Metin. "Aşûre Günü, Muharrem Mâtemi/Orucu ve Sivas'ta Aşûre Uygulamaları", **C.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi,** Cilt:12, Sayı:1**,** 2008, ss. 33-61.

Bulut, Halil İbrahim. “Alevi-Bektaşi Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı:65, 2013, ss. 101-119.

Büyükokutan, Aslı. **Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2005.

Büyükokutan, Aslı ve Büşra Özdemir. “Eskişehir Yöresindeki Korku/Luk Ocakları ve Sağaltma Yöntemleri”, **Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 34, 2023, ss. 283-298.

Can, Döndü. **Mersin Abdalları Halkbilimi Araştırması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2010.

Cebecioğlu, Ethem. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber Yayınları, Ankara, 1997.

Cengil, Muammer. “Cem Ayini’nin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2003, ss. 127-143.

Cenikoğlu, Tarıman. “Halk Şiirimizde Nevrûz”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı:8, 2003.

Ceren, Erol. **Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Folkloru Bağlamında Alevi Kadının Yeri ve Ritüelleri: Malatya Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2021.

Cihangir, Doğan. “Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları”, **M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** Cilt:6, Sayı:8, 1996, ss. 73-811.

Coşkun, Gamze. ‘’Alevilikte Cem ve Semah’ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi’’, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Sayı: 103, 2022, ss.187-203.

Çaha, Ömer. **Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın**, Savaş Yayınları, Ankara, 1996.

Çatlı Özen, Gökçen. **Cem Evlerinde Alevi Kadını Kimliği Alevi Women's Identityin Cem Houses Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset**, çev. Zeynep Banu Dalaman, İstanbul, 2015.

Çelik, Hasan ve Serkan Balcı. "Doğanşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetleri Ne Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgâhlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:12, 2015, ss. 67- 96.

Çeribaş, Mehmet. "Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:36, ss. 1185-1206.

Çınar, Ali Abbas. "Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri", **Millî Folklor**, Cilt:16, Sayı:126, 2020, ss. 63-74.

Çınar, Sevilay. "Alevi-Bektaşi Kültür Ortamında Müziği Temsil Eden Kadınlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı:96, 2020, ss. 185-199.

Çiftçi, Cemil. **Halk Şiirinde Kerbelâ Ağıtları,** Kevser Yayınları, İstanbul, 2009.

Davletov, Timur B., Şaman Doğa'nın Şifası Uyanınca, Asi Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Dedekargınoğlu, Hüseyin. "Dünkü ve Bugünkü Alevilik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:56, 2010, ss. 327-348.

Dedekarginoğlu, Hüseyin. "Dede Garkın Ocağı'nda Musahiplik Uygulaması Örneği", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:78, 2016, ss. 91-111.

Dedekargınoğlu, Hüseyin. "Alevîlerde Dâr'dan İndirme Cemi, Dede Garkın Süreği Örneği", **4. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempoyumu Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2018, ss. 319-342.

Değirmenci, Tolga Kaan. **Bektaşî Erkânında Türk Mitolojisinin İzleri (Âyin-İ Cem Örneği)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

Demir, Ahmet İshak ve Yaşar Şanlı. "Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik Kavram, Kaynak ve Tarihi", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2016, ss. 163-232.

Demir, İshak ve Ahmet Yaşar Şanlı. "Cem Dergisi'ne Göre Alevilik' te Sosyal Hayat, Kurumlar ve Gelenekler", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2017, ss. 7-51.

Demir, Ali Faik ve Nebahat Akgün Çomak, **Şaman ve Türk Dünyası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Demir, Necati ve M. Dursun Erdem. **Saltıkname**, UKİD Yayınları, İstanbul, 2013.

Demirbilek, Melahat. "Alevi Kültüründe Çocuk", **Toplum ve Sosyal Hizmet**, Cilt:18, Sayı:2, 2007, ss. 65-75.

Demirci, Ali. Literatür Taraması, Coğrafya Araştırma Yöntemleri, 2014. 73-108. Demirci, Ali. "Literatür taraması", **Coğrafya Araştırma Yöntemleri,** Ed. Yılmaz Arı ve İ. Kaya, Coğrafyacılar Derneği Yayınları, Balıkesir, 2014, ss. 73-106.

Demirci, Ozan. "Alevi Bektaşi İnancının Şehirleşmeyle Değişimi", **Turkish Studies-Social Sciences**, Cilt:14, Sayı:4, 2019, ss. 1421-1433.

Demirtaş, Mehmet. **Seyyid Şücaettin Veli Ocağı ve Erkânı**, Kalender Yayınevi, İstanbul, 2018.

Dinçer, Fahriye. "Dans Müzik, Kültür, Folklora Doğru", **Çeviri Araştırma Dergisi**, Sayı:65, 2000.

Doğan, Cihangir. "Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları", **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:8, 1996, ss. 75-81.

Doğramacı, Emel. “Atatürk ve Kadın Hakları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:13, 1988, ss. 94–101.

Dönmez, Banu Mustan. “Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesi’nin Şiir-Müzik-Dans ile İlişkisi”, **The Journal of International Social Research**, Cilt:3, Sayı:14, 2010, ss. 191-199.

Dönmez, Mehmet ve Hasan Çelik. “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”, **Milli Kültür Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2018, ss. 1-21.

Dönmez, Mehmet, Hasan Çelik ve Ergün Armağan. “Alevilik-Bektaşilikte Dâr”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:85, 2018, ss. 183-198.

Dressler, Markus. “Religio-Secularmeta Morphoses: The Re-making of Turkish Alevism”, **Journal of theAmerican Academy of Religion**, Cilt:76, Sayı:2, 2008, ss. 280-311.

Dressler, Markus. **Dede,** Dietary Law, Edinburg, 2012.

Ecer, Ahmet Vehbi, “Ahmet Yesevî Dervişi Ahi Evran ve Kayseri’de Ahilik”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:11, 2001, ss. 1-18.

Ekinci, Mustafa. **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

Elçi, Armağan Coşkun. “Duvazlar/ Duvazimamlar Üzerine Müzikal Bir Çerçeve”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:57, 2011, ss. 131-174.

Elıade, Mircea. Şamanizm, çev. İsmet Birkan, İmge kitabevi, 1999.

Er, Piri. “HAGEM Folklor Araştırmacısı, Anadolu Alevi-Bektaşi Geleneğinde Nevruz ve Isparta- Gönen- Gümüşgün (Baladız) Köyü Örneğinde Nevruz Cemi”, **Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Ankara, 21-23.03.2000, ss. 38-47.

Erdem, Cem ve Ersoy Topuzkanamış. Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnamesi, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:10, 2014, ss.115-139.

Ergun, Metin. **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, I. Cilt. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

Ergun, Pervin. **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004.

Ergun, Sadettin Nüzhet. **Türk Musikisi Antolojisi**, 2. Cilt, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1943.

Erman, Tahire, Sibel Kalaycıoğlu ve Helga Rittersberger-Tılıç. "Money-Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in Thecity: Thecase of Turkey", **Women's Studies International Forum**, Cilt:25, Sayı:4, 2002, ss. 395-410.

Erol, Ayhan. "Changeand Continuity in Alevi Musical Identity", **The Human World and Musical Diversity**, Ed. R. Statelova, 2008, s. 109.

Erol, Ayhan. "Re-Imagining Identity: The Transformation of the Alevi Semah", **Middle Eastern Studies**, Cilt:46, Sayı:3, 2010, ss. 375-387.

Erol, Ayhan. "Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültürü Pratikleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 56, 2010, ss. 39-60.

Ersal, Mehmet ve Serpil Ersöz. "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:65, 2013, ss. 53-80.

Ersal, Mehmet Ersal, ''Alevi İnanç Sisteminde Dem Kültü ve Dem Geldi Semahları'', **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** sayı:77, 2016, ss.129-173.

Ersal, Mehmet ve Ezgi Deyiş Görgülü. "Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2017, ss. 139-199.

Erseven, İlhan Cem. **Alevilerde Semah**, Ürün Yayınları, Ankara, 1996.

Ersoy, İlhan. "Müzik Türleri Sınıflandırmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak Semah", **Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi**, Sayı:14, 2019, ss. 32-62.

Fığlalı, Ethem Ruhi. **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2006.

Fığlalı, Ethem Ruhi. **İtikadi İslam Mezheplerine Giriş**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2007.

Gedik, Seda. "Alevi Bir Kadın Âşık Nevruza Bacı", **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi,** Sayı:21, 2020, ss. 255-274.

Gedik, Seda. **Cumhuriyet Döneminde Turhal-Zile-Artova Havzasında Yetişen Âşıklar ve Âşık Kul Semaî'de Gelenek, Etkileşim ve Eğitim,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.

Gök, İlknur. Kureyşan Ocağı, **Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2012, sayı:63, ss.423-426.

Gökalp, Ziya. **Türkçülüğün Esasları,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019.

Gökdağ, Ebru ve Esen Poyraz. "Cem Törenleri ile Tiyatro Sanatının Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması", **Medeniyet Sanat Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2020, ss. 8-26.

Gölpınarlı, Abdülbâki. **Kızıl-Baş,** 6. Cilt, MEB Yay., İstanbul, 1967.

Gölpınarlı, Abdulbâki. **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1976.

Gölpınarlı, Abdülbâki. **Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Ata Kitabevleri, İstanbul, 1977.

Gölpınarlı, Abdülbâki. **On iki İmam**, Der Yayınevi, İstanbul, 1979.

Gölpınarlı, Abdülbâki. **Sosyal Açıdan İslam Tarihi**, Hz. Muhammed ve İslam'ın İlk Devri, Der Yayınları, İstanbul, 1991.

Gölpınarlı, Abdülbaki. **Nehcü'l Belâğa Hz.Ali**, Derin Yayınları, Yayın No:70, İstanbul, 2012.

Güden, Zehra. **Hz. Ali Cenknâmelerinin Estetik Değerler Bakımından İncelenmesi**, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Gümüş, Nazlı. **Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergâhı'ndaki Kadınların Alevi Kadını Algılayışı,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011.

Gündüz, Tufan. Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:55, 2010, ss.71-96.

Güngör, Özcan. "Cemevi Konusuna Sosyolojik Bakış Denemesi", **Toplum Bilimleri Dergisi,** Cilt:4, Sayı:7, 2010, ss. 123-136.

Günşen, Ahmet. "Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış", **Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları**, Cilt:2, Sayı:2, 2007, ss. 328-350.

Gürçay, Serdar. Alevi-Bektaşi Velayetnamelerinde Dinsel-Büyüsel Kerametler ve **Kehanetler Üzerine Bir Değerlendirme, Kültür Araştırmaları Dergisi**, 2023, sayı: 19, s.152-179.

Gürer, Banu. "Din Eğitiminde Bir Değer Olarak "Kul Hakkı" Kavramı: İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir

İnceleme", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:44, 2013, ss. 205-246.

Halıcı, Feyzi. **Hünkâr Hacı Bektaş Veli'den Özdeyişler**, TBMM Ofset Tesisleri, Ankara, 1995.

Hamedanî, Ahmed Sabri. **Caferî Mezhebi ve İmam Cafer Sadık (a.s) Buyrukları**, Kevser Yayınları, İstanbul, 2014.

Danişmend, Hami. **Garb Membalarına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1982.

Harman, Ömer Faruk. **İslâm Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın**, 24. Cilt, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2001.

Işık, Caner. "Alevi İnancında Kadın", **Alevilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:8, 2014, ss. 13-33.

İnan, Abdülkadir. **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2000.

İnan, Ayşe Afet. **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 1982.

İpek, Yasin, Ender Atalay, Murat Serdar ve Harun Işık. **Şia'dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik**, 1. Baskı, Bizim Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2010.

Kafesoğlu, İbrahim. **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

Jens, Agerström, Carlsson Magnus ve Asuman Erenel. "The Effect of Social Gender Norms on Parental Leave Up Take Intentions: Evidence from Two Survey Experiments on Prospective Fathers and Mothers", **Applied Economics**, Sayı:55, 2023, ss. 1-17.

Kandemir, M. Yaşar. **Hz. Fatıma Maddesi,** İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

Kaplan, Doğan. Alevi-Bektaşi Klasikleri, Erkânname-1, **Türkiye Diyanet Vakfı**, 2007.

Kaplan, Doğan. **Buyruklara Göre Kızılbaşlık**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Karakılıç Akı, Serap. Manzum Bir Hz. Ali Cenknâmesi'nde Efsanevî ve Menkıbevî Motifler, **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, cilt: 7, sayı: 1, 2023, ss. 654-674.

Karataş, Vildan. "Sivas Ali Baba Mahallesi'nde Hıdırellez İnancı ve Bu İnanca Bağlı İnanışlar", **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi International Journal of Socialand Economic Sciences**, Cilt:2, Sayı:1, 2012, ss. 43-46.

Karaoğlan, Hamza. ''Bir Ziyaret Yeri Olarak Elif Ana'', **IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ankara, 2018, ss.909- 918.

Kasımova, Fidan. **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın, Türk Mitolojik Metinlerinde, İlk İnançlarda Kadın**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Kaygusuz, Gülcan. **İzmir'de Neo liberal Kentleşmenin Sosyo Mekânsal Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2022.

Kaymaz, İhsan Şerif. "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:12, Sayı:46, 2010, ss. 333-366.

Keçeli, Şakir. "Bektaşilik Alevîlik Arasındaki Farklar-Meydan Evi", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Kitabı-1**, Tübitak, Isparta, 2005, ss. 320-324.

Keleş, Ali. **Alevi Müzik Uyanışının Eğitim Bileşeni Şahkulu Dergâhı ve Erdal Erzincan Müzik Merkezi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir, 2016.

Keleş, Reyhan. "Alevi-Bektaşi Edebiyatının Kadın Şairleri ve Bazı Tartışmalar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:93, 2020, ss. 111-142.

Kenanoğlu, Ali ve İsmail Onarlı. **Hubyar Sultan Ocağı ve Beydili Sıraç Türkmenleri**, Hubyar Sultan Kültür ve Tanıtma Derneği Yayınları, İstanbul, 2003.

Keskin, Yahya Mustafa. "Kırsal Kesimde Yaşayan Alevilerde Doğum Geleneğine İlişkin İnanç ve Uygulamaları, Elâzığ Sün ve Sedefte Köyleri Örneği", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:6, 2001, ss. 41-54.

Keskin, Mustafa. **Kentleşme Sürecinde Alevilik-Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elâzığ Örneği**, Özgün Ofset Yayınları, İstanbul, 2009.

Kılıç, Filiz ve Coşkun Kökel. "Bektaşilik Üzerine Değerlendirmeler ve Çalçakırlar Köyü Örneğinde Bektaşi Kültürü", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:40, 2006, ss. 11-28.

Kılıç, Sami, Abdullah Altuncu ve Ayhan Gaspak. "Anadolu Kırsalında Yaşayan Alevilerde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar (Haçova Örneği)", **Electronic Turkish Studies**, Cilt:11, Sayı:17, 2016, ss. 431-450.

Koç, Âdem. "Güruh-ı Naci'nin Saçlı Bacıları: Alevi-Bektaşi İnanç Sisteminde Kadın Olmak", **Halk Kültüründe Kadın Uluslararası Sempozyumu Kitabı**, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, 2015, ss. 126-145.

Koçer, Velimert. "Alevi Kadın İnanç Önderliği Bağlamında Yaşayan Pir Zöhre Ana ve Kültürel İşlevi", **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2018, ss. 155-168.

Koçer, Velimert. **Anadolu Aleviliğinde Kadın Önderler ve "Analık",** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2020.

Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.

Korkmaz, Abdülkadir. An Investigation on The Paris Bibliotheque Nationale (Turc 396) Copy of The Dragon Legend, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 67, 2021, ss. 248-279.

Korkmaz, Esat. **Alevi-Bektaşilik Terimler Sözlüğü**, Ant Yayınları, İstanbul, 1993.

Korkmaz, Esat. **Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, Ant Yayınları, İstanbul, 1994.

Korkmaz, Esat. **Kitap Yol Rehberi, Gülbanklar Erkanlar**, Demos Yayınları, İstanbul, 2009.

Korkmaz, Esat. **Yorumlu İmam Cafer Buyruğu**, 4. Baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2013.

Korkmaz, Esat. **Bütün Yönleriyle Alevilik**, Demos Yayınları, İstanbul, 2015.

Korkmaz, İskender. **Gaziantep Alevi Kültürü İmam Musa Kazım Ocağı**, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2022.

Köker, Halit. **Afşin Yöresi Alevi Bektaşilerin Dini İnanç ve Ritüellerinin Tespit ve Değerlendirilmesi,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2018.

Köprülü, Fuat. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, **DİB yayınları**, 3.Baskı, Ankara, 1976.

Köse, Ayşe Nur. **Gelenekli Dini Gruplardan Alevi-Bektaşi Kültüründe Kadın Anlayışı (Malatya Örneği),** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2020.

Kurt, Begüm ve İlayda Cal. "Alevilikte Ocak Geleneği ve Ali Bircivan Ocağı", **Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly**, Cilt:98, 2021, ss. 131-151.

Kurum, Uygar Velayetnamelerde Geçen Şekil Değiştirme Motifinin Fonksiyonları, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, sayı:104, 2022, ss.167-186.

Kuşcu, Ayşe Dudu. "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, 2016, ss. 173-191.

Kutlu, Sönmez. **Mezhepler Tarihine Giriş**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2013.

Kük Erdem, Didem Gülçin. **Alevi-Bektaşi Gülbankları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2021.

Mahsun, Atsız. "Köktürkçe ve Eski Uygurcada "Kadın" ile İlgili Kavramlar", **Uluslararası Filoloji Bengü**, Cilt:1, Sayı:1, 2021, ss. 87-111.

Melikoff, İrene. **Pir Sultan Abdal Üzerine, Anadolu Aleviliği ve Pir Sultan Abdal,** Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Paris, 1998.

Melikoff, Irene. "Alevi Identity an Dexpressive Culture", **The Garland Encyclopedia of World Music**, Cilt:6, 2002, ss. 793-800.

Melikoff, Irene. **Uyur İdik Uyardılar**, Demos Yayınları, İstanbul, 2011.

Menemencioğlu, Belkıs. "Alevi-Bektaşi Kültüründe Kadın", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı:60, 2011, ss. 129-140.

Menteşe, Sabit. "Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2014, ss. 49-91.

Noyan, Bedri. "Bektaşilikte Kullanılan Deyimler", **Türk Folklar Araştırmaları Dergisi,** Cilt:17, Sayı:334, 1977, ss. 7990-7993.

Noyan, Bedri. **Bektaşilik Alevîlik Nedir?** 3. Basım, Ant / Can Yayınları, İstanbul, 1995.

Noyan, Bedri. **Veli Baba Menâkıbnamesi**, Can Yayınları, İstanbul, 1995.

Noyan, Bedri. **Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik**, 4. Cilt, Ardıç Yayınları, Ankara, 2001.

Ocak, Ahmet Yaşar. **Bektâşilik**, DİA, İstanbul, 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar. **Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Odabaşı, Gülbahar. **Alevi Geleneğinde Cem İbadeti**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2016.

Okan, Nimet. **Alevi İnanç ve Uygulamasında (Alevilik) Kadın ve Erkeğin Eşit Olduğu Söylemi Üzerine Düşünceler. Etno-Dini Bir Kimlik Olarak Alevilikte.** Routledge, Milton Park, 2019.

Okan, Nimet. **Alevilik ve Kadın/Alevilikte Kadın**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Okan, Nimet. **Canların Cinsiyeti Alevilik ve Kadın**, İletişim Yayınlarım, İstanbul, 2018.

Onarlı, İsmail. Nevruz Bayramı, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Cilt:9, Sayı:25, 2003, ss. 41-74.

Onat, Hasan (Ed.), Sönmez Kutlu (Ed.), **İslam Mezhepleri Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Orhan, Muharrem Naci. Aleviliğin Esasları, **Cem Dergisi**, sayı:9, 1992.

Özarslan, Metin. "Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Kadın Âşıklar Üzerine Bazı Düşünceler", **Tarihi Değiştiren Toplumu Dönüştüren Kadınlar Sempozyumu Kitabı**, 2014.

Özbilgin, Zülfikar. "Alevilikte Düşkünlük", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,** Sayı:60, 2011, ss. 411-416.

Özcan, Hüseyin. "Anadolu Alevi Kültüründe Kadına Bakışın Temelleri", **Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi- ICANAS38**, Ankara, 2007, ss. 1-8.

Özcan, Hüseyin. "Bektaşilikte Dar Kavramı ve Hallac-ı Mansur Erkisi", **Folklor Edebiyat Dergisi**, Cilt:9, Sayı:33, 2002, ss. 249-254.

Özgen, Gülşen. **Türk ve İslam Eserlerinde Kadının Yeri**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ensitütüsü Yayınları, 2022.

Özgünay, Abidin. “A’dan Z’ye Alevilik”, **Cem**, Cilt:7, Sayı:38, 1994.

Özkırımlı, Ali. **Alevilik-Bektaşilik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi**, Cem Yay., İstanbul, 1996.

Özkırımlı, Atilla. **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, 2. Cilt, Cem Yayınevi, İzmir, 1982.

Özkiraz, Ahmet ve Gül İşçi Baş. “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:18, Sayı:46, 2016, ss. 87- 95.

Özmen, İsmail. **Alevi Bektaşi Şiirleri Antolojisi**, T. C. Kültür Bakanlığı, 1998.

Öztürk, Nejdet. **Aşıkpaşazade Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

Öztürkmen, Arzu. “Staging a Ritualdanceout of Its Context: The Role of an Individual Artist in Transformingthe Alevi Semah”, **Asian Folklore Studies**, Cilt:64, 2005, ss. 247-260.

Özveren, Sema. “Bir Kadın Evliya Örneği: Elif Ana”, **Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Çanakkale Bildiriler Kitabı**, Mersin Üniversitesi, Mersin, 8.10.2018, ss. 348-356.

Pınarbaşı, Gülenay. **Anadolu’nun Ermiş Kadınları**, Okur Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2011.

Rençber, Fevzi. “Alevî –Bektaşî Geleneğinde “Dârdan İndirme Erkânı”: Adıyaman Örneği”, **GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 2020, ss. 31-49.

Kaplan, Doğan. **Buyruklara Göre Kızılbaşlık**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Sağ, Vahap. “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, 1999.

Sakaoğlu, Saim. **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Salcı, Vahit Lütfi. **Gizli Türk Dini Oyunları**, Numune Matbaası, İstanbul, 1941.

Sallan, Songül, Gül Büşra Özen ve Özlem Nizam Kâhya. “Morçati ve Şefkat-Der Örneğinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:42, 2017, ss. 199-226.

Salman, Cemal. **Göç ve Kentleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

Salman, Cemal. “Sözde Özgürlük ve Özde Eşitlik Tartışmaları Işığında Kentte Kadın ve Alevi Olmak”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:14, 2016.

Savaş, Akif. **Kelam'ın Yenileşme Sürecinde Musa Carullah Bigiyef**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Selçuk, Ali. ‘’Merkezî Kurumsal Otoritenin Ötekileştirdiği Bir Topluluk: Anşa Bacılılar’’, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2012, sayı: 61, ss.169-186.

Selçuk, Ali. Anşa Bacı’nın Torunu, Kahraman Bir Kadın Ata: Gönül Bacı, **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 11/15 Summer 2016, p. 359-372.

Selçuk, Ali. **Anşa Bacılı Ocağı,** 1. Baskı, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2017.

Sevinç, Necdet. "Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,** Cilt:2, Sayı:8, 1980, ss. 17-74.

Seyman, Yaşar. “Alevi Öğretisinde ve Toplumsal Yaşamda Kadın”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Cilt:123, 2004, s. 32.

Shankland, David. **The Alevîs in Turkey**, Roudledge Curzon, New York, 2003.

Sofuoğlu, Cemal. Avni İlhan, **Alevilik Bektaşilik Tartışmaları**, TDV, Ankara, 1997.

Şahin, Mehmet Kenan. “Alevî Geleneğinde Toplum ve Aile Kavramı”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2011, ss. 263-284.

Şen, Âdem. “Adana Nergizlik Köyü Tahtacılarında Ölüm Ritüelleri”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:28, 2023, ss. 198-243.

Şener, Cemal. **Alevilik Olayı; Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Öyküsü**, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Şengül, Abdullah. “Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı:26, 2008, ss. 61- 73.

Şişman, Bekir ve Mehmet Şahin. Alevi-Bektaşi Kültürünün Türk Halk İnanışları ve Uygulamalarına Yansıması, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, sayı:92, 2019, ss. 43-65.

Taş, Fırat. **Varto Alevîlerinde İnanç, Folklor ve Dönüşümler**, Kriter Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2021.

Temren, Belkıs. **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Temren, Belkıs. “Alevi-Bektaşi Kültüründe Kadın”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri Kitabı,** Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, ss. 317-322.

Topoğlu, Sakine. **Kadın İstihdamında Fırsat Eşitsizliği Toplumsal Dışlanmışlık; Türkiye-AB Karşılaştırması**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Toprak, Mehmet. **“Anadolu Aleviliğinin Oluşumu”,** 2017, http://www.hazardernegi.org/anadolu-aleviliginin-olusumu-i/, (15.01.2023).

Topuzkanamış, Ersoy. “Bir Bektaşi Erkânnamesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı: 55, ss. 421-436.

Tosun, İbrahim ve Ali Koç. "Tunceli Aleviliğinde Ritüellere ve Dile Yansımış Eski İnanç ve Kültürlerin İzleri", **Uluslararası Filoloji Bengü**, Cilt:2, Sayı:1, 2022, ss. 1-24.

Töret, Aslı Büyükokutan ve Tuğçe Özdemir. "Eskişehir'de Bir Sağaltma Ocağı: Albastı", **Motif Akademi Halkbilimi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:39, 2022, ss. 677-690.

Tuğsuz, Nigâr. "Kentleşme ve Teknolojinin Değiştirdiği Alevi Kurumları: Musahiplik ve Dedelik", **Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi/Çekmece IZU Journal of Social Sciences**, Cilt:9, Sayı:18, 2021, ss. 13-21.

Turhan, Tuna Sibel. "Birliğin, Beraberliğin, Huzurun Aşı Aşure", **International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal,** Cilt:7, Sayı:51, 2021, ss. 2581-2587.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. **Deyimler, İsimler, Terimler,** 2. Cilt, Dergâh Yay., İstanbul, 1997.

Türker, Eroğlu ve Hatice Kılıç. "Türk İnançları ve İnanışlar", **Journal of Social Policy Conferences**, Sayı:49, 2005, ss. 750-761.

Türkkahraman, Mimar ve Kâmil Şahin. "Kadın ve Kariyer", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı:1, 2010, ss. 75-88.

Uğurlu, Ali Rıza. "Alevilik ve İbadet II", **Cem Dergisi**, sayı: 117, 2002.

Uğurlu, Ali Rıza. **Aşk-ı Muhabbet**, Kendi Yayını, İstanbul, 2006.

Uğurlu, Ali Rıza. **Aşk-ı Muhabbet**, Seçil Ofset, İstanbul, 2009.

Uluçay, Ömer. **Alevilikte Dua –Gülbang**, Gözde Yayınevi, Adana, 1998.

Uluçay, Ömer. **Gülbang Alevilikte Dua**, Ajans Bir Yayıncılık, Adana, 1992.

Uluçay, Özlem. **Alevilikte Dua Gülbang**, 2. Baskı, Gözde Yay., Adana, 1996.

Uluer, Sıtkı. “Osmanlı-Safevî İlişkilerinin Başlangıcı Sürecinde Osmanlı’da Kızılbaş Algısı”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu Kitabı,** Bingöl, 05.2014, ss. 13-37.

Ulusoy Yılmaz, Duygu Karışıcı ve Ali Selçuk. “Sivas Beydili Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın”, **İnsanbilim Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2013, ss. 22-43.

Uslu Üstten, Aliye. “Türk Romanında Alevi ve Bektaşi Kadın Algısı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt:71, 2014, ss. 197-208.

Uzun, Mustafa. “Gülbank”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 1996, ss. 232-235,

Uzun, Mustafa. “Fatıma”, **DİA**, 12. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, ss. 223-224.

Üçer, Cenksu. “Alevîliğin Yanlış Algılanması: Muharrem Uygulamaları Örneği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı:74, 2015, ss. 45-76.

Ünal, Abdullah Bülent. **Türkiye’de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma**, İzmir, 2008.

Ünlü, İhsan. “Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan’da Aşure Etkinlikleri”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2020, ss. 31-51.

Üzüm, İlyas. **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, 6. Baskı, TDV, İstanbul, 2009.

Vaktidolu, Adil ve Ali Atalay. **Alevi Duaları Gülbangları**, Can Yayınları, İstanbul, 2003.

Vogel, Karen. ‘’Female Shamanism Goddess, Cultures and Psychedelics’’, **Restoration Earth, An Interdisciplinary Journal for the Study of Nature & Civilization**, 2012.

Vorhoff, Karin. **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler,** Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

Vorhoff, Karin. **Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999.

Varlı, Erdal Ersen ve Turgay Yıldırım. "Alevi ve Bektaşi İnancında Müzik Aktarımında Kadının Rolü: Bursa-Şehitler Köyü Örneği", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Sayı:97, 2021, ss. 189-210.

Vedad, Ell Hacc Hüseyin. **Hz. Fatime**, Seçil Ofset, İstanbul, 2008.

Yalçın, Hatice. "Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt:79, 2016, ss. 79-94.

Yalçınkaya, Ayhan. **Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Yalçınkaya, Fatoş. "Doğum Sonrası Uygulamalarda Tuzun Kullanımı: Varto Örneği", **Euroasia Summit 3rd International Social Science Congress Kitabı**, Casablanca – Morocco, 10.11.2021, ss. 63-72.

Yaman, Ali. "Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam ve Tarihsel Arka Plan", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Cilt:60, 2011, ss. 43-65.

Yaman, Mehmet. **Alevîlik: İnanç-Edep-Erkan**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 2001.

Yazıcı, Mehmet. **Aleviliği Anlamanın İmkânı: Alevi Deyişlerinin ve Gülbanglarının Kavalcık Köyü Örneğinde Sosyolojik Analizi,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ, 2011.

Yenisey, Fazıl. **Bektaşi Kadın Şairlerimiz**, Pazar Neşriyat Yurdu, İzmir, 1946.

Yetkin, Halit. **Muhammed b. Hanefiyye Cenknâmesi (Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 9260/1) Transkripsiyon-Metin-Tahlil**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yıldırım, Erdal. “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:42, 2010, ss. 17-32.

Yıldırım, Erdal. “Tunceli Yöresi Alevilerinde Muharrem Ayı’nın Önemi ve Aşure Geleneği”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:16, Sayı:1, 2011, ss. 71-84.

Yıldırım, Rıza. “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı:62, 2012, ss. 135-162.

Yıldırım, Rıza. **Geleneksel Alevilik**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Yıldız, Harun. “Anadolu Alevî-Bektaşî İnanç Dünyasında Kurban Anlayışı ve Kurbanla İlgili Ritüeller”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı:20, 2019, ss. 135-152.

Yıldız, Naciye. **Mutasavvıf Türk Kadın Şairleri Üzerine Bir Araştırma**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

Yılmaz, Ahmet. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20, 2010, ss. 191-212.

Yılmaz, Irmak ve Handan Hamarat. “Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:8, Sayı:15, 2018, ss. 2011-232.

Yolcu, Mehmet Ali. “Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevi Ataerkilliği”, **Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Çanakkale Bildiriler Kitabı,** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 8-10.11.2018, ss. 66-69.

Yorgun, Sayım. “Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Gücü Olmaya Doğru Kadınlar 21. Yüzyıl ve Pembeleşen Çalışma Hayatı”, **Sosyoekonomi,** Cilt:11, Sayı:11, 2010, ss. 168-190.

Yörükan, Turhan. **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, çev. Turhan Yörükhan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Yörükan, Yusuf Ziya. **Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

Yurtseven, Burcu Nadan. **Anadolu, Çin, Kızılderili ve Avustralya Halk Masallarında Değişme Motifinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Açısından Karşılaştırılması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir, 2009.

Yüksel, Emine. **Alevî-Bektaşî Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri,** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Zelyut, Rıza. **Öz Kaynaklarına Göre Alevilik**, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Zelyut, Rıza. **Öz Kaynaklarına Göre Alevilik**, 10. Baskı, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2002.